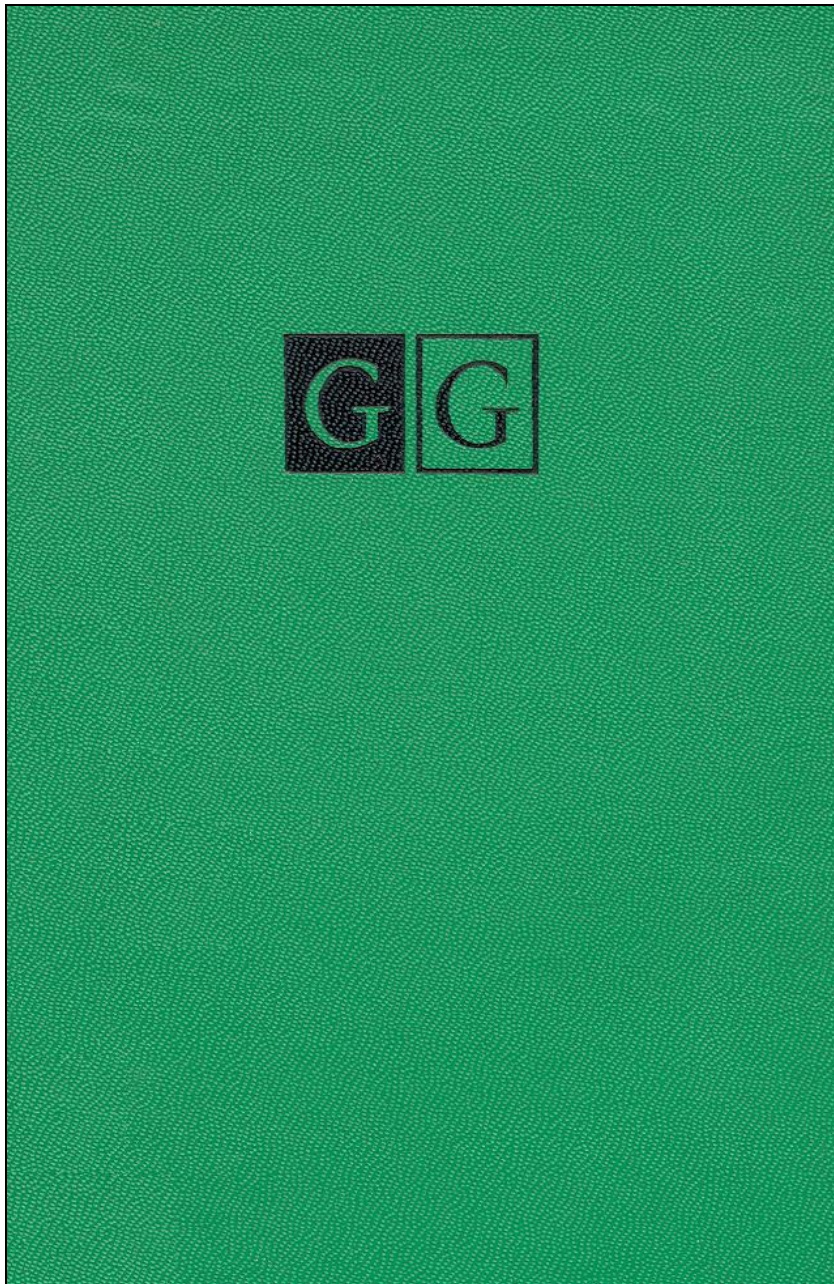

Gárdonyi Géza Aggyisten, Biri

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Gárdonyi Géza
Aggyisten, Biri

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció Gárdonyi Géza azonos című kisregényének elektronikus változata, amely a Szépirodalmi Könyvkiadó 1967-es kiadása alapján készült.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
1. fejezet.....	4
2. fejezet.....	19
3. fejezet.....	27
4. fejezet.....	39
5. fejezet.....	57

1. fejezet

Nagy deszkaház egy bányatelepen.

Az amerikai hold beléje világol a szennyes tetőablakon által, száznál is több szűrre, subára. Szűrös és subás alvók. Földre hintett szalmán. Az idő hideges még, pedig már künn a kertek alján virágzik a mandulafa.

Hajnal felé egy hanyatt fektén alvó megmozdul: mély lélegzetszakadással mozdul meg a vackán. Megnyitja a szemét, és a gerendákra bámul. Gerendák, szarufák, hosszan csüggő, poros pókháló foszlányok – mi a bámulni való azokon?

Fiatal legény a bámuló, megébredt. Bajusza is alig barnul még. A képe oly színtelen, mintha három napig el lett volna ásva a földbe. Hát el is volt. Nem három napig, hanem hét esztendeig. Hét esztendeje, hogy bányamunkás. Ámbátor az is lehet, hogy azért is halaványabb a többinél, mert a haja fekete, és hosszan simul az arcához.

Fölemelkedik. Ül. És a két tenyerébe lógatja a fejét.

Álmodott az imént...

Azt álmodta, hogy otthon van, és hogy az anyja koporsója mellett áll az udvaron. Ünnepi ruha van rajta, és a kalapja a kezében. És senki más, csak ő meg egy leányka. Az udvar elején a pap fekete palástban. Meg a kántor. A szokott szürke nadrág van a kántoron, a térdén-buggyos, és csizma. Mellettük két minisztráns gyerek. Az egyiknél a tömjén-lóbáló, másiknál a szenteltvízes buzogány.

A kántor nyaka megnyullad:

Jézusomnak kegyelméből im elértem végemet...

A legénynek a mellét fájdalom szorítja el.

De még annál a fájdalomnál is erősebb a csodálkozása, hogy azt a leánykát látja a koporsó mellett. A leányka nyolc-tíz éves. Ünnepi vállbodros ingujj van rajta, s mellén átkötött, virágos, kékselyem nyakkendő. A kántor énekére a koporsóra borul, és öleli a koporsót vékony karjaival.

Ki ez a leány? Neki nincs leánytestvére, csak öccse van. Az öccse ... Miért nincs ott az öccse is?

A macska átfut a koporsó alatt. A minisztráns ájtatos kedvvel lóbálja a füstölőt. A kántor másik oldalra vetett nyakkal énekli tovább:

Amíg élttem e világban, benned bíztam Istenem ...

Ki ez a leány?

A leányka fölemeli az arcát, s a legényében elhül a vér: a leányka, Biri, Mácséknak a leánya.

Az!

Mit keres az itt... azzal a fehérre szomorodott piros-alma képével, egymásnak ágaskodó, csúnya szemöldökével!...

Az!

És lám még ő, a rusnya béka, még ő csodálkozik: oly szigorúan fordul rá azzal a nagy fekete szemével, mintha épp őneki nem volna jussa rá, hogy mellette álljon a koporsónak.

No, bolond, kínos álom!

Meg is ébredt reá.

Föült a vackán.

Gondolkodott:

– Anyám meghalt, bizonyosan meghalt. S tán épp ebben az órában halt meg. És tán az öcsém is meghalt már előbb: nincs, aki anyámat elsirassa – azt példázza az a *majom táncosa*.

Ködök ereszkedtek az elméjére, s forogtak sötéten, lomhán, gyászosan. Hallani vélte a csendítést, amint az anyjáért csendítenek, s a vékonyán síró harangszó átszáll a falun, át a réten, szőlőhegyen. A szomszéd falun is. Tengeren is...

– Nem, a tengeren nem száll át.

Az apjára tekintett. Mellette feküdt az apja, s csak a füle vöröslött ki a subából. Felköltötte volna, de eszébe ötlött, hogy az öregek ittak tegnap. Zöldcsütörtök estéje volt tegnap: a nagypéntek bányában is ünnep. Ünnep előtt mindig isznak az öregek.

De talán nem is igaz, hogy az anyja meghalt? Halottal álmodni csak esőt jelent.

Visszahanyatlott a vackára, s a másik oldalára fordult.

Azonban nem bírt elaludni.

A leánykára gondolt, akire gyűlölettel villant az emlékezése. S egyszerre maga előtt látta a falut: a nádtetős házakat, középen a magasra nyúló, rozsdásfedelű tornyot, tyúkos-ludas utcát, istállószagú udvarokat, leveletlen akácfákat, hanyatló karfájú hidat a Pogányfordító-árkon, a faluvégen.

S egyszerre mintha otthon volna, s nem is volna felnőtt legény, hanem csak tizenkét éves gyerek: nagy csizmás, foltos bekecsű gyerek. A hóna alatt iskolás tarisznya, a fején kopotyszőrű süveg.

A falu sáros. A nádtetők március első melegében párálnak. Út még az alvégen nincs is taposva. Aki arra jár, csak nagy ügyeskedésekkel, meg-megakadásokkal járhat a kerítések mellett.

Soha annyi dolga a csizmadiának nem volt. Ő is hozzá igyekezik, hogy az apja csizmáján megvarrassa a fesslét.

– Tíz filléرنél többet ne ígérj! – rágta a fülébe az anyja. – Ha húszat kér, mondd, hogy tavaly se vót több tíznél, pedig tavaly két helyen varrt rajta.

Együttal egy taligakeréknyi tálat is bízott reá. A szomszédban Salánkyéknál hevert az a tál farsang óta, de hogy Salánkyné beteg, önekik izent át:

– Elvihetné tán Palika, ha bemegy a faluba.

No, igyekezik is Pali a csizmával meg a nagy cseréptállal, igyekezik a tavaszi sárban.

S ím, ahogy előrepillant egyet, egy sárgaszoknyás leánykát lát vagy száz lépésnyire maga előtt.

Sárgaszoknyás leányka van a faluban több is, és csakúgy csizmában járnak, csakúgy át van kötve rajtuk egy rojtos szélű pamut nagykendő. A kosár se valami különös a lányka karján, mégis rögtön megismeri:

Biri ő, Mács Biri!

S egyszerre vadütő kedv lobog át az erein.

Birit ő verni szokta, vagy legalábbis megtaszítani, megrúgni vagy meghajigálni, vagy a haját megrángatni, ha senki sincs közel. Viszont Birinek a bátyja, a tizennégy éves Lukács, őt szokta ütni, rúgni, taszítani, ha megszoríthatja valahol. Egyszer igen megcsépelte.

Az ellenségeskedés még az öregapákról való. Mindenki békében él a faluban, csak Mácsék és Kelesséék nem köszöntik egymást. Néma harag az öregekben, csupán a gyermekek torzsalkodnak.

Birike gyanútlanul lépked a sáros gyalogúton. Lépked hol lábujjhegyen, hol sarkon. Helyenként megáll, s utána kettőt-hármat szökken. Kő áll ki olyan helyen a sárból. De persze ritkásan, nagyok lábához mérten. Másutt csak a kihajló lícium-sövény segítkezik a sárban járón. Birike is belekapaszkodik Kajtárék háza előtt a sövény üstökébe, és oldalaslag járja a német táncot, járja egynéhány méternyire. Megint másutt csak öt-hat lábnyomdék kereklik apró

szigetenkint az agyagos, barna sárban. Valami elszánt csizmának a nyomdoka lehetett az első: a többi már abba hágdosott.

Birike megint ugrál, mint a pipiske.

Az út gondja úgy elfoglalja, hogy nem is tekint hátra. Hej pedig... gonosz igyekezettel sandalog és szökdécsel a fiú utána a leánykának. Neki semmi se a köveken szökellés, a sövénybe kapaszkodás, a lábnyomdékok megtáncolása. Hátra-hátra tekint: látja-e majd valaki, ha utoléri a leányt? Az udvarokba is bepillant: ki hallja, ha netán sikít a leány? S közben azon is tűnődik: mi van a kosarában?

Birike megint kapaszkodik a sövénybe, Oroszlán takácsékéba.

Asszonyi hang szól ki onnan:

– Hova, te csepp? Elveszel ebben a nagy sárban!

– Kántorné ténsasszonyomhó' – csiripeli a leányka –, kacsatojást viszek neki.

– Vigyázz: el ne törjön.

– Széna közt van. Dicsérjük Jézust.

– Mindörökké, kedves.

A fiú meglásszik: itt nem tanácsos sárba ugrasztania a leányt.

Azonban Móróczék házában kutya csahol ki a kerítésen, s a leány visszatekint reá – meglátja a nagy kutyát is.

Látszik rajta, hogy megdöbben. Jaj: át nem térhet az út másik felére. Jaj: Döméékhez se húzódhatik be, mert ott is kutya van – kis, fehér, metszettfarkú kutya, és vicsorgón ugató. A kutyák nem szokták bántani a nőket, sem a kicsiket, sem a nagyokat, de Döméék kutyája nemigen különböztet. Harapni ugyan nem harap, de csahol: és hátha csak egyszer csak mégis harap? Jaj!

S Birike ijedten ugrál a sárban.

Bábonyiék előtt egy hosszú palló hever a habarékban. Ott kissé vápás az út, odagyúlt a sárlé. A csizmák ott megmerülnének, és a világforgalom ott merőben megakadna, ha ki nem tették volna Bábonyiék a négyméteres hosszú deszkát.

Birikének most minden reménysége az a deszka. Ha arra eljut, végigfut rajta, mint a nyúl, s amíg a fiú odaér, ő addiglan megutazza a sarat mind Kaponyáékig, akik szerető sógorok.

Közben szorongó szívvel gondol arra is, hogy a fiúnak hosszabb a lába: bizonyos, hogy a haját kapja el, a gonosz, mint a múltkor. És sietése közben hátrakap, és előre rántja az alig arasznyi vékonyka fonadékot.

No de hálistennek: itt már a palló.

A palló okos elhelyezéssel nyúlik végig a sárnak temérdekjén, sőt már száraz is a két vége. Hogy a nap reá süt, a két vége fölhajlik.

Biri ráugrik, s fut, mint a nyúl.

Azonban, hogy a végére ér, hallja már mögötte a fiú csizmájának gonosz-gyors dobogását.

A pallón túl, sajnos, még híg a sár, és se nyomdok nincs benne, se kő: megint ippaszkodj-kapaszkodj a szűrős sövénybe. Jaj!...

És sovány kis keze ijedten ragaszkodik a lícium csupasz hajladékaiba.

Két méternyire se haladt a pallótól, mikorra már a fiú a palló vége felé dobog.

Biri elbocsátja a sövényt, és beletop a sárba.

A fiú meg hopp: felugrik a palló felhajló végén, és... a híg sár hosszú lövelletben freccsen Biri után ...

A szép sárga szoknya!...

– Ó, hogy az Isten! ... – rivakodik meg Biri.

És felkap egy csomó híg sarat. Szembe pöndörül.

– Hozzám merd csapni! – fenyegetőzik a fiú –, hozzám merd csapni!...

– Ó, hogy az Isten ...

– Itt hempergetlek meg, ahol legmélyebb!...

A leány még egy percig meredten néz, aztán elveti a sarat, és rázza a kezéről.

– Cudar!... Boriszák Kelesse!...

– Tolvaj Mács!

– Az a részeges apád!...

– Majom táncosa!... Csinn-csinn, bumm-bumm!...

Az előbbi évben medvetáncoltató járt a faluban. Majma is volt, az is táncolt. Kis kintornával muzsikált a tálján, és rézcsincsát csattogtatott hozzá. A zenére Biri is megmozdult a nézők között, taktusra ringatta a kis csípejét.

– Táncolj a majommal! – biztatták nevetve.

Attól fogva csúfolták a gyerekek majom táncosának.

– Majom táncosa!... Csinn-csinn, bumm-bumm!...

A leány haragos sírással néz szét, s megörvend, hogy egy ködmenes pipás ember ötlük ki a Kaponyáék kapuján. No, megörvend, mint valami mennyei jelenésnek. Lerázza a könnyeit, hogy lásson. S az a furcsa, egymásnak ágaskodó két szemöldöke boldogan fordul a pipás emberre: – Csető bácsi!

Az ember már rá is mordul a gyerekre:

– Mit csinálsz avval a lánnyal?

– Sárral dobál – panaszolja gonosz színészkedéssel a gyerek –, láthassa kend a kezén ...

S egyszerre – mintha boszorkányosor suhantására változna a világ – mind a ketten a szülőhegyen vannak a csorgónál...

A hegyoldalban van az a csorgó, az útfélen, Bábonyiéknak a parlagja alatt. Köves kis hegyrészt az a parlag, negyedholdnyi terméketlen hely. Gyér vadfű tengődik fenn rajta, s néhány bokor csenevész varjútövis. De lent a partköveket vadborostyán borítja, s onnan csoronkál a víz egyméternyi magasból egy vörhenyeges szürke, nagy sziklakő válláról – csoronkál tavasszal két-három ujjnyi vastagon, nyáron vékonyabban. Tiszta jó víz, s hideg. Csak néha lassan telik a korszó.

Kinn vannak ők is. Nyitnak.

Új fű zöldikél a mezsgyéken, és kék virágocskák tarkítják a fűvet. Ibolya az, mindenféle ibolya. Az ibolyaillat egybelanyhál a bontott föld éltető szagával. A nap enyhén sugárzik. A kaszáló fölött pacsirta csicsereg a kápráztató magasban.

– Eredj, Palikám, hozz vizet – mondja az anyja.

S ő lódul a fekete korszóval le a hegyről. Át a mogyoróbokrok között. Zörgeti kedvvel a korszót.

Ki áll ott a csorgónál?

Biri.

S Pali szeme villan, ahogy a farkasnak a szeme villan, mikor bárányra bukkan az erdőszélen.

– Megá! lesz most szoros!

Biri ott tartja a korszót. Tartja nyugodtan, gyanútlanul, válla magasában. Kék indigó szoknyácskáját begyűrte a combocskái közé, hogy a víz rá ne fröcsögjön. Térdig meztelen lábcskáját egymás mellé illesztette, úgy áll a cipónyi vizes kövön. Körülötte csak egy-két szomjas méhecske dönög.

Tartja a korszót.

De megérezte-e a veszedelmet? Vagy hogy a fiú korszójának a zörgését neszelte meg? – Aggodalommal tekint hátra. Rettenetes aggodalommal tudja megereszteni azt a csúnya fekete szemét. De éppen ez tetszik!

– Férebb onnan! – rikkantja a farkas, a hatalmas.

Mintha volna ott *férebb*? De hiszen épp ez a mulatság az ügyben.

A csorgó alatt pocséta van, gólyahírrel és törpe sással benőtt pocséta, székül lónyomokkal és ökönyomokkal körülílgatott pocséta. Azon át öt lapos kő. S a forrás előtt csak épp hogy állni

lehet. Bitinek már most vagy bele kell süppekednie a pocsokba, vagy visszabátorkodnia a köveken – ha mer!....

- Ferébb onnan!
- Várj – pihegi a bárány ijedten –, jaj!...
- Én várjak-e?

S a fiú gyors szökemléssel terem ottan.

Biri meglippen, mint a tyúk. Vállal a vizes sziklafalhoz szorong. A nyakát is úgy összehúzza, mintha máris érezné az ütést. Ijedtében makogni se tud már.

- Eredj hát! – rikkantja a hatalmas.

S beleszökken a leány nyakán kéklő üvegalárisba: annál fogva akarja a sárba lódítani.

A kaláris zsinórja azonban elszakad. A szép türkizsín gyöngyszemek szertepergenek.

- Jaj!

S a jajjal belelöttyen Birike, bele, bele térdig a pocsolyába.

- Még utamba mer állni! – duhog diadalmasan a hatalmas.

A legény, aki képzeletében újra végigéli ezt a jelenetet, az egyik alvónak erős meghorkanására egyszerre a valóság állapotára ocsúdik:

Amerikában van, bányamunkás az apjával együtt – szénbánya munkása.

Maga a pap tanácsolta nekik, az öreg plébános főúr, hogy odamenjenek. Nem sok időre, csak egynehány esztendőre.

Az asszonynak mondta pedig ezt a pap, hogy az asszony őhózzá ment a panaszával: egyre részegesebb az ura, egyre több az adósság. És a pap ismerte a nótát, amely így kezdődik:

Verd meg Isten azt a papot...

– Csak biztasd rá az uradat. Én is a lelkére beszélek: szokjék le az idegen ég alatt az italról, és fizesse meg apránként az adósságát a kocsmárosnál.

Hosszú és kedvetlen tanácskozások indultak akkor otthon a hajlékban. Az asszony sírt, hogy jaj, ő nem marad magára. Kelessének lógott a feje. (A pap okos ember, tanult ember, a szava Isten szava. De hát Amerika messze idegen világ: hogy lehessen elhagyni házat, földet, asszonyt, gyerekeket?!)

S ballagott búsan a kocsmába, hogy könnyítsen a lelke terhén.

– Az istenfáját annak a papnak: még hogy én világgá menjek! Itt hagyjam házamat, földemet, feleségömet, gyerekömet. Kutya se hagyja el a kölykét.

A társaság rábólogatott Kelesse igazára, aztán a beszéd más okosságokra és vidámságokra fordult.

Mert az élet csak a kocsmában élet. Ami kívül van, az már csak munka, gond, fáradalom, kedvetlenség. Ahány ember, annyifelé: ki-ki a maga igájában. A kocsmában ám sem iga, se gond. Asszonyok nem kellemetlenkednek. Ellenben az okos és kedves emberek együtt példáznak. Újságot is olvasnak néha. Együtt okosodnak. Minden politikának fenekére látnak ők. Falu dolgainak is. S leggyakrabban persze a pohárnak.

Ám a rokonság is a pap szavát támogatta. Különösen János sógorok. Ha a gyermekeit nem tudja elhagyni, osszák meg: a kisebbik maradjon otthon az anyjával. A nagyobbikat vigye el magával – Amerikában a gyerek is pénzkereső.

- Nem, Palikámat nem engedem! – jajgatta az asszony –, iszen, ha nagyobb volna.

S igaz is, hogy Pali még a tizenkettedik évét se töltötte be akkor. S arra a korra is fejletlen volt: még ágaskodnia kellett, ha az asztalon keresett valamit.

Kelesse megint a cégérnek indult.

- Az istenfáját annak a papnak – panaszolta ottan –, olyan a házam, mint a siralomház.

Aznap azonban félreszólította a kocsmáros:

– Tudja kend: halandók vagyunk. Én is meghalhatok, kend is meghalhat, Isten őrizze. De az adósságot nem szokták melléje temetni senkinek. Nem azért, hogy fizessen kend, én nem mondtam. Szorítottam én valaha kendet, hogy fizessen? Soha, egy szóval se. Igaz? De hát, lássa, én is meghalhatok, kend is meghalhat – éljen százhusz esztendő –, de nem lehet tudni... Aztán, lássa, ha valamelyikünk meghal, különbözős támadhat: az én maradékaim talán többet követelnek, mint amennyit a maga maradékai gondolnak: legjobb írásba tenni, betáblázni...

– Mán megint?

Dolfi vállat vont. – Ötszáz korona és hetven fillér, Kelesse gazda. Itt a könyv, tessék megnézni. Itt nincs hamis betű. Itt nincs hamis szám. Mondta énrólam valaha valaki? ...

– De hát mennyi most mán egy summába, Dolfi?

Dolfi fogja a plajbászt: számít.

– Háromezer korona és százhat fillér, Kelesse gazda. Bizony sok. De hát kértem én valaha? Fizet kend, amikor akar.

Kelesse homloka elborul.

– No, sok.

S bújában aznap kétszer annyit ivott.

Végre a papnak meg a rokonságnak sok unszolására Kelesse is elfogadta, hogy meg kell mentenie, ami menthető. Az asszony is engedett. A pap kezességet vállalt, hogy a fiú se el nem vész az úton, se tengerbe nem esik, sem az oroszlanok meg nem eszik: három-négy év, s visszakerülnek: a földekről letisztul az adósság. És hát ami fő: Kelesse elsőkik az italtól is. Kelesse ezt esküvel ígérte: megesküdött a papnak, hogy Amerikában nem kocsmáz.

– Isten engem úgy segéljen, hogy soha többet én se borra, se pálinkára nem nézek.

A búcsúzás nehéz volt: mikor a vonatra ültek, az anya azt jajgatta, hogy megszakad a szíve. Százszor megesküdte a fiát.

– Ó, egyetlen elsőszülöttem ... ó, magzatom ...

A fia is sírt a kezén. Végteére el is ájult az asszony. A vonat indulását nem is látta.

Pali erre mindig elnehezülő szívvel emlékezik. Hét éve is elmúlt már, hogy Amerikában vannak. Kelesse a hajón csak állta a fogadását. Igen hányta a tenger a hajót. A legkáromkodóbb száj is úgy imádkozott ottan, mintha nem is Amerikába hajóznának, hanem a radnai búcsúra.

– Csak még egyszer tehessük földre a lábunkat, uram Istenem!

Hát aztán, hogy szerencsésen partra érkeztek, annak az öröme – már a jó Isten se számíthatja vétkül –, de ennek az öröme még tán a kutya is bort ivott volna ottan. Mégis hát behunyta a szemét, úgy ivott, mert nem feledte el az esküjét, hogy nem néz többé se borra, se pálinkára.

De hát nehéz a munka a bányában: hét végén csak le kell öblíteni azt a sok szénport. A jó Isten azért nem haragudhatik. Mire való volna is másra a kocsmá a bányászok telepén. Aztán szombat esténként csakis ott lehet megbeszélni a hazai ügyeket, politikát, munkabéretet. Kelesse nem maradhatott kívül a társaságon. S vasárnap reggelre mindig pénztelenül virradt.

Annyi becsület mégis volt benne, hogy a fia keresetét nem itta el.

Ámbátor lehet, hogy nem is becsületből tette, hanem hogy az első szombaton a fiúra bízta a gúnyját, tarisznyját, a következő szombatokon is így történt. A fiú megszokta, hogy szombatomként okosnak kell lennie. Hát ő vízen élő maradt. A maga keresetét szépen megtakarította.

Eleinte magánál tartotta. Zacszóban hordozta a nyakán. Később behordta a takarékpénztárba. Mikor már tizenöt éves volt, azon forgott az elméje, hogy farmot szerez majd Amerikában, s akkor az anyját meg az öccsét is által hozatja.

Ez a gondolat az apjának is tetszett: a harmadik év végén megszerezte az amerikai polgárjogot.

– Sok mindenre jó az – biztatták az odahonosult magyarok –, és hát attól csak úgy visszatérhet, ha akar, amikor akar, az óhazába.

Hát mármost a fiú is amerikai polgár. Amerikai lovat hajt, és amerikai földet fog szerezni, mert Amerikában könnyebb a szerzés. És elhozatja az anyját meg az öccsét.

De hát él-e az anyja?

Levelet csak karácsonykor szoktak írni – mert drága a billog: huszonöt cent –, s húsvétra érkezik meg rá a válasz.

A karácsonyi levél mindig arról szólt, hogy rossz volt az év, csak Pali keresett. A húsvéti levél hazulról mindig arról szólt, hogy Kelesséné csak épp hogy a kamatot tudta fizetni a kocsmárosnak: a törlesztést Amerikából várja.

Az utóbbi karácsonyi levél se volt más, de hazulról nem érkezett még válasz, pedig már nagypéntek van.

Meghalt az anyja, bizonyosan meghalt, s talán épp abban az órában temették. Mert mikor Amerikában hajnal van, otthon délután van – így tanulta az iskolában, tehát igaz.

De hát mért csak az a leány állt a koporsónál?

Hol volt a rokonság?

Mégse lehet igaz!

És hát Biri is ma már nem nyolc-tíz éves. Ma már nem táncolna ő se a majomtáncolatónak a dudájára.

Persze, hogy bolondság volt az az álom.

Mácséktól még igazi temetésre se mennek át öhozzájuk.

– Tolvaj Mács!

Visszahanyatlott a szalmára, és aludt volna még, de az a koporsó ...

Sose gondolt haza annyira nyugtalanul.

És hát az a leány is... Hogy kerül oda, ha csak álomban is, az az utálatos? Az a vércseszemű béka!

Tizenkét évtől tizenkilencig nagy-nagy hosszú idő, de a gyűlöletet nem eszi meg a rozsdá. Az öregapjuk jó atyafiság volt egymással, csakúgy, mint mindenki a faluban. Hanem aztán összeharagudtak.

Akkor történt az, mikor a szabadság-háború volt. A falubeli nemzetőrök szétverték egy rácscapatot a határon, és elfogták a zsákmányukat. Annyi volt a szekér, hogy minden nemzetőrnek jutott belőle.

– Hajtsd haza az enyimet is – kiáltotta az öreg Kelesse Mácsnak –, én még dolgozok, a kutya árgyélusát!

S utána lódult a többivel egy menekülő rác csapatnak. Pedig csupa vér volt már akkor.

Mikor hazavánszorgott, bent állt már a rácok szekere az udvarán. A két lovat is megismerte. De a szekér tetején kék csíkos dunna volt, holott emlékezett rá, hogy neki egy veres dunyhásat juttattak. Hiába erősködött Mács, hogy a szeme volt akkor veres Kelessének, nem a dunyha, Kelesse nem fogadta el: veres dunyha az, veres. És attól fogva mindig vádolta Mácsot, hogy elcserélte a szekerét.

A fia Kelesse is minden megrészegedésekor azt emlegette, hogy az övé volna most a Csirkés dűlő, ha az öreg Mács el nem lopja. Mert a zsákmányolás után való évben vették Mácsék azt a dűlőt.

Mindez meghányódott a fejében Palinak is, s ha véletlenül abban a percben lép be oda a barakkba a Biri leány, bizony hozzá sújtja az apja csákányát.

Nem tudott aludni.

Pedig körülötte ugyancsak altatón horkoltak a munkások. A hold világát hideg reggeli világosság váltotta föl.

Az anyjára gondolt.

Maga előtt látta szerető kotlós szemével, sovány arcával. A két vékony ráncot is az arcán. Még a jó komlós kenyérszagot is érezte rajta. Mindig olyan kenyérszaga volt szombatoként. De még a hangját is hallotta:

– Palikám lelke!

S a szeme elnedvesült.

Hej, talán nem is hallja többé azt a szerető hangot!

S megint a koporsó képe állott előtte. S megint csodálkozott azon a leányon is, azon a csúnya szeme-meresztésén. Se apjának, se anyjának nem olyan a szeme, se Lukácsé. Nem tudta maga elé állítani, hogy milyenek?

Csak Mácsra emlékezett, hogy nagy szőke bajusza lelóg kétfelől, akár összeköthetné az álla alatt. Láta maga előtt, amint ott pipál a kis kapuban, a léckerítéses kiskert mellett, amelyben nincs egyéb virág, csak egy bokor elvadult szegfű, meg egy bokor lapos menta.

A ház ormán vörös betűkkel:

ISTEN SEGÍTSÉGÉVEL ÉPÍT
ETTE MÁCS JÓZS
EP ANNÓ 1839 ESZTENDŐBE

A névnek az S-e, s mind a hat S fordított.

... Egy alvó az ajtó mellett felcihelődik, és kibotorkál.

Az apja is megmozdul és köhög, nehezen, szinte szakad a melléből.

Föl is ül, bele is izzad.

– Apám – szólal meg aztán a legény –, valami baj van otthon.

– Baj? Mi baj?

– Álmodtam.

S elmondja az álmát az apjának.

– Valami baj lehet otthon, valami nagy baj.

Az öreg lógatta a fejét, mint molnár szamara a malomudvaron.

– Én is affélét álmodtam – mormogta –, de már nem tudom mit, csak nehéz, rossz álmom vót.

Megint lógatta a fejét. Megint fölemelte.

– Valami lakodalmat álmodtam. Mintha a Pogányfordító árok mellett vót vóna, de anyád vót az örömanya, a mi vendégeink a vendégeik.

S a fejét rázta:

– Nem jó.

A legény arca elborult: lakodalom mindig temetést jelent.

Húsvét ünnepét hát bús várakozásban töltötték. Még utána is egy hetet.

Levél nem érkezett.

És az öreg Kelesse még a szokottnál is többet ivott. Sírt, és ivott.

– Vétkes ember vagyok – nyögdécselte. – Hiába: az ördög a gégámban ül, és gyötör. Italér kínoz, italér. Mán én nem megyek haza többé, soha az életben. Nem: nem fér az ábrázatomra, hogy haza álljak üres tarisznyával. De neked, Pali, van pénzed: eredj te haza. Segíts anyádon, ha él még. Ha pedig meghalt, akkor is hát a ház, meg a főd... A zsidó elkaparítja. Ha meg mégis él, kódustróra jut. Az öcséd ki tudja mi sorra? Mán csak te mentheted meg őket.

Mégis vártak szombatig.

Akkor érkezett meg a levél, de a kántor írásával.

Hát csakugyan szomorú volt az a levél, mint a nagypénteki eső. A faluban himlő járt a télen, elvitte Palinak az öccsét is. Az anyjuk is majdhogy utána nem esett az üdvösségbe: ősz óta beteges. Interest se tudott fizetni. A zsidó be akarja táblázni az interest is, és most már a Csala dülőre.

– Eredj haza, Pali – mondta könnyezve az apja. – Váltsd meg a földet. A tiéd lesz most mán úgyis minden. Én majd később. Megpróbálom még egyszer, hogy nem iszom. Iszen csak az első poharat köllene megtagadnom. Mindig az a kutya első pohár ránt be. De megtagadom, mostantól fogva megtagadom. Aztán majd lesz pénzem nekem is, és én is hazakerülök,

böcsülettel. De te csak menj haza mentül előbb. Mert hátha anyád is meghal: a ház is a zsidó kezére jut. Most mán tudom: mit jelent az a te álmod? A földet jelenti az. Mert a föld is anyánk – a föld, a mi szép Csala dülönk.

És pókhálós, vén szeméből két nagy könnycsepp ereszkedett alá megvénült orcáján.

– Erre muszáj egyet innya!

Azon az éjszakán Pali keveset aludt. Melyik az olcsó hajó? Találkozik-e olyan hajó, amelyiken ingyen térhet haza, hajón való segítő munkáért? Ki szándékozik még haza az ismerősök közül?

Egy falujabeli legény vetődött az eszébe: Dúló Pista. Nálánál valamivel idősebb legény, nyugodt és eszes szemű fiú. Hosszú orrával a parton nyugvó gémre emlékeztetett, olykor hallgatag volt, és olyan tűnődő. Az már tizennégy éves is elmúlt, mikor eljött hazulról a keresztapjával, Gál Ádám bácsival. Az anyja nem élt már. Az apja beállt béresnek abban az évben a grófhoz, a szomszéd faluba, mert régi adósságok növekedtek reá, s nem bírta már fizetni. Beleegyezett, hogy próbáljon a fiú szerencsét Amerikában – ő már nem kezd más életet. S a fiú kilopakodott a lengyel határon át a keresztapjával. Azonban egy hetet se dolgozott a bányában, egy kárpitosnál talált alkalmasabb szegődséget.

Attól fogva csak vasárnaponként látták.

Az a Dúló fiú az első kintvaló évben gyakorta emlegetett egy leányt: Boczonádi Veront. Együtt járt az a leány Palival az iskolába. Hitványka leány volt, szőke, fehérképű. A hajszálai olyan vékonyak, hogy a homloka fölött összepöndörödött egynéhány szál, mintha egy kismaroknyi csepűt viselne ott. S nem is valami értelmes leány. A nyelvét is kinyújtotta, mikor írt, és arra mozdította, amerre a tollát. Mégse tudott szép betűket írni. Hanem mintha minden betűje részeg volna: egyik jobbra dőlt, másik balra. Pocákat is gyakran ejtett, s olyankor ijedten bámult, és szomorúan nyalta el, csak nevettek a társai. Hát lám, azt a Veront emlegette vasárnaponként a Dúló fiú.

– Csak még egyszer hazasegítene az Isten – sóhajtozta –, hogy Veront láthatnám.

Pali unta a sóhajkodásokat. Neki csak egy leány maradt az eszében, az se azért, hogy megsóhajtsa, hanem hogy időnkint legyen valami öröme is.

– Ha idekerülne Amerikába – gondolta –, itt is beleugrasztanám a pocsolyába, itt is ráfröccsentenék.

Hát unta.

Egyszer, hogy már nagyobbak voltak, meg is mondta neki:

– Mit sóhajtozol azon a kócon? Akármelyik is különb annál.

A Dúló fiú elbámult:

– Melyik – mondta szinte megbotránkozva –, melyik?

S igen elkedvetlenül, szótlanná vált.

Varjúhad jelent meg az éghatáron. Mintha fekete halacskák vergődnének a levegőben. A varjúhad jöttön-jött, és szállt a fejük fölött. Ezernyi ezer varjú, eget borító, hosszú fekete vonulásban, nehézkes röpüléssel, némán. Csak mikor már a telep fölé értek, akkor hallatszott a szárnyok suhogása s egy-egy rekedt *kár*-kiáltás.

– Ezek is vándormadarak – szólalt meg Pali.

– Kukoricaföldet keresnek – mondta rá Dúló Pista.

Pali a fejét rázta:

– Nem azt keresnek. A varjú gelesztával él.

Dúló akkor hirtelen megharagudott. Fölkelt, és pofoncsapta Palit:

– Gelesztával? Te samár! – ordította –, samár!

Pali elzöldült. Sehogy nem értette: mit vétett azzal a gelesztával olyan nagyot?

Azonban mire arra gondolhatott volna, hogy az ősi erkölcsök szerint csókot és pofont azonnal vissza szoktak téríteni, a Dúló fiú már otthagya.

– Ezért meghalsz! – morogta Pali az ősi erkölcsök szerint.

Házaló zsidó járt aznap a telepen, magyarországi. Apróságokat árult: kést, imádságos könyvet, fésűt, más effélét. Revolver is volt nála kettő. Egy új brauning, s egy bulldog. A bulldog oly rövid csövű, hogy a beledugott patronnak az ólma szinte kikukucsált belőle. S micsoda könnyen zsebre tehető! Micsoda könnyen előkapható! S nem is lehet drága: a rozsdá már kikezdte a belső részeken.

- Hogy ez a *revol*?
- Egy dollár a patronok nélkül.
- Fél dollár a patronokkal.
- Hiszen az öt patron maga húsz cent.
- Nekem csak egy patron kell – válaszolt Pali sötét pillantással.

S végre is megvette a revolvért.

A Dúló fiú két hónapig nem mutatta a hosszú orrát. Pedig ugyancsak el volt neki készítve egy pofon, s utána a revol, ha vissza meri ütni.

A második hónap végén egy munkásnak a leánya ment férjhez. Megyébükbeli volt az a munkás: öket is meghívta a lakodalomra.

Pali magával vitte a revolverét.

Ahogy ott ülnek az asztalnál, Dúló Pista fogja a poharát, s rámosolyog Palira:

- Eb, aki haragszik! – mondja engesztelőn –, itt a pofám: üsd vissza, ha kívánja a gyomrod.

De aztán ne neheztelj.

Pali persze nem ütötte vissza. Kelletlenül, de mégis koccintott vele. Igen hiányzott neki a két hónapban Pista. Ha otthon nem is voltak együtt futkosó cimborák, a messze idegenben összemeglegedtek. A falut nemigen emlegették, csak ha valakinek levele érkezett. Az minden falubelít érdekelt:

- Mit írnak? Az enyimekrül nincs a levélben?

S olyankor hosszan beszélgettek az otthonvalókról az öregek is. Hosszan beszélgettek, hosszan elgondolkodtak. A két fiú olyankor a pajtásokat is emlegette:

- Rigó Pesta is megnőtt mán azóta: most mán nem merné a zsidóasszony kilödni a bótbul.
- Ács Laci is megerősödhetett azóta, ha ugyan meg nem halt. Emlékszel-e, hogyan felmászott a jegenyefára?

Mács Lukácsot soha nem említették, pedig a Dúló fiú gyakorta játszott vele. A szőlejükbe is eljárt, mikor a cseresznye érett.

Mégis leginkább arról beszélgettek, hogy melyiküknek mennyi a pénze, s hogyan szaporítja? Melyik bankba jobb berakni? A Dúló fiú csak ruhára költött, bár a szivart is szerette. A Kelesse fiú kenyéren és szalonnán élt: minden centet megtakarított.

- No, mennyi? – kérdezték egymást minden vasárnapon.
- Ennyi száz s ennyi dollár.
- Az enyém meg ennyi...

Jobban mulattak egymással, mint az öregekkel.

Hát koccintott vele. Arra a Dúló fiú szivarral is megkínálta Palit, és látszott rajta, hogy ő is igen becsüli a régi barátságot.

Veront mam említette többé.

A következő héten el is távozott arról a tájról, és csak kettős ünnepeken látogatott el hozzájuk. Vonaton. Másfél órát kellett odáig utaznia vonaton.

Az évek haladtával lassankint úrrá vedlett: kockás úri ruhában járt, ezüstórája volt és tajtékszipókája. Angolul úgy értett, hogy az odavalók se különben. De azért sose vetette meg a szűrös-gatyás falubelijeit. A keresztapjának mindig hozott egy-két szivart, és érdeklődött az otthonvaló hírek iránt is.

Hát az a Dúló fiú ötlött az eszébe Palinak. Most már annak is jócskán lehet pénze, és talán az is csak alkalmat vár, hogy hazajuthasson.

De hogyan lehessen vele találkoznia?

Idegen városban lakik ő, Rozmeri kárpitosnál. A vonaton csak oda tudna menni, de hogy találja meg azt a kárpitost? És hát talán hiábavaló is a költség, mert hiszen vasárnap bizonyára nem találja otthon. Vagy hogy míg otthon keresi, az meg tán éppen akkor átjő.

Reggeli hat óra volt. Az ég felhős és esőre komorgó. A városból odahallatszott a telep reggeli csendjében a harangszó.

Pali megberetváltkozott, és felöltözködött.

Bement a városba, és csak ödöngött az utcákon. Minden bolt zárva volt, és mindenki esernyővel sétált az utcán. A villamoskocsikon csupa tavaszi új-kalapos nők, cilinderes urak. A cilinder általában igen kedvelt kalap Amerikában. Még a mezítlásas szerencsén is cilinderkalaposan söpri az utcát.

Egy templom ajtaján sokan betérnek.

Pali szórakozottan nézte őket. Abban a templomban magyar pap is miséz.

Bement.

A pap éppen prédikált odabent. Magyarul. Szikár fiatalember volt, alacsony homlokú és göndör fekete hajú. Aranyos keretű pápaszemével valami igen tudós és méltóságos volt a tekintete. Csak jobb kézzel terjegett. Némely mondása végén rácsapott a prédikálószóknak a szélére.

Az a templom kicsi volt és hideg. Aznap többen hallgatták, mint szokták. Asszonyok, akiknek karjukon volt a piaci kosár, és iparosféle emberek. Szűrősek is.

Szent János evangéliumából magyarázott valamit a pap, de a papok szokása szerint németszabású mondatokban. A szavak magyarok, a mondatok németek. (A német mondat abban különbözik a magyartól, hogy olyan, mint a hosszú sötét folyosó, amelynek hátul a lámpása, az ige. Odáig csak tapogatózva botorkálsz. A magyar mondatban mindjárt az elején ott a lámpás: a kezdedbe veheted, s nincs előtted homály. Mert a magyar mondat rövid is. De hát a hivatalnokok ezt soha meg nem értik, sem az irodabeliek, sem a templomiak.)

Aznap többen hallgatták, mint szokták. Mert húsvét után való vasárnap is sokan gyóntak, és hát erkölcsi kötelességnek érezték, hogy akkor az egyszer meghallgassák a prédikációt, ha értik, ha nem.

A *szeretet* szót mégiscsak megértették. Máskor is hallották már, hogy ez a szó az Isten szava. Szent János evangélista, aki legjobban megértette Krisztusnak a tanítását, aggságában már nem is prédikált egyebet:

– *Szeretet... szeretet... gyermekeim, csak szeressétek egymást ...*

Egy csecsemő megsiramlott valamelyik asszonynak a karján. A pap intett, hogy vigyék ki a kisdedet.

Aztán arról beszélt, hogy aki gyónik, mindig a szeretet ellen való vétségeit gyónja meg először.

Pali csak bámult a papra.

Eszébe jutott, hogy húsvét előtt nem gyónt. Mióta Amerikában van, nem gyónt. Mert templomba se igen járt. Arról a telepről senki se járt, mert vasárnap nyolcig is elheverésztek a faházban.

Templomban mégiscsak megérinti a lelkeket az örökkévalóság fuvalma. Sejtelmek bontakoznak elő a szívekből, hogy ez a földi poros világ valami másik tisztább világgal kapcsolatos. Mint Amerika Európával. A tenger nagy ugyan köztük, de mégis által lehet kelni. Az ég is tenger, kék tenger. És a túlsó partja látszik is éjszakánként, hogy ki van világítva. Nagy és láthatatlan szemek irányulnak onnan reánk, és láthatatlan kezek markolnak bele olykor a sorsunkba.

Pali arra gondolt, hogy útra kel talán már holnap: a végtelen vízű tenger, a feneketlen mélységek ... nyugtalan hullámok. Mikor jöttek, hej, igen imádkoztak...

Mise után bement a sekrestyébe:

– Gyónnék kérem alássan ...

A pap fehér karinget öltött, és kék stólát vetett a nyakába. A cipője szinte katonásan kopogott, ahogy áthaladt a szentély vörösfehér cement kövezetén.

Pali gondolkodott, hogy miket is vétett hát ő a szeretet parancsa ellen.

A leány jutott az eszébe, meg Lukács.

De hát hogy gyónja meg?

Ha haza tér is, azzal a leánnyal nem beszélhet ő, se Lukáccsal. A pap azonban már beült a gyóntatószékbe, s az aranykeretű pápaszem várakozóan csillant feléje. Palinak oda kellett térdelnie.

– Én csak egy leány iránt vétkeztem, meg a bátyja iránt – tördelte susogva –, azokat igen gyűlöltem mindig ... Meg is vertem a lányt... sokszor ... A bátyja is engem ... egyszer karóval a szőlőben ... mert ott ért, ahogy elszakítottam a húga kalárisát ...

S a szó a torkán fulladt.

– No – biztatta a pap –, hát megbékülsz velük, ugye? Megkérleled őket, kivált a leányt: megmondod neki, hogy bánod, amiket ellene cselekedtél.

A legény csak lógatta a fejét.

– Nem, azt nem lehet – nyögte.

– Miért ne lehetne?

– Nem itt lakik: otthon az óházában.

– Hát akkor írsz neki, ugye? Még ma írsz neki: kéred, hogy bocsásson meg, s érezzen testvérének.

A legény elhalványult.

– Nem, az nem érezhet...

– Arról ő felel a másvilágon. Neked mégis meg kell a levelet írnod, keresztényi alázattal vallanod benne, hogy bánod a magadviseletét. A kaláris helyett veszel neki újat...

A legény a fejét rázta ...

– Nem írhatok én annak ...

A pap megbosszankodott:

– Hát miért mondtad, hogy gyónni akarsz? A bűn piszok, és a gyónás mosdás. Aki piszokban akar élni, nem keresi a mosdóvizet.

– Senkivel se tartok haragot – nyögte a legény –, csak velük.

A pap fölkel:

– Nem oldozlak fel – mondta szigorúan –, bűnbánat nélkül nincs megbocsátása a bűnnek.

Majd ha töredelemmel jössz ide, majd ha engedelmeskedel Krisztusnak, ha elküldted a levelet... A jövő vasárnap várlak itt a gyóntatószékben.

S otthagya.

Pali zavarodott fejjel és égő arccal kullogott ki a templomból.

Sehogyan nem értette, hogy miért kelljen azt az utálatos Mács leányt megkövetnie? Még kalárist is vegyen neki? Hogyisne! Ménkü abba a majom táncosába! Miért nem is azt ölte meg a himlő! Vagy iszen lehet, hogy azt is elvitte. Tán Lukácsot is elvitte. Bár elvitte volna mind a kettőt. De még a sírjukon is rúg egyet, ha hazatér.

Erős csengetés riasztotta szét a gondolatait. Villamoskocsi csengetett mögötte. Akkor látta, hogy a sínek között ballag. Ijedtében mozdulni se tudott. Idő múlt, míg kiléphetett a sínekből.

A gyalogjárón ballagott tovább a telep felé.

De a papon hánykolódott az elméje akkor is.

– Furcsa ez az amerikai plébános – mondta bosszúsan. – Az otthonvaló sose kívánt efféle bolondságot. Pedig az is tudott arról, hogy ők hogy vannak Mácsékkal. Amerikában, hiába, még a gyónás se olyan jó, mint otthon.

Kedvetlenül bódorgott az utcán, mormogott, dohogott.

– Isten teremtett mindent. Hát akkor a gyűlöletet is. Hiba a gyűlölet? Akkor Istennek a dolga, hogy eligazítsa!

Ez a gondolat megtetszett neki. Okosnak érezte magát. Ha előbb ötlött volna az eszébe, ott a gyóntatószéknél megmondta volna a papnak.

– Nem az én dógom: Istené. Ha Isten el nem igazítja, miért igazítsam el én?

És szinte látta a pap elképedt arcát, amint megkövültén néz rá az aranyozott pápaszammal.

Tán tovább is fonta volna ezeket az istenes gondolatokat, ha egy mészároslegény oldalba nem törli a gyékényszatyorjával.

Húst vitt valahova az a legény, és hússzagot bűzölt maga körül. Hajadonfővel ment, és fehér kötény libegett előtte. Igen büszke lehetett valamire, mert úgy lépkedett, mintha király csizmája volna a lábán. Senkinek se tért ki. A húslétől szennyes szatyorral egy reklámosztogató sihedert is meglökött.

A siheder ráherregett valamit angolul. Új ruha volt rajta, valami diószínű lüszter, s a fején cilinderkalap. De csuda, hogy az a vékony legényke rá mert ripakodni arra a tagos-erős mészároslegényre.

A mészáros megállt, és összevont szemöldökkel érdeklődött az iránt, hogy vajon a reklámok osztogatója hány centiméter fölülről lefelé? És hány alulról fölfelé?

A sihedernek ez láthatóképpen nem tetszett. Ő is megbecsülte két tekintetben a mészárosnak a hosszát: fölülről lefelé és alulról fölfelé.

A mészáros morgott.

A siheder herregett.

A mészáros feléje topott. A siheder szembe sistergett. Csaknem leharapta a mészárosnak az orrát, úgy rikácsolt a szeme közé.

No, a mészáros is mozdul: bal vállára veti a szatyorját. Az öklének jókora lendületével a cilinderre céloz.

A fiú elkapja a fejét.

A következő pillanatban a mészároslegény eldobja a szatyrot.

A reklámos eldobja a papiros-csomóját.

Azután már csak az ökleiket lehetett látni, ahogy egymás arca előtt motollálnak. De úgy motollálnak, mintha azon versenyeznének, melyik tudna a másiknak az orrából több pántlikát kihúzni. Motollálnak ököllel.

De a reklámos fiúnak az öklén valami fényes is villog. Nem kés, hanem mintha valami nagy nikkel-vasgyűrűk volnának. Nem lehetett jól látni, csak a villogását.

A cilinder egyszer csak *rotty*: lapos kalappá rottyan a fiú fején. De a mészáros orra meg épp akkor *aú*: olyan piros paradicsommá változik, hogy még leve is fröccsen, és csordul le piros zsinórként a mellén.

A mészáros hanyatt tántorodik:

– Aú!

A fiú marad helyben, lihegőn, várakozón, diadalmasan.

– Hurrá! – kiáltották a nézők. – Hipp, hipp, hurrá!

Palinak igen tetszett ez az amerikai multság.

– Ez az – biccentett rá vígan –, így való a gyűlöletet elintézni, nem gyónással. Hipp, hipp, hurrá!

Már dél elmúlt, mikor a telepre ért.

A bányalovakat akkor itatták a *sztéblménék*. A munkások ebédutánt heverték a barakk oldalában, a tavaszi verőfényen. Négyen kártyáztak. A faház végében kártyáztak. Egy hosszúorrú ifjú úr is ült ott. Felfordított széntalicskán ült, amelyre előbb újságot terített, és nézte őket.

Pali megörvendett.

– Szerbusz Pista! – kiáltotta neki már messziről.

Bement a tarisznyájáért. Kenyeret és szalonnát vett elő, és félrehitta:

– Gyere: valamit kérdeznék.

Dúló fölkelt, és fölvette az újságját is. Egy rossz szivattyú hevert a telek csendesebb felében. Annak a két rúdjára ültek.

A Dúló fiú oda is leterítette az újságját. Mert új ruha volt rajta, tavaszi fehérkockás fahéjszínű. A kalapja is új volt, keménykalap, divatjamúlt zsidvásári portéka. De ő nem ismerte a divatokat, csak azt nézte, hogy úri kalapja legyen, olcsó és új. A nadrágja alja fel volt hajtva, a bajuszkája hegye angolosra volt nyesve, de a kalapját félfülön viselte, mint az otthonvaló legények szokták.

– Éppen hozzád mentem volna délelőtt – kezdte Pali a szalonnáját bontogatva –, de gondoltam: eljössz tán, mert régen nem vótá nálunk. Apám nem mondott semmit?

– Nem beszéltem vele.

– Hát az az újság, hogy hazamegyek, haza.

S várakozón nézett Pistára.

Az azonban nyugodt maradt, mintha azt mondták volna: Holnap hétfő lesz. Csak éppen hogy pillantott egyet rá.

Pali mindjárt látta, hogy a cimborát nem érdekli az ügy. Csökkent kedvvel bontogatta tovább a szalonnáját.

– Hazamegyek, azt mondtam vóna meg. Gondotam: tán te is jössz ... Munkát vállalnánk valamelyik hajón ...

A Dúló fiú a fejét rázta:

– Én nem mék haza: *Itsz obszoluti sur*.

– Mér? Hiszen van pénzed. Tán ezer dollárod is van mán.

– Ezer még nincs, *piti*.

– Az is elég otthonra. Szép nagy földet vehetnél rajta.

– *Prabebli*. De minek az nekem?

– Minek?

– Minek?

– Apádra nem gondolsz?

A Dúló fiú vállat vont.

– Megél a ...

Pali kedvetlenül kanyarított a kenyérbe. A szalonnából is szelt egy ujjnyit: ráfektette a kenyérre, és oly hosszan nyelte, mintha kígyót nyelne.

– Hát Veron? – szakadt ki belőle a szó.

Nem nézett Pistára, hogy ezt mondta. S nehezeire esett, hogy említenie kell azt a leányt. Ráeszüdött már, hogy a varjún miért bosszankodott a Dúló fiú.

– Hát Veron?

A Dúló fiú megint vállat vont:

– Veron! Csak nem megyek haza Veronér? Egy gyerekkori játszótárs... No-no.

Palinak a torkán akadt a falat.

– Játszótársad? Csak játszótársad?

– Hát mi?

– Meg is veretted érte magadat. Rózsát loptál neki.

Dúló ismét megvonta a vállát. Legyintett.

Egy idegen szerecsen jelent meg a telepen, és tétován tekingélt. Fekete cilinder volt a fején, és fehér nadrág a lábán. A kabátja zöldsávós lüszter. Rájuk is tekintett, mintha mondani szeretne valamit. A Dúló fiú azonban olyan megvetően kísérte a szemével, hogy szinte röstelkedve lépett tovább.

A Dúló fiú nézte, míg csak be nem fordult a felügyelők szennyes téglaházai közé.

– Veron nem az mán, aki akkor vót – mondta biggyesztve. – Csak éppen hogy akkor is paraszt vót, meg most is a. *Aj tenk*. Én úr leszek itt. Kapok én *miszt* is, gazdagot. Különben lehet, hogy majd vénségemre haza látogatok. Majd ha *hundred tauzend* dollár lesz a zsebemben.

S elővonta zsebkendőjét – szép kékszegélyű úri zsebkendőt –, s belepökintett. Visszatette a zsebébe.

S megvetően nézett Palira is.

Estefelé a szerencsen újra megjelent a telepen, és egy rozsdás bokszert kínált a munkásoknak ötven centért. Felvonta az ujjaira a bokszert, és mutatta, hogy mekkorát lehet azzal ütni.

Pali egyszerre megismerte, hogy az a szerszám, amelyikkel a reklámos ifjú dolgozott.

Lukácsra gondolt.

Megvette a bokszert a szerencséntől tíz centen.

2. fejezet

Péter és Pál előtt való szombaton érkezett haza. A világnak kettős ünnep, neki hármas: ünnep már az a szombat is.

Mikor estefelé előtűnt a fák közt a faluja távoli tornya, úgy vert a szíve, mintha a mennyországba menne. Soha olyan gyönyörű tornyot nem látott ő az amerikai messze világban. De mintha nem is hét éve, hanem hetvenhét éve látta volna utoljára azt a gyönyörű kis tornyot.

– Vajon kivel találkozom először? Megismerem-e? Megismer-e?

És a melle melegedett az örömtől.

– Ó, gyönyörű dombok! A világon sehol nincsenek ilyen szép dombok! Ó, gyönyörű gabonatáblák! Mekkora nagy a rozs az idén! Búza föld ilyen nincs Amerikában. Itt már a patak is, itt a gyönyörű patak! A világon sehol ilyen szép patak nincsen! De furcsa, hogy kisebbedett ez a patak. A dombok is alacsonyabbak. Csak a fák nőttek tekintetes nagyot a hét esztendőben.

S vert a szíve, hogy előbarnállott a patak mentén a Kati-malom, a görbényakú Nepomuki szobor a Pogányfordító árok hídja mellett, mind szép egymásután bontakozott eléje.

De minden, minden megkicsinyült...

S boldog szemmel tekingetett, szemlélődött, csodálkozott, el-ellassítva a lépéseit. Még a felhőkre is szeretettel bámult. A fáradtságát elfeledte. A terhét, a nap hevét nem érezte. Szűr volt rajta, virágos. Pörge kalap a fején, azon is virág, viaszos gyolcsból csinált rózsza. De ruhának kék vászonzubony volt rajta, és ugyanolyan nadrág. Mert bizony a hazai fehérneműje rég elszűkülte, lerongyolódott róla. Amerikában nem árulnak affélét. Csak éppen hogy szűrt árulnak néhol az ócskásoknál, a magyar telepek mellett. Sok magyar viselet változik el ott angolra.

Pity-palatty, pity-palatty – hangzott a búzatáblákból –, mintha neki kiáltott volna a fűj öröm-üdvözlöt.

Egy veréb előtte szállt le az útszélre hajló kövér búzaszálra. A búzaszál szinte a földre hajlott a súlya alatt. A veréb hintókéz volt rajta, s vállra billent fejével barátságosan nézett Palira. Aztán elröppent.

Pali mosolyogva tekintett utána.

A Pogányfordító hídján megállt, és érdeklődéssel szemlélődött belé. Mély, szakadékos, sárga árok. A víz mosta olyan mélyre, a hegyek vize. A tavaszi olvadás meg a nyári felhőszakadások vize rohan olykor le a völgybe halk, hideg morgással. Most is jókora a víz. Bizonyára zivatar volt délelőtt, vagy az éjjel. A kerékvágások gyütremlései puhák is még. Sok eső járhatott erre mostanában: minden fű nagy. A gabona is nagy. A legelő is erősen füves. Bokrok is sűrűn levelesek.

Állt, szemlélődött.

Mennyiszer szedett fészket itt szanaszét az árokoldal bokrai közt. De akkor mélyebb volt az árok. Most alig két méternyi.

Az árok mellett kezdődik a legelő, s túl azon a szőlőhegy.

Megismerte a kunyhójukat, noha csak a tetejét látta. A vén cseresznyefa is ott áll még a szőlőjük sarkán, a hegy vállán.

– Szerbusz öreg! – kiáltotta vígan.

De a hegy mégis mintha megszállott volna.

Egy-két kunyhóról nem tudta már, melyik kié. Kié lehet az a nagy diófa, ott alább? Azelőtt kis diófa állt ott. Az út azonban csak olyan széles, sárga szalagként övezi a hegyet, és kiszélesedetten ereszkedik le a legelőre, legelőn át a Pogányfordító árok nagy hídjára, amelyen, lám, új a korlát.

De hol a bürü? Amoda lejjebb kell annak lennie. A gyalogjárók nem kerülnek a nagy hídnak: néhány száz lépéssel rövidebb a bürün át az út az alvégre.

Elszemlélődött volna ott lassú ballagtában tovább is, de kolompszó hangzott a közelben: a

falucsordája.

S egyszerre igen érdeklődött a csorda iránt. Takarták még a fűzfák s az árok bokrai. Igen érdeklődött.

Vígan lépegetett arra, fáradságát, terhét és a nap hevét nem érezve.

Pedig a tarisznyája is nehéz volt, üresen is nehéz amerikai börtarisznya. Az útra bizony gömbölyűre tömődött, s oly súlyos, hogy árkot nyom a vállán. A téli ruháját hozza abban. Gondosan összegöngyölyítette. Két rend fehérneműje is benne van a tarisznyájában, meg a revolvere, bokszero is. S a főkincs: ezer és háromszázegynéhány dollárja hazai pénzre váltottan, belőle csengő szép magyar ezüstben hatszáz korona.

Minden pénzét ezüstben vette volna ki. Az volt a gondolata, hogy odazúdíjja majd a tarisznyából az asztalra az anyja elé:

– Ihol a váltság, édesanyám! Még fölőse is marad.

De annyi ezüst épp akkor nem volt a fiúmei bankban. Ez is sok így vállon.

A csorda az út közelében legelt, igen elszéledten. Érdeklődéssel szemlélte a teheneket, és csodálkozott, hogy egyet sem ismer meg. Pedig mintha tegnap járt volna a legelőn, s tegnap még ismerte névről a falu minden tehenét. Még azt is tudta: melyik melyiknek a borja vagy anyja. Mintha idegen csorda volna! Tán a grófé, a szomszéd faluba való.

A tehenek nem is érdeklődtek a jövevény iránt. Csak az út mellett kettő emelte föl a fejét, és nézett Palira nyugodtan, jámborán.

No, akkor az egyiket megismerte: az egyik kis vörös tehenet, amelyiknek csak a hátán fehérlett egy folt, mintha rongyos zsebkendőt terítettek volna rá tréfából, nyeregnek. A szomszéd Salánkyék tehene! Egyéves üsző volt akkor, mikor utoljára látta.

– Szegfű! – kiáltotta örömmel – Szegfű!

A tehen bámulva emelte föl a fejét, és gondolkodva rágott. Aztán megint csak lebecsátotta a fejét a fűre.

Pali úgy örült, mintha ismerőse volna az az állat. Ha a kenyerét meg nem ette volna még a vonaton, bizony neki adta volna.

Szerette volna a csordást is látni: Szűcs Miska bácsit, de az valahol távolabb lehetett, és neki sietős volt, hogy hazaérjen.

Lépegetett boldogan, terhét és a nap hevét nem érezve.

A szeme újra a falu tornyát keresgette, bámulgatta a lombok között.

A felhők, arra az ég alján, mintha levegőbe emelkedett óriás havas hegyek volnának. A nap már alájuk bocsátkozik, és kezdi sárgítani a fényével őket. Az útszéli lombos akácfaikon néhány veréb csiripel.

De még a verébcziripelés is milyen más itthon!

Kocsi zördül elő a falu felől, afféle bőrülékes falusi úri kocsi, sárga. Egy öregforma úr ül rajta, és valami négyzögletes, lapos ládaformát tartogat a két térde között.

A kocsis ismeretlen képű, pörgebajuszos fiatalember, de falujabeli kalap van a fején, és kigombolt pitykés mellény a mellén. Ahogy mellette elrobognak, bámulva ismer a kocsiiban ülőn az öreg rongyszedő Samura, a boltosnak az apjára. Micsoda úr lett abból a lompos rongyszedőből! Olyan ruha van rajta, akár a bánya pénztárosán. Képrámákat visz valahova, vagy képeket? A maga kocsija-e?

Sose vélte volna, hogy azt a Samut is úgy megdobogja a szíve.

De még inkább dobog a toronynak újból való megpillantására. Ha nem is olyan pompás fedelű, mint azé az amerikai magyar templomé, de azért érezni való, hogy ezt szereti a legjobban a jó Isten a világ minden templomai között.

A háztetők is bontakoznak már elő a lombok közül. Füstöl a kémény néhol. Kinek a kéménye is az? ... Sehol olyan érdekesen nem füstölnek a kémények.

Egy nagy zöld pont, egy rózsabogár keringél lomha röpüléssel előtte az úton, fordultában szinte az orra előtt:

– *Brúm-brúm ...*

Pali elkapja. Szeretettel nézi a tenyerén: pompás zöld aranyát. Aztán földobja. A bogár fönn is marad: boldog bűgással keringél tova.

Aztán libákat pillant meg a falu alján a legelőn.

Egyinges apró gyerekek az út mellett, napon barnult piros-képűek. Kezüik maszatos, lábuk poros, de az arcuk tiszta. Csak két leánykán van szoknyácska is, bizony fakócska, piszkoska, de hát önekik nincs ma ünnep.

Bürökszárból való síppal játszanak:

– *Tü-tü-tü-tü-tü-tü!*

Túlról egy leányka már téríti is a libákat hazamenetelre. Leveles fűzgallyát emelgeti rájuk. S a ludak a nyakukat nyújtogatva, sásogva térülnék nagy fehér csoportba a legelőn.

Megáll, és nézi őket.

Mind ismerős szemű, mind ismerős képű, de mégse ismeri egyiket se, pedig hát ő minden gyereket ismert a faluban. Az egyik fiúcska ragyásképpű, s még veres a ragya rajta. Azt éppenséggel nem ismeri.

Egy négyéves leányka a szájacskáját is elnyitva bámult reá.

Megszólította:

– Kinek a lánya vagy?

– Édesanyámé.

– Hogy híjják anyádat?

– Marisnak.

– Micsoda Marisnak?

A leányka nem felelt, csak bámult, és poros tenyérékét az inge melléhez törölte.

A társai is bámultak.

A legidősebb köztük, egy hatéves kis piszkosorrú gyerek megszólalt:

– Tetyeg Tabó a dannya.

S elvonta a kezefejét az orra alatt.

Pali elámult:

– Szabó Maris? Keszeg Szabó Maris?

– A.

Pali csak nézett.

Szabó Maris vele járt iskolába. Vele egykorú, de fejjel is kisebb, nyápic leányka volt, mindig bágyadt arcú, és keskeny ajka mintha mindig sírásra készülne. Gombos cipőben járt, amelyről azonban minden gomb hiányzott, s olyan nagy volt neki, hogy a cipő orra felhajlott, mint a korcsolyáé. Boltoséktól kapta az anyja: felsúrolta érte a szobájuk padlóját.

– Szabó Marisnak a lánya vagy? – képedezett Pali –, Keszeg Szabó Marisé?

A leányka biccentett, és szégyenlősen sandított Palira.

– Hát az én anyámat ösmeritek-e? Kelesse nénit.

– Ösmerjük – felelték élénken a gyermekek.

– Egészséges-e?

– Egészséges.

A gyerekek akkor egyszerre a kocsútra néztek, és éneklősen kiáltották: – *Di-tyér-jük Jédutt...*

Egy pap sétált ím az úton, hajlott hátú, barna ember, hosszú lüszter kabátban, és fekete szalmakalap a fején, feketés-kék pápaszem a szemén. Gondolkodó arccal sétál, és lassan, mintha valami nyomot követne.

Pali is megemeli a kalapját, és érdeklődéssel kandit utána.

Bizonyosan az új pap. A régi még abban az évben elköltözött más parókiába.

Pali nem kérdezősködik tovább: megindul, hogy mentül előbb hazaérjen.

Hát őt vajon megismerik-e?

Éretlen gyerek volt, mikor elkerült a faluból, most már természetes, erős legény. A bánya őt nemigen viselte meg. Az elején dolgozott a tárnáknak, szellős helyen. S a hét éven át mindig csak lóhajtó volt. A bányában dolgozó lovakat hajtotta a sínek mellett. Csak épp az arca színét szívtá el a bánya. De ha színes volna is az arca, akkor is aligha ismernék meg: mikor még ő is libát legeltetett, neki is csak kis arca volt, és amikor Amerikába vitte az apja, akkor is kisborjú volt még, most már a szakálla is mohodzik, bajusza is ütközik. A két végét már hegybe is pödrí vasárnaponként.

A falu végén négy legény jelent meg. Kaszával ballagtak fel a kertek alól. Csak ing volt rajtuk, meg gatyá, s a derekukon fenkő. A lehajló nap sugaraiban aranylón villant olykor a vállukon a kasza.

A szíve megdobbant: bizonyára az ő gyerekpajtásai!

Tán Ács Laci az a szélső?

Nem, inkább Rigó Pesta ...

Csak ötven lépésnyire voltak, s mégsem ismerte meg őket. Pedig azok is rátekintettek. Már az ajkán volt a kiáltás: *Megálljatok! Hé!* – de egyszerre torkon szorította egy gondolat: hátha köztük van Lukács is?

Nem szólt nekik.

Csak elkomolyult szemmel vizsgálta: melyik ki lehet? S melyik lehet Lukács?

Szombat este minden fáradt. Az anyja csak épp a szomszédba kotkodácsolta át az örömhírt, hogy a fia megjött. A falu mégis tudta negyedóra múltán végighosszat.

És csakhamar nyüzsgött a sok érdeklődő a házban: rokonok, meg az Amerikában járók honnmaradtjai.

– Te vagy-e? No lám! Tudsz-e még magyarul? No mennyi pénzt hoztál? Mit kezdel vele?

Mindenki azon csodálkozott persze legjobban, hogy Pali megnőtt, megemberedett. Mintha éppen öneki nem lett volna szabad megnőnie.

– Az apjánál is derekabb minden erányba – vélte János sógor.

– Csak a színe – sóhajtotta az anyja –, azt Amerikában hagyta.

– Majd meghozza *Kasza Pál* – vigasztalták a sógorok. Tudsz-e még kaszálni, Pali?

Viszont Pali is csodálkozott, hogy a kicsinyek megnőttek, a nagyok megkicsinyedtek. Az anyja is csodálatosan megkicsinyedett, megvényült. A két ránc az arcán négy már. Foga is csorba. Jaj, de azért hogy megismerték egymást!

– Ó, kedves, egyetlen fiaim!

– Édesanyám ...

Szólni se tudtak az első percékben, de még tán fertályóráig se sokat, úgy elremegett a lelkük. Csak ahogy megcsókolták egymást ott az udvaron, álltak és néztek egymás arcába némán, ostobán és könnyes szemmel. Aztán félrenéztek, meg a földre néztek, meg megint egymásra néztek.

– Csakhogy itthon vagy ...

– Édesanyám ...

Nem tudtak többet mondani egymásnak az első percekben. Az asztalra bor került, és Pali, életében másodszor, koccintgatott.

– Hiába, legjobb itthon!

Másnap már korán kelt és boldogan, hogy akik este nem fordultak meg a háznál, lássa őket, amint a ház előtt elhaladnak, s dicsekedjen nekik a szerzeményével, világlátottságával, embervoltával.

Az amerikai kék kitli már nem volt rajta. Az anyja font és szövetett telenkint, hát levethette.

Megberetváltkozott, és a bajuszkáját hegyesre fente szappannal. Rágyújtott a diónyi kis matróz-pipájára. S könyökölt a kerítésen.

– Aggyisten, Pali! No meggyüttél?

– Meg, hálistennek.

S néhány nyájas kérdés következik még: az apja-Kelesséről, meg hogy Pali milyen szerencsével kereste a pénzt. Meg hogy mire fordítja.

S megint másik érkező, megint csak azok a kérdések, csak azok a feleletek.

Közben Pali végigszemlélődik a túlsó soron.

Itt is, ott is nyílik az utcaajtó, s megjelenik egy ismert vagy ismeretlennek látszó valaki. Érdekes találgatni, hogy ki lehet.

Mácséknak a háza előtt egy lógóbajszú ember pipázik, csak úgy állton. No, azt egyszerre tudja, hogy Mács, Birinek az apja. Pedig a bajusza megfehérült, s most még inkább megköthetné az álla alatt. Az is tekint feléje, de Pali annak nem köszön által.

Közben harangoznak elsőt, gyönyörűen. Másodikat is gyönyörűen, mintha mennyei angyalok húznák a kötelét.

No, most már mehetünk.

A templom előtt már várták legénytársai, akikkel egyívású volt. Valamennyien bőszájú gyolcsingujjban, százcáncú gatyában, félvállra vetett ünnepi dolmányban. Ő is úgy volt öltözve: az anyja egy katonalegénynek a dolmányát s pitykés lajbiját szerezte meg kölcsön arra az egy vasárnapra. Csak éppen a kalapot nem kérte. Az van a fiának szebb, amerikai magyar kalap, valamivel nagyobb szélű, de antul pörgébb, és ha nem is árvalányhajas, de a viasz-rózsa is csinos dísz a kalapnak.

A legénytársak örömmel szerbuszoltak vele. Nevették, hogy némelyiket nem ismeri meg.

– Rigó Pesta vagy te? Most mán, hogy rám nézel, megösmerlek, pajtás.

Csak Lukács nem volt a legények között. A templom másik sarkán állt a gazdák csoportjában. Bakaruha volt rajta, piros süccbontos, és úgy szemszögletből mustrálgatta az amerikását. Később meglátta őt Pali is, de amíg háttal állt feléje, nem ismert reá. Elbámult, mikor megfordult: kis zömök legény lett Lukácsból, nálánál fejjel is alacsonyabb.

Diadalmas öröm lobbant meg erre a szívében.

A legények látták, hogyan hegyez a szeme Lukácsra.

– Megismered-e, aki ott áll? – kérdezte az egyik.

S a másik mindjárt rácifrázott a kérdésre:

– A legkedvesebb cimborádat?

Rigó Pista nevetett:

– Ha karó vóna az ódalára kötve... Egyszerre megismernéd, ha karó vóna az ódalára kötve.

Pali levette a szemét Lukácsról.

– Valami kutyamosó – felelte megvetőn. – Amerikában szerencsenek mossák a kutyát.

De a szeme csillogott: örült, hogy így kivághatta az első kártyát.

Tudta, hogy Lukácsnak hamarosan megmegy a szó. Megviszik. De hát, csak jöjjön, merje kérdeni, hogy:

– *Ki a kutyamosó?*

A revolver a zsebében ült.

A legények csodálkozva és becsüléssel néztek reá.

– Fene legény lett ebből a Paliból – mondta a tekintetük.

Újság volt nekik az is, hogy „a kutyát Amerikában szerencsenek mossák”. Sose látott szerencsen egy se, ha csak a városi fűszeres ajtaján nem. Azt se tudták, hogy Amerikában terem a szerencsen ...

Ha nem misére várakoznak ott a templom előtt, bizonyára oda kiált valamelyik Lukácsnak: *Gyere hát ide miközénk!* S öt perc nem telik belé, már szembenéz egymással a két szikrázó szemű puskaporos ágyú.

Így csak nyelték a gyönyörűséget, hogy: *még ma lesz valami!*

– Hallod-e – szólalt meg aztán Ács Laci –, káplár emmán ...

Pali megvetőn legyintett: ha káplár is, őneki nem káplárja.

S az érkezők felé fordult.

Leányok is szállingóztak már. Kettesével, hármásával, a virágok minden színében. De leginkább rózsaszín apró virággal tarkázott fehér szoknya volt rajtuk, s könnyű, rojtos selyemkendő simult a keblükhöz. A kezükben csipkés fehér zsebkendő, s benne az imádságos könyv. Könyv mellett egy-két szál szegfű – fehér szegfű, piros szegfű. Himbálódzva léptek a magassarkú fűzős cipőben, s a szoknyát ugyancsak lengették. Egy-egy csoport belebegése után finom virágillat időzött utánuk a levegőben.

De ők persze nem léptek oda a legényekhez, hogy üdvözléjk ők is a megjöttet. Csak loppal és édesen tekintettek reá.

Volt olyan, aki vissza is fordult, mintha valakijét nézné: követi-e? A kezét is a szeméhez emelte. Persze csak azért, hogy megint-fordultában még jobban megügyíthesse Palit.

A leányok nem beszélnek ma másról a faluban.

És ő is szemlélte őket, s nem is igen kérdezgette, melyik kicsoda, megismerte őket. De azért négy is volt olyan, akit nem ismert meg.

Egyszer aztán jött egy könnyű, karcsú leány az anyjával. Tizenhét éves, most-nyíló bimbó.

Pali csak akkor tekintett rájuk, mikor már odaértek.

Az asszonyt azonnal megismerte kerek képéről, fejfájós szeméről. Csak a járása nehezkesebb. A leány nem hasonlított reá, a leány, az egymásnak emelkedő szemöldökű, nagyszemű leány...

Azt nem kérdezte: kicsoda!

Mintha valiami nagy ólomtyúk ült volna a mellére. Milyen szép leány lett a cudarból! Gyerekkorában fokozta a gyűlöletét, hogy olyan pirosalma-képű az a leány. Örült, ha sápadni látta. Most meg szerette volna olyan rúttnak látni, mint a varangyos békát – hogy az Isten akárhova tegye!

A mise folyamán egyre csak őt nézte a kórusról. Nézte keserű érdeklődéssel, bosszankodó csodálkozással.

Csak fölülről látta, és csak hátulról, de még úgy is olyan volt az a leány, mint a virágzó mákföldre tévedt liliom.

A litániáról zivatarban sietett haza a falu.

De másnap, Péter és Pál ünnepén, tiszta volt az ég. Litánia után kiment ő is a legényekkel a legelő-szélre, Bazsali Mártonék telke alá, ahol nyári vasárnaponként külön játszanak a legények is, leányok is.

A legények bikfagöröcsből faragott tekét vetnek fel, és azt célozgatják és találgatják három-négy méter magasságban karnyi kis ütőfákkal.

A leányok a telek másik sarka alatt körbe-keringöztek. Danolva persze. Mert a leányféle még tán álmában is danol. Később aztán a legények is odaelegyednek, és együtt cicáznak, vagy más efféle kedves fogósdí játékokkal vigadoznak.

Az anyák ott ülnek a telek oldalában, az akácfák árnyékán. Ha netán valamelyik lány nagyobbat sikítana a szokottnál, bizony hazavinnék egyszerre valamennyit.

De ez csak egyszer történt, mióta áll a falu. Akkor is talán csak véletlenül.

Pali gondolkodott, hogy elmenjen-e ő is.

Gyerekkorában mindig áhította, hogy bár ő is nagy volna már: viselhetne pitykés lajbit, és játszhatna a legények között. De akkoriban csak az asszonyok közül nézhetette őket. A születése tizenötödik évfordulója előtt senki se ölthet pitykés lajbit: leszaggatnák róla a legények. Most már tizenkilenc is elmúlt.

Gondolkodott.

Végre is kipucoválta kőporral és hamuval a bokszerjét, és a jobb zsebébe tette. A *revolt* is próbálta, hogy beleférne-e a bal zsebbe. De kicsi volt a zseb: nem revolnak szabták. Hát – gondolta –, elég ma még a bokszer is. Ha éppen úgy fordul a sor, majd hazalódul a revoljáért is.

Lukács azonban nem volt a legények között. Átallotta-e, hogy a vitézi ruhájában tekézzon, vagy melegellette, vagy másutt volt dolga? – Pali nem kérdezte senkitől. A legények, hogy őt meglátták, abbahagyták a játékot, és köréje csoportosultak. Lesték minden szavát.

Palinak azonban nem volt beszélgető kedve, csak éppen hogy a kérdésekre válaszolt, röviden, büszkén, de azért vidám szemmel, mint ahogy világgjárt legénynek illik.

– Játsszatok hát – biztatta őket –, minek hagytátok abba?

– Hát gyere te is, Pali.

– Én nem. Amerikában nem játszanak effélét.

– Hát mit?

– Mindenféle más bolond játékot: lábball rúgják a labdát, mint a ló. Én nem játszottam ott se.

Tartott tőle, hogy ügyetlenkedik. De talán azért is nem játszott, nehogy hiba essék a pitykés lajbin, kölcsön-dolmányon.

Csak állt, szivogatta a kis matróz-pipáját, s nézte a játékot.

Olykor a leányokra is tekingetett.

A szeme mindig Birin akadt meg. Milyen eleven! Milyen karcsú, milyen hajlékony az utálatos. Milyen könnyen leng rajta az a rózsaszínvirágos rövid szoknya. S piros muskátli van a kebelére tűzve, alig domborodó keblére. A többi mind szegfűt vagy violát tűzött, csak neki van muskátlija.

Az asszonyok ott is körbe vették, maguk közé vonták, és mindenfélét kérdeztek arról a csodás Amerikáról, ahol a pénz olyan bőven terem.

És ő szívesen felelgetett.

Tetszett neki, hogy körülötte forog az érdeklődés. Tetszett neki, hogy ő annyi mindent tud, és hogy minden szaván csodálkoznak.

– Bizony akkora víz az, Örzse néném, hogy tizenharc napig az égi nap se lát egyebet, se mikor kel, se mikor nyugszik. Vízből kel ott, vízbe nyugszik le.

S a leányokra pillantott.

Az asszonyok hitetlenül néztek reá:

– Már hogyan merülne a vízbe a nap, te? Hiszen a nap csupa tűz, még olyan messzi-magasrul is ver bennünket a lángja. Nem lehet a, Pali!

Pali vállat von.

– Ap-pedig úgy van. Láttam. Lehet, hogy el is alszik, reggel megin meggyullad. Csakhogy valahogy van. Láttam.

S a lányokra pillantott. (Hogy kacag a cudar!)

S az édes-víg leánykacagásra valami különös, kellemes érzés vizsgolt végig a testén.

– Bizony, Örzse néném, sok csudát látni ottan. Most mán sárkányon is járnak, gépsárkányon. Olyan fent szállnak, hogy... Még a felhők felett is. Láttam.

No, ezt igen kételkedve hitték.

– Mán hogy láttál vóna a felhők fölé? Hisz akkor mán a Boldogságos Szűz Máriát is láttad vóna.

Csak a bíróné bizonyított Pali mellett:

– Hát a gőzkerekű kocsi, vagy ahogy az urak mondják: *zajtómbi*, amilyen a szomszéd faluba van a gerófnak: ugye senki se hitte a faluba, hogy ló nélkül is lehet?

– Hát még ott – pökintett Pali –, még az utcát is olyanbúl öntözik.

Úgy fordult, hogy ne lássa azt a leányt.

– Hát az igaz-e – kérdezte egy asszony –, hogy ott olyan igen magosak a házak? Balog Andris azt mondta, hogy tízszerre magosabbak a tornyunknál.

– Igaz – bólított Pali. – Felhőbontóknak híják azokat a házakat. Igaz. Sokat láttam olyat.

– De hát akkor hogy jár fel ott a padlásra, aki legalul lakik? Ruhát csak köll szárogatni valahol? Hát a kukoricát, babot hogy hordják föl olyan magosra? Macskának is dolog, hogy olyan padlásra járjon az egerekér.

A kérdés elintézetlen maradt, mert Biri egy leányt űzött a csomóra kötött zsebkendőjével. Az űzött leány feléjük menekült. Biri ott érte utol, alig három lépésnyire Palitól! s boldog lihegéssel csapkodott reá. Az arca piros volt, a szeme fénylő, a foga hősín. Az a két egymásnak ágaskodó finom szemöldöke... És az az édes nevetése ...

Pali káprázó szemmel bámulta.

Ám valami örömkialtozás hallatszik a falu felől. Két cigánygyereket fogott valamelyik legény. Csakhamar hangzik a hegedű-zengés is.

A játékok abbamaradnak, s legények, leányok egybeelegyednek.

Csakhamar nézők gyülekeztek oda a faluból, gyűrű képződött a táncolok körül. Az öregasszonyokból alig kettő maradt hallgatónak.

Akkor aztán odaballagott Pali is a táncosokhoz.

Ahogy megyén, a fűben valami piroslik. Megismeri, hogy a muskátlinak egy leszakadt darabja.

Eltaposta.

Azon éjjel a leánnyal álmodott.

Azt álmodta, hogy Oroszlán Jutka a táncosok közé vonja.

Nem akart táncolni, de erős a leánykéz: nem lehet szabadulni tőle. S alig kezd táncba: elrökönyödve látja, hogy Jutka helyett Mács Birivel táncol. És Mács Biri odanevet az ő szeme közé. Olyan boldog lihegéssel, olyan pirosan, olyan csillogó tiszta tündérszemmel, miközben előfehérlik a foga piros ajkai közül, mintha gyöngyvirág volna az ajkai között, s a szemöldöke emelkedik.

Pali megrázkódott: Nem, vele nem táncol!

S leesik a leányról a keze, másikat kap el: Kis Kovács Esztert, mint ahogy a legények váltogatják olykor a táncosaikat. Mikor összekarolkodik Eszterrel, egyszerre megint Mács Biri mosolyog a karjaiban. Minden lány átváltozik, akihez ő ér, Birivé.

– Megbolondultam! – irtózkodik magában.

S ellódul onnan. Csak a szőlőbeli csorgónál áll meg. Lehasal, hogy igyék, mint a kutya.

Mért akar a pocsolyából inni, mikor ott a tiszta forrás a sziklafalban? – a manó tudja.

Álomban történnek efféle ostobaságok.

Lehasal.

Hát lám, a pocsolya tükrében a maga képe is átváltozik a Biri képévé: Biri mosolyog fel a vízből, mint valami vízitündér, mosolyog Palira azzal a különös hajlású, finom szép szemöldökével.

– Eredj előlem! – hörgi Pali fulladozva.

– Nem lehet – susogja mosolyogva a leány.

– Eredj!

– Nem lehet: én a te képed vagyok.

– Az én képem?

– Szobád legszebb képe. Szemed legszebb képe. Lelkednek is képe...

Ébredtekor hosszan lógatta a fejét:

– Mit jelenthet ez az álom? Ez a mondás: A te képed vagyok? S milyen gyönyörű volt az arca!

A háta bizsergett.

Vajon hogy emlékszik az a leány a gyermekkorára?

Mosdás után azonban minden kioszlott az eszéből. Az anyja a község házára nógatta: kilenckor ott lesz a zsidó is.

S megfizették azon a délelőttön minden adósságukat.

3. fejezet

Másnap megkezdődött az aratás.

Virradatkor már csupa mozgás volt a falu. Fölébredt ő is, és a kerítéshez állt: nézte, hogyan indul a világ a miatyánk kenyerének learatására.

Hát csak úgy, mint gyermekkorában.

Komoly emberek és legények lépnek ki a kiskapukon. Csak ing és térdigérő gatyá a ruhájuk. A fejükön ócska kalap. A lábukon bocskor vagy csizma. A vállukon kasza, a derekukon fenkő. A hátukon vászontarisznya és egy csomó szalmakötél. A tarisznijában a reggeli kenyér és szalonna. A szalmakötél kévekötésre való.

A férfielemek nyomában a nők sietnek.

Őnájuk korsó van meg sarló. A sarló vasa ronggyal van körütekerve. A karjuk, lábuk szára is fehér gyolccsal, karszukával, lábszukával.

Mennek az élet nagy munkájára, szótlanul, komolyan.

Egyszer csak nyílik Mácsék kapuja is. Mács lép ki rajta, s a nyomában Lukács. Ők is kaszával. Lukács persze nem a bakaruhájában: ingben, gatyában, bocskorban, csakúgy, mint mások. Aztán egy fiatalasszony vagy leányféle lebben ki, s vele Biri is sarlóval, korsóval. Biri csak a vállán viszi a kendőt, sárga kendőt. S befordulnak a közbe, fel a bürü felé.

Az ég már akkor piroslott. A madarak csivegve ébredtek a harmatos akácfákon. Ittak a harmatból. Nyújtózkodtak, ásítottak, elröppentek. Lombok és mezők zöld illatának éltető ereje a hús levegőben. A toronyban a hajnali harangszó kondul, és kíséri a szent hang az aratni menőket:

Üdvözlégy Mária!

Pali hosszan nézett utánuk, mikor már el is tűntek a házak mögött. Csak egy helyen villant még meg a két Mács két kaszája: a líciumkerítés alatt. De a két nőből nem látszott többé semmi.

Pali nem arat az idén. Az ő gabonájuk feles: Salánkyék vállalták. Azt már visszaalkudni nem lehet. Arra meg nem is gondolt, hogy elmenjen máshová segítőnek. El volt még törődve az út fáradalmaitól. Meg aztán hát nem is tudna ő dolgozni kaszával. Gyerekkorában ugyan próbálgatta, de csak éppen hogy a kert alján kanyarított olykor egy-egy kis füvet. A hét év folyamán nem volt kasza a kezében. Talán már a fogást se tudja.

Csak ebéd után ment ki az anyjával a szőlejükbe. Már inkább csak a neve szőlő annak a hegynek. Egy-egy negyed-holdacska az ő szőlejük is. A többi: kukorica, krumpli, meg az aljban egy kis lucerna a tehén kedvéért.

Mentek.

Az anyja kapával, ő csak egy akácról metszett pálcával.

A Csirkés dűlő előtt mentek el. Mácsék javában arattak.

A rozst aratták.

Lukács is köztük ingben-gatyában. Biri fején már rajta volt a sárga kendő. A karja meztelenje kifehérlett a karszuka és az ingváll között. Hajladozása könnyű, mint a réti virágé, mikor szél hajlongatja.

Alig hús lépésnyire dolgoztak az úttól. Pali megállt, mintha megragadták volna ott a két bokáját.

Megállt, bámult magafeledten.

Az anyja megrántotta az ingét a karján.

– No!

Mert nem szokták ők Mácsékat nézni. Mindig hallgatva járnak el a Csirkés dűlő mellett.

Pali felocsúdott. Megindult tovább az anyjával.

– Még nézed őket – pironagatta az asszony. – Tán Amerikában azt is elfeledted...

– Nem, nem feledtem el – röstelkedett a legény. – De hogyan hogy leány még?
 Az anyja egyben megértette, hogy a fiának a leányon állt meg a szeme.
 – A majom táncosa? Hászen éretlen még – felelte megvetően.
 S ő is odatekintett.
 – Ámbátor – folytatta – a télen akadt vóna mán párja: a szomszéd falubeli kéményseprőlegény. Igen neveltünk. Hanem most mégis szerencsefüre hágott.
 – Hogyhogy?
 – Úr veszi el. Csendőr.
 – Csendőr?
 – Az ám. Mégpeg őrmester, csendőrőrmester.
 Pali nem kérdezett többet. Szótlanul ballagott tovább az anyja mellett, s rá-rácsapott a pálcájával a magasra magzott lósóskára. Csak a szőlő aljában szólalt meg ismét:
 – Csendőrőrmester?
 – Az – felelte kisvártatva az asszony. – Húsvétkor, hogy itt jártak... Nem hallottad, hogy feltörték itt a botot a cigányok?
 – Hallottam.
 – Hát akkor jöttek. Aztán pünkösdkor megint erre jártak. Az őrmester otthagya a társait a kocsmában, és ellátogatott Mácsékhoz. Egy pohár vizet kért ott. Másfél óráig itta.
 Pali várta, hogy többet is mond az anyja. Az asszonyt azonban nemigen érdekelte az ügy.
 – Az idén megdőlt a búza – mondta egy búzatáblára tekintve –, sok vót rá az eső.
 – No, és aztán megkérte?
 Az asszony csodálkozva tekintett a fiára.
 – Még nem – felelte aztán. – De azóta kétszer is járt náluk. Kőszegi a neve.
 Egy ökrösszekér jött velük szembe. Nyikorgott. Meg volt rakva rozssal. A gazda előtte ballagott.
 – Aggyisten – köszönt az asszonynak.
 S elbocsátotta maga mellett az ökreit: a kezét nyújtotta Palinak...
 – Hát most mán gazda leszel-e te is? – kérdezte vidáman.
 Pali vállat vont. Mosolygott, de csak mintha pénzért mosolyogna.
 – Nem tudom még, Máté bácsi, nem tudom.
 – Hát csak nem mégy vissza Emerókába?
 A legény hallgatva nézett a földre. Helyette az anyja felelt:
 – Dehogysis megyen. Megjön majd csak az uram is egyszer, aztán megint együtt élünk. Palit megházasítjuk. De majd csak ha az uram is itthon lesz. Ámbátor ...
 A legény a fejét rázta:
 – Arra még ráérünk.
 Az ökrösszekér lassan és nyikorgó kerekkel közeledett a kisárok hídjához. Máté gazda sebtén elbúcsúzott, és futásnak lódult a szekere után.
 – Csáli hó!
 – Pedig – mondta az asszony – mán én ki is választottam vóna egy neked valót.
 – Kit?
 – Boczonádi Veront.
 A legénynek elnyílt a szeme:
 – Veront? Hát leány még?
 – Leány. Kérték vóna pedig mán, de a Jézus tudja, kire várnak ezek a mai lányok. Téged talán elfogad. Pénze van. Háza is van. És se anyós, se após. Nem láttad még?
 – Nem.
 – A papnál szógál. Mióta csak árvaságra jutott, ott szógál. Mer a papunk igen jó ember: gyámolítja az árvát, a beteget. Még a cigányoknak is pénzt ad, ha betegek: – *Neszték orvosra, orvosságra*. Nincs is neki pénze soha. Még kocsit, lovat se tart. Hát ott szógál Veron. Másfélezer

koronája van az árvaszéknél. A házáért nyolevvan korona bért fizetnek. Tetszeni fog neked. Kicsit vékony-csontú, de azért jó dógos. Jámbor, mint a bárány. Vasárnap délután áthívhatnám valami szesszel Bokor sógorékho. Nézd meg.

A csörgőhöz érkeztek, Bábonyiéknak a parlagja alá. Onnan már csak két szőlő mellett kell elhaladniuk, s benne vannak a maguk szőlejében. A vén cseresznyefa ott áll a sarkán, mint valami ör. Fehéres-szürke törzsén valami tarisznya lóg.

– Ráérünk még – mondta Pali.

A csorgó pocsolyájából verebek röppentek föl. Az árnyék hűvöse ott a vizes partoldalban kellemesen érintette őket.

Pali megállt. Nézett.

A csörgőt nézte. A vörhenyes, szürke sziklaköveket. Mennyivel kisebbek, mint ahogy emlékezett rájuk! A víz is sokkal alacsonyabban csoronkál az alsó nagy kőnek a válláról, de most is csakolyan kisujjni vékonyan. Gyermekkorában a feje magasságában csörgött elő a víz, most derékig érő magasságban. A borostyán azonban több most oldalaslag. A pocséta csakúgy ott van most is, s benne az öt-hat kő.

Pali átlépkedett a köveken, s begyúrta a kalapja tetejét: odatartotta a csorgó alá.

Tán harmadnapra Pali maga ment ki reggel a kapával. Mindig van ott töltögetni való: hol krumpli, hol kukorica. A bakháton a répa.

Későcskén indult, mert az ég felhős volt, s esőre komolyodó. Azonban az eső késett.

– Kimegyek – mondta az anyjának –, nem lesz ebből nagy eső, ha esik is.

S indult.

Előtte való nap beszéltek a faluban, hogy a korona örökösét meggyilkolták a szerbek, s hogy akárki meglássa: háború lesz ebből. A kocsmáros zsidó újságolta a hírt. De hát igaz-e vagy se? Sokan nem hitték. Pali azon gondolkodott, hogy ha háború lenne, eladja a földet, házat: viszi az anyját is Amerikába. Ott vesznek aztán majd házat és földet, olyan helyen, ahol nincsen kocsmá.

Eközben kiér a faluból.

Ahogy föltekint, egy fehércselédet lát. Befelegyekszik a mezőről a fehércseléd.

Nem ismerte meg, hogy kicsoda, mint valaha kétezer lépésről is. Aztán hát aratás idején a lányok is kendőt kötnek. Karjukat, lábuk szárát gyors karszuka, lábszuka födi.

Fel-félpillantott: ki lehet? Bizonyosan leány, mert vékony.

Hátha Biri?

S a vér az arcába szállott.

Nem lehet más, csak Biri. Onnan jön a Csirkés dülő felől. Milyen könnyű a járása! Akár a víz színén is járhatna, mint a molnárka-bogár.

A leány arcát elfödte, árnyékolta a könnyű citromszín kendő. De hogy közeledtében föltekintett, előtűnt az arca, szemöldöke.

S akkor Pali arcát elhagyta még az a csekély vér is, amelyik ott szokott ülni.

Csak nézte-nézte a kalapszél alól, hogyan aprózza a járást: pirosas, rövid szoknyája hogyan lebeg. Bocskorban van, mivelhogy aratásról jön. A karja könyéken felül meztelen. Derékon fölül csak ing van rajta, s a karcsúsága abban a vékony ingben még inkább előjátzik.

Vajon miért hagyta ott a munkát?

Tán az apja küldte be dohányért? Délben kell az, igen.

Vagy hogy a pipája eltörött? Nincs pihenése, ha nem gyűjthet pipára.

Vagy hogy az anyja nem tudja kivinni az ebédet? Nehézkes járású már az anyja.

Melyik ok hozza haza Birit? Vajon megismerte-e Biri is őt? Bizonyára megismerte.

De hogyan nem fél?

Visszapillantott, hogy talán mögötte jön valaki. S azt is látja a leány? S azért közeleg oly bátran?

De senki.

Még csak libapásztorok sem játszanak arrafelé. Egy kecske legel csak az árokparton. Fához van kötve valami fehér szatyinggal.

A nagyárok felé közeledtek mind a ketten, a Pogányfordító felé. De nem a hídnak, csak a bürünek. Egy ott ledöntött, vén akácfa most a bürü. A régi kettős volt: elkorhadt, vagy a víz vitte el. Az újnak a tetejét laposra faragták. Részeg ember bizony nem is mehetne át rajta, olyan keskeny.

A leány láttára gyerekkori emlékek mozdultak elő Paliban. Hogyan várta volna akkor, szinte sisteregve. Hogyan hőkölt volna vissza a leány! Hogyan kanyarodott volna vissza, el a nagyhídnak – a majom táncosa.

Biri jött.

Pali állt. Állt a bürü végén. Várta, hogy a leány odaérkezzen, átkeljen.

Állt komoran.

Az volt a szándéka, hogy nem néz reá. De félvállról látta, hogy a leány meglassúdik a bürühöz közeledve: bizonyosan attól tart, hogy mikor ő a bürü túlsó végére lép, akkor toppan rá Pali is a másik végére, s középen ... Mint valamikor.

Röstellte, hogy a leány ilyet gondolhat felőle, s már mozdult volna is. De csak állton maradt.

A napfényben szinte rengett a júliusi levegő. Egy aprólégydandár halk zengéssel táncolt el előtte. A fűre feketén rajzolódott az árnyék.

A leány rálépett a bürüre, és sietve közeledett.

Pali akkor megröstellte, hogy félrenéz. Miért ne is nézzen szembe? Ellenséggel szembe szokás nézni: szembe bátran, megvetően.

S fölemelte a fejét: ránézett a lányra – bátran, megvetően.

A lány csak a bürüre nézett, hogy el ne hibázza, a lépést. Az arcán nem látszott semmi izgalom. Csak piros volt a nap hevétől, s kissé megbarnult az arca alsó fele a naptól. A keze feje még inkább. Csak az ingváll alatt fehérlett a bőre. A keblecskéje domborúbb volt, mint vasárnap. Az ing ott nem vetett ráncot.

Hogy odaért Palihoz, rápillantott.

Némi aggodalommal pillintett rá, s fekete szemének tiszta szépségével.

A nézésük egy villanatra találkozott. Pali úgy érezte, mintha valami sugár nyilallta volna leiken.

S a leány elsuhogott mellette köszöntéstelen, szótlantul.

Vasárnapra virradólag zivatar vonult át a falun. Villámlott, dörgött, zuhogott-löcsögött a zápor. A víz még reggel is csöpögdejt a nádtetőről, és az úton is hosszú ezüstrudakként csillogott a kerékvágásokban.

Palinak volt már maga dolmánya. Hazai kalapja is, árvalányhajas. Rámás csizmája olyan remekbe készült, hogy azt lehetett volna vélni, megzendülne, ha összenyomná, mint a harmonika. Pillantgatott is raja gyakran.

Még csak nádpálcája nem volt.

A legények azelőtt ólmosgombú sárga pálcával jártak, az következett divatba a fokos után. De míg ő Amerikában távolkodott, a csendőrség elszedte az ólmos pálcákat, és csak spanyolnádat engedett meg. Az nem volt még Palinak.

Elindult hát még harangszó előtt a boltba.

Az út a házak mellett csak vékonyan volt sáros. Az akácfa lombja még mindenfelé hajlott a vízgyöngyök terhétől. Nap sütött. A kacsák nagy kedvvel bukdácsoltak az út árka szennyes vizében. A fecskek fekete nyilakként csapongtak az út fölött.

A bolt jó távolacskán volt tőlük, a piacon. Pali jobbra-balra köszönt. Meg is állt néhol egy szóra.

Az öreg Oroszlán takács is künn pipázott már a kerítésen könyökölve.

Az is megszólította.

– Hova ilyen korán, Kolompos utazója?

Ahogy megáll egy szóra, s visszapillant a faluvég felé, látja, hogy három csendőr érkezik a faluba. Lépegetnek a házak mellett.

Elöl egy cincérbajszú őrmester. A nyomában két zömök közcsendőr. A kakastoll-bokréta zöldben villog a napfényben.

Palinak a szeme ráragadt arra az elöl lépkedőre. Nyulánk természetű ember volt, harmincéves forma, szögletes vállú, hegyes járású. A gombjai aranyosan ragyogtak. Minden második lépésnél oldalt tekintett. Mácséknak a házára.

Mikor odaértek, meg is állott. Mondott valamit a két legénynek. A két legény szalutált, tovább haladt. Az őrmester megsimította a bajuszát, s közben lerugdosta a sarat a lábáról. Benyitott a kiskapun.

Pali csak nézte.

Abban a nézésében látta, hogy Mácséknak a kiskertje mennyivel virágosabb, mint gyerekkorában volt. A szögleten szinte az utcára hajlik ki egy nagy labdarózsa-bokor, s az ablakokból muskátli piroslik ki – mind a két ablakból.

Otthagya a takácsot, és kedvetlenül cammogott tovább, befelé.

– Mi közöm vele! – morogta. – Mi közöm vele!

Egy asszony sietett a bolt felől. Már ünnepien volt öltözve, csak a lábán volt még papucs. Anyai szemmel nézett Palira:

– Hová ilyen korán, Pali?

Pali csak köszönt, nem felelt.

S hogy egy másik asszony is közeledett, áttért előle a túlsó házsorra.

Már közel volt akkor a bolthoz, s egy leányt látott kiperdülni onnan.

Biri volt.

A cipőjét óvatosan szedegetve lépegetett a házak mellett. A jobb kezében valami bolti vétel volt, fahéjszín papiros-csuklyában. Bal kezével a szoknyáját fogta, nehogy hozzáérjen valamelyik vizes kerítéshez.

S meg-megállt. Kereste a lépést.

Pali fült, zuborgott belől, mint a hajókazán. Mikorra a leányhoz ért, a gőz már majdnem szétvetette.

– Siess hát! – lobbant rá, mintha láng csapna ki a torkán. – A csendőröd mán vár!

S mintha tüzes lávaként ömlött volna ki a száján ez a szó: *csendőröd*.

A leány megrökkent. A szeme ijedten nyílt Palira. Az arcából elszállt a vér.

S hogy az arca már megbarnult a naptól, abban a percben csúnya volt.

A legény megvetőn sunyorított rá, s ellépett mellette – a sárban.

Litánia után az anyja megvárta a templomajtóban.

– Gyere – mondotta – János sógorékho.

Pali kullogott engedelmesen, mogorván, mint a pórázon vezetett medve. El is felejtette már, hogy miért hívta oda az anyja. Csak mikor a Veron leány is belépett, akkor eszmélt reá.

Két kisebb leánya volt a sógornak, azok hívták magukkal Veront.

A leány halványkék kartonba volt öltözve, s réklibe. A szoknyája nem vetett olyan harangformát, mint a falubeli leányoké. A haját azonban úgy fésülte. A cipője is olyan fűzős volt, és olyan formátlan. A kezében is a szokásos csipkés szélű, fehér kendőcske.

Hogy meglátta a leányt is, elpirult. Félrehúzódott a lányokkal a kemencepadkára.

– Meleg van itt – mondta halkan.

S pislogva hallgatta a beszélgetést.

Beszélgettek ott Amerikáról, szerencsepróbákról, termésről, hordásról, meg a nagy adóról.

A leányok hallgattak.

Pali odapillantott rájuk egykedvűen, s Veronra nem valami érdeklődéssel.

Pedig csinoska leány volt, kisasszonyosan fehérképű és kékszemű, noha vállban gyenge. A homlokán most is olyan csepűcsomó a haja. A keze is kicsiny, nem parasztos. S a nap őt nem barnította meg, csak néhány szeplőcskét hintett az orra köré. Ahogy nagyszemérmétesen ráleskelt Palira, látszott rajta, hogy nem rázná ki a legényt a törlőronggyal.

– Milyen gombja van Veronnak! – fakadt örvendő csodálkozásra az egyik leányka. – Hol vetted? A városban vetted-e?

A két öregasszony is legott fölkel, és bámulta a makk-kopáncs forma gyöngyház rékli-gombot.

– Szakácsné tésasszonyomtól kaptam – felelte Veron boldogan. – Egy fehér bársony réklijéről való. Nekem adta.

S akkor a szakácsasszonyra fordult a szó:

– Mi baja lehet, amit az orvos se tud meggyógyítani?

Veronnak szintén megeredt a szava. Elmondta, hogy a vékonyát fájdtja olykor a szakácsasszony, és hogy a főúr vesebajnak véli a betegséget. De a doktor úr mást mond.

– A geróf úr orvosa is vót mán ideát: igen körülvizsgálta, de csak diákul mondta meg a tésasszonyom baját a főúrnak. Most mán csak ül a tésasszony a pórhert mellett, és csak diktál, hogy ezt csináld, így csináld. A mai ebédet is én főztem.

És szemérmesen pillogott.

Palira is rápillantott.

– Pedig nehéz ott a főzés. Olyan mindenféle úri ételleket esznek ottan ... Rizskokkot, meg apróra vagdalt gyisztnóhúst marhavelővel elegyesen. Májat is bele. Szitán kell átpszatolni a májat. Az ám. Gombócformára kell kikerekíteni. De a májat csak a lébe keverjük, fakanállal. Csak úgy: nyersen.

– Meg nem enném – mondta János sógor.

És pökött a pipa mellől.

– Pedig igen jó – bizonyozott Veron –, igen jó. Az úri ételek mind igen jók, finomak, csakhogy árosak.

S amíg beszélt, a csipkés kendőcskéjét babrálta. Az arca oldalt hajlott, s Palinak akkor a leány gyermekkori arca ötlött elő az emlékezetében: mikor Veron úgy írt, hogy a nyelvét is arra mozdította, amerre a tollat.

– Hát Amerikáról nem kérdezel-e? – bökte oda vállról.

De azért a szeme ráhegyeződött.

A leány elpirult:

– Mit kérdezzek?

– Hát van tán ott ismerősöd?

A leánynak még a füle is elpirosodott.

– Ki vóna? – röstelkedett –, ki vóna?

S maga elé pillogott:

– Ki vóna?

– Hát... falubeliek. Legény is van köztük. A lányok leginkább a legényeket kérdezik.

Veron szinte beleizzadt már a pirosodásba.

– Nincs olyan legény ott, nincs – szabadkozott, a kendője csipkéjét szinte szaggatva –, máshol sincs...

S a szeme csupa könyörgés volt és kíváncsiság.

– Hát annál jobb – felelte Pali vállat vonva. – Mert igaz is, hogy nincs odaki több legény tőlünk, csak egy. Ap-pedig csak ötven esztendő múlva fordul haza. Így mondta.

Veron nézett. A pirosságot mintha lefújták volna az arcáról, füléről. Valami holt színült a helyébe.

Nézett, mint a jégbe fagyott ponty.

S a szobába néhány percnyi csend telepedett. Az óra halkán tiktakolt.

Az utcáról gyerekkialtás hangzott:

– Ni, milyen magosan száll!

Aztán a sógor szólalt meg:

– Megint itt jártak ma a csendőrök. Vagyhogya még itt is vannak.

Arra aztán Palit hagyta el a piros.

– Az ám – szólta rá az anyja –, a Mács-lány. No, onnan ugyan nem kerül a csendőr úrnak pulitéros húmi, meg rizskokknak tányér, meg paszatos gombóc.

– Meg nem enném – rázta a fejét János sógor.

– De aszongyák – tódította a sógorasszony –, igen ragad a székhő az a csöndőr.

– No, nagy szerencse – bölintott a pipa mellett a sógor. – A csöndőr: úr. Úr lesz a veje Mácsnak.

A sógorasszony elmosolyodott:

– Hogyan áll majd a kalap azon a majom-táncosán? Úri ruha... Tán még kesztyűt is húz... El nem képzelhetem, hogyan ...

Veron is megszólalt:

– Sehogyan.

Színehagyott volt még, s látszott rajta, hogy szabadulni óhajt a lidércnyomástól.

– Sehogyan – mondta élénken –, Birinek nem kell.

A két asszony egyszerre ráfordult:

– Nem kell?

Veron a fejét rázta:

– Nem. Teljes délelőtt nálunk ült a konyhán. Azt mondta: azért nem megy haza, mert ott a csöndőr.

Palinak megcsillant a szeme. Tetszéssel nézett Veronra, mintha abban a percben valami csodaképpen megszépült volna Veron. Még kezét is szorított vele búcsúzáskor, mint Amerikában szokták. Mert bizony itthon csak oltárnál szorít kezét a nyilvánosság előtt a legény a leánnyal.

Mikor hazafelé ment az anyjával, vidáman köszöntgetett mindenfelé.

– No, hogy tetszik? – kérdezte az anyja.

Palinak Mácsék házán bolygott a szeme, pedig még tíz ház választotta el őket. Az anyja kérdésére megállt, és rábámult a házra.

A csendőrörmester lépett ki onnan, s vele Lukács a pirosbojtos bakarahájában. Mögöttük Mács jelent meg, s barátságos kézszorítással búcsúzott a vendégtől.

Hát mégis! Eddig ott ült-e? Ott is ebédelt talán? Vagy csak délután ment el megint?

A csendőr nagy barátságosan lépked Lukáccsal feléjük a túlsó soron. Szivaroznak mind a ketten. Hova mennek? Bizonyosan a kocsmába.

– Hogy tetszik neked Veron? – faggatta Palit az anyja.

– Sehogyan – böffönt meg borult szemmel Pali.

– Sehogyan? Jó lány, szép lány...

– Nem nekem való.

S a szeme rá-rávillant a túlnan ballagó kettőre.

Lukács feszülő mellel lépked, lépked a nagy bakancsban.

Az örmester a földet vizsgálja. Látszik rajtuk, hogy bort ittak, mert mind a kettőnek piros a képe.

Lukács most elkíséri a vendéget a kocsmáig. A vendég be fogja hívni, hogy viszonzza a bort. Lukács majd kissé vonakodik, aztán mégiscsak bemegy ...

Pali nézte sötéten mind a kettőt.

Az anyja is hallgatott. Nem értette, hogy a fiának mi nem tetszik Veronban. Hát kissé finnyás, az igaz, úri módra szokott. A paszatos gombóc... bár ne említette volna azt a paszatos gombócot.

Közben hazaérkeztek.

Az anyja kivette a házkulcsot az ölfák közül, s bement a házba.

Pali künn maradt. Lement a kertbe, s föl-alá taposta az utat a káposzta között. Meg-megállt, s bámulta hol a hagymaágyat, hol a szilvafa tövét, mintha attól tartana, hogy a föld megnyílik előtte.

Negyedóra múltán ő is belépett.

– Tíz koronát adjon ide, édesanyám.

Következett a *minek?* És egypár *talán* ...

De Pali nem felelt. Míg az anyja vetkőzött, átment a belső házba, s levette a mestergerendáról a revolverét. Lefújta róla a port. Beletette a dolmánya zsebébe.

– Tíz koronát...

Az asszony nem szólt többet. Elvégre a fia szerzeménye, és jó a fiú, derék és okos. Benyúlt a ládába. Kilencszáz korona hever ott egy rozsdafoltos bádogszelencében. A téltre tartogatják, hogy akkor majd lovat, kocsit vesznek. Két südőt már vettek. Nem akarta kedvét szegni a fiának.

– Nesze, de visszahozd.

Pali sötét szemmel indul. Minden lépésével mintha szeget nyomna a földbe.

A tulsó soron egy bozontos szőrű, fehér kutya megvakkan rá a kapu előtt. Pali tudja, hogy nem fog az a kutya átrohanni onnan az innenső sorra. Csak kutya, hát ugat szokásból, s egyre hangosabban, míg csak el nem halad. Mégis bosszúsán pillant szét a földön, és egy cipónyi követ kap fel. Az eb arra tűzzel-lánggal ugat, és várakozón reng a négy lábán, hogy idejekorán ugorhasson félre a kő elől.

Pali dühös erővel sújtotta rá a követ. A kutyát nem találta el, de a kő olyan erővel duhant a kapuhoz, hogy majd betörte.

Ebbe az erőpróbába belerándult a válla, s mégis némi jó érzést keltett benne.

Mit fog cselekedni most már a kocsmában? Nem tudta. Csak annyit tudott, hogy a legénytársainak egy része ott ül már, s hogy ott ül valahol az őrmester is. Hát lehet az az őrmester akárhány likra húzott nadrágszíjas Vitéz János, de ő megmutatja ma, azt a hét csillagát! Hogy Amerikában mi a szokás! Neki is, Lukácsnak is!

S betoppant.

Az ajtót úgy belökte, hogy szinte visszarúgódott a faltól.

Mindjárt az első szétpillantásban látta, hogy az ivóban csak egy az asztal. Hosszú, nehéz asztal. Egyik végén ül az őrmester, s mellette belől Lukács, kívül a két közcsendőr. A puskájuk a sarokban. Az asztal másik végén van öt legény: Rigó Pesta, Ács Laci és a többi cimbora. Középen, se a falnál, se kívül nem ül senki.

Nam köszönt.

Szándékosan nem köszönt. Várta, hogy az őrmester megszólal: *Micsoda barom tévedt ide be?* Arra aztán majd ő odalép, és hát a jobb kezét mindjárt a dolmánya zsebébe dugja, a revolverre. S mond valamit, ami jön.

– Alább uram! Amerikai polgár vagyok én!

Mondja, ahogy jön.

Az őrmester erre ... ahogy a csendőrök szoktak... Csak azt várja ő. A fejét se kapja el. Akkor aztán a törvény előtt megvan a mentség: *maga védelmére cselekedett.*

Mindezt már az úton meghányta-vetette, elkészítette. A dolmányát is magára öltötte kint a kocsmá előtt, hogy könnyebb legyen a zsebbenylás. A legények tanúi lesznek, hogy *nem ő kezdte.*

Az őrmester azonban csak éppen hogy rápillantott. Szótlanul ültek ott mind a négyen az áporodott borszagban, dohányszagban az üres literes palack mellett. Szivaroztak mind a négyen, s bámulták a szivarjuk füstjét, mintha aznap érkezett volna át Amerikából a dohányzás találmánya.

Lukácsnak az arca vörös volt, mint aki meleg fürdőből jött ki. Az őrmester már nem volt vörös, hanem fakó, mint aki hideg fürdőből jött ki.

A kocsmáros az ablaknál ült, és újságot olvasott, amelyen nagy fekete betűkkel állt ez a szó: VILÁG. Az ivóban olyan csend volt, hogy a legyek zümmögését lehetett hallani.

Az asztal túlsó végén az öt legény csak mint öt zsák. Bizonyára a csendőrök iránt való tekintetből viselkedtek olyan hallgatagon. Előttük azonban nem literes palack állott, hanem a szokott félliteres, nyakas üvegek.

Pali betoppanására a legények megvidámultak.

– Szerbusz, amerikás!

Öt kéz nyúlt egyszerre a keze szorítására, s az asztalfőn ülő Rigó Pesta legott megtörölte az inge ujjában a maga palackját – már csak fölül persze. A többi is nyújtotta, koppantotta eléje.

Palinak az volt az első szétpillantásában a szándéka, hogy középre ül. Se egyik csoporthoz, se a másikhoz, hanem középre a kettő közé. De a szíves mozdulatokra mégiscsak oda kellett telepednie a legényekhez, s még csak nem is szélről, mert a két belől ülő beljebb húzódott, s Palinak Rigó Pesta mellett nyitottak helyet.

No, úgy is jó: onnan is át lehet majd vakkantani.

Ivott egy kortyot a Rigó borából. A kocsmáros fölkel már, és vitte neki is a bort, éppolyan bort, éppolyan nyakas üvegben.

– Isten hozta, Kelesse úr – nyájaskodott vele.

S a szeme tán arra való gondolatból vidámult meg, hogy az ifjú Kelesse az öregnek a helyére fog járni.

Pali megpillogatta az *úr* szót. Jólesett neki ott, és épp akkor. Ült, mint a gyertyaszál. Koccintott a legényekkel. Jól meghúzta az üveget. Aztán kettőt-hármat szippantott a szivarjából, s az ellenséges csoportra nézett – mintha csak most látná, hogy mások is vannak.

Egyikük se ügyelt onnan reá. Lukács vörös képpel szívta a szivarját. Látszott azonban a szeme forgásán, hogy ha a csendőrök ott nem volnának, nem idegenkedne attól, hogy Amerikát leszámoltassa Európával.

Pali ezt várta is.

Inkább meglepte az őrmester látása. A megeszlek-bajszú vitéz szinte fontyorodottan ült ott az asztalfőn. A szeme bágyadt volt, mint a mételybe szomorodott birkáé. A fél bajusza lelógott. Az arcán vénség látszott és szomorúság. Lehetett harmincöt éves. Ahogy félkönyéken bámult maga elé az asztalra, a keze szárának a vékonysága szembeötlő volt. Ha fényképen látja valaki, azt mondja rá: valami szabólegény, aki műkedvelői színjátékban csendőrt játszik.

A két másik csendőr egészséges, markos népfia. De azon a kettőn is unalom látszott, mintha hivatali munkának volna rájuk osztva, hogy ott üljenek. Igaz, hogy a bor is olyan volt, hogy Noé az olyanért nem ültetett volna szőlőt, hanem még azt is kivágta volna, amit vadon talált.

– Hát bizony – szólalt meg Lukács, valami beszélgetésbe öltve új fonalat –, nálunk se tejfel. De aszongyák, máshol jobb. Máshol még egy katona se likasztotta át a mellét a kaszárnya mián.

Az egyik közcsendőr szólott rá csak vélekedésképpen:

– Amilyen az ezredes...

A másik közcsendőr ásított.

Az őrmester megegyenesítette a derekát, és fölkel. Vele együtt a két közlegény is. Mind a hárman meghúzgálták a kabátjuk alját, hogy buggyosan ne éktelenkedjen az övszija fölött.

Lukács is fölkel.

Az őrmester a sarokba dobta a szivarja csutkáját, és a kezét nyújtotta Lukácsnak.

– No, Isten áldja meg, Lukács. Köszönöm a szíves barátságát. Ha letelik az ideje, aztán közénk akar lépni, csak nekem szóljon.

A kocsmárosnak csak félvállról bólintott.

– Isten áldja meg, őrmester úr – felelte Lukács.

– Alászolgája – hajlongott a kocsmáros.

A három csendőr a vállára vetette a puskáját. Kiballagtak az ivóból.

Lukács is utánuk.

Pali félszemmel az ajtót nézte. Várta, hogy Lukács visszatér. Gondolkodott, hogy ugyan hogy kezdi majd? És hogy ő mit reccsent reá? Voltaképpen nem volt már ingerült Lukács iránt, s az őrmester iránt is enyhült a gőze. Igaz lehet, amit Veron mondott.

A legények beszélgetése megindult, mint a malom, mikor felvonják a zsilipet.

– Hé, Dolfi! – kiáltotta vígan Rigó Pista.

S kopogott az üres üveggel az asztalon.

Pali oda-odapillantott az ajtóra.

– Mit beszélgettek? – tudakolta félvállról.

– Csak Lukács beszélt egyet-mást – felelték a legények –, hogy jobb a temetőbe, mint náluk a kaszárnyába.

– Hát az őrmester?

– Az nemigen beszélt. Csak sóhajtozott.

Rigó nevetett:

– Aligha kell annak a majom-táncosának.

Pali megpillogatta a megjegyzést, de nem szólt. Lesett oldalt az ajtóra.

– Mán aligha – mondta Ács Laci (tekefejű és bikanyakú fiú) –, kétszer is ott járt ma.

A három másik csak pipázott. Vékonyabbak és fiatalabbak voltak valamivel, de mind az öten közel a katonasorhoz. Pipáztak, pökedeztek, gondolkodtak.

– Mit tudod te? – szólalt meg a harmadik, Sós Jancsi. (Bajusztalan és kiálló pofacsontú siheder.) – Ha kétszer is ott járt, nem ültették gerebenre. Azt gondolom én, hogy pénzt tudakolt a csöndér, azér felhődzött úgy a feje.

S tovább fonták a beszélgetést.

– Lehet ott pénz is.

– No, nem vékával.

– Öt hold szakad rá.

– De mikor?

– Ád arra a zsidó.

– Abba Lukácsnak is van szava.

Pali az ajtóra pillantott.

A kocsmáros újságot olvasott a söntés mellett az ablaknál. A vagyoni kérdésekre kiemelte a fülét az újságból, s megszólalt:

– A csendőr úr kilép, ha neki lesz adva a leány. Késes ipart üz. Az jobb üzlet.

A legények szinte egyszerre fordultak reá:

– Hát nekiadják?

A zsidó vállat vont:

– Én nem tudok semmit. Csak a közlegényektől hallottam. Késes a mestersége. Leveti a csendőrruhát. Semmit se tudok többet.

S a lába közé eresztette a pipáját, és tovább olvasott.

Rigó megcsapta az asztalt:

– A hiszekegyit annak a majom-táncosának: ha el tanálja venni, hát szóba se áll velünk.

– Tésasszony lesz.

– Penicilusné tésasszony.

– Megtanálta a majmát – röhögött Rigó.

Pali megmoccan:

– Ne mondjátok már annyiszor *majom-táncosának*. Tudjátok, hogy én hogy vagyok velük, de Amerikában leányra nem mondanak csúfszót. Ellenség se mond csúfszót.

A legények Rigóra néztek, hogy mit koppant erre.

Hát Rigónak meg is meredt egy percre a szeme.

– Amerikában – mondta a félvállát rántva –, itt nincs Amerika.

Pali lepöccintette a hamut a szivarjáról:

– Ahol én vagyok, ott Amerika is van – felelte keményen.

A legények elképedtek.

A zsidó felnézett az újságjából.

Pali megérezte a levegőváltozást. Szétpillantott rajtuk, és valamivel barátságosabban folytatta:

– Nem azért mondom ... Hanem iszen tudjátok, hogy Amerikában sok mindent tanulhatunk.

Én ott azt tanultam, hogy leánynak *nebánts*d a neve. Mer a leány nem védelmezheti magát. Szerbusztok.

S Rigó elé koppantotta a palackját annak jeléül, hogy nem akar beléje kötni.

Hát a Rigó fiú ivott is belőle, de mégis nem hagyta semmibe a szót:

– Van bátyja a lánynak: megfelelhet érte.

– Hászen arra várok én – fakadt ki Pali. – Hát mér nem gyön vissza?

A legénytársaknak egyszerre megvilágosodott, hogy mért hányja Pali a fejét. Hosszú kortyokban ittak a borból, és becsülön néztek az amerikásra.

Zsidó fiúcska dugta be a fejét az ajtón:

– Papa ... Megjöttek a gramofonlemezek.

A kocsmáros fölkel, és kisietett.

– Lukácsal mernél te? – szólalt meg Rigó.

S hegyezte a szemét. Rámarkolt Palinak a karjára.

A fejét rázte.

Pali megbotránkozva nézett reá:

– Mit rázod azt a tököt a nyakadon? Nem a vastagság az erő. A szíj vékonyabb a kötélnél, de igaz-e, erősebb? A derót vékonyabb a szíjnál is, de mindennél erősebb. Aztán én nagyobb is vagyok...

Rigó a fejét rázta:

– Ha szíj vagy is, derót vagy is, azért csak egy vagy. Mánpedig Lukács nem egy.

– Nem egy?

– Nem-nem.

– Hát hány?

– Kettő.

– Kettő?

– Az. Mer egyik ú, a másik a bagnétja, aki az ódalán fityeg. He.

A legények nevettek.

Pali komoly maradt. Szinte méltóságosan pökött a szivarja mellől:

– Hát én meg hét vagyok.

– Hét?

– Hét. Öttel több.

S kifeszítette a mellét. Rácsapott a tenyerével.

– Ihol van egy e.

– Jó, jó, hát azt látjuk.

– Ha ez nem ölég, itt a másik.

S az asztalra koppantotta a bokszerját.

Aztán körülpillantott, hogy a zsidó bent van-e. Még nem tért vissza. Hát diadalmasan folytatta:

– Ez se ölég? Itt van még öt.

S kivette a revolverét is. Körülkanyarította az orruk alatt.

– Tedd el a fenébe – mondták elhökölve.

S elhülten pillogták Palira s a kurta-furcsa szerszámjára.

Revolverre nem volt szabadsága a faluban senkinek. Bokszerért meg sose láttak. Érdeklődéssel forgatták.

– Mi ez?

– Hiába mondom meg – felelte Pali büszke vállvonással. – Mestersége van ennek, amerikai. S eltette a bokszerét is.

– Hát azt a revolt mutasd. Durrants vele egyet, no: hadd lássuk.

– Majd ha köll. Ez nem olyan patron, mint a hazai. Őt patron: öt halál. Drága is. Nem mulatságra való.

A házban náthás trombitahang szólalt meg: kocsmároséknak a gramofonja. Recsegve és püffögve fűjt valami idegen nótát.

– Fene ezt a nyekergő ládát – mosolygott Pali –, hát mán itt is van?

S hogy a kocsmáros belépett, kivette a tízkoronását:

– Máma Amerika fizet.

Másnap már minden legény tudta a faluban, hogy Pali hét ember. Csak Lukács nem tudta: még azon éjjel átment többedmagával a szomszéd faluba a grófhhoz a részes aratókkal. Van még vagy három hete: pénzt fordít rajta.

4. fejezet

Pali azokon a heteken úgy jártakéit, mintha az orrát vesztette volna el, s azt keresné. Ami kevés munka volt a háznál, a szőlőben, elvégezte, de még se kocsija, se lova – aratás idején ki ad el kocsit, lovat? – nem találta helyét a világban.

Éjjel-nappal az a leány foglalkoztatta az elméjét.

Ha nem látta, kereste.

Ha látta, kerülte.

Az övé nem lehet. Az a gondolat meg, hogy a másé lesz, úgy rágta a szívét, mint valami láthatatlan éhfarkas.

Már reggel, hogy a mindennapi kis tüzelőfát aprogatta, el-eldobta a fejszét, s ki-kiállott a kapuba. Leste Mácsék kapuját: mikor nyílik?

Ha Biri vízért ment, vagy a boltba, mintha egy láthatatlan kéz meglökte volna:

– Fogd a kalapod!

Mintha egy másik nagy, erős kéz kilódította volna az utcára. Mintha egy harmadik erős kéz utána lökte volna Birinek.

S ő csak kullogott Biri után szomorú-engedelmesen.

Egyszer aztán arra kezdett, hogy útjába fordult. Ha alulról jött a leány, ő fölülről került, úgy indult eléje. Ha fölülről jött a leány, ő alulról igazította eléje a vitorlát. De valami gonosz ördög mindig rákésztette, hogy találkozzon vele, amikor csak meglátta a szoknyáját.

A leány minderről nem tudott semmit: mindig olyan egykedvűen járt el mellette, akárcsak egy kiszáradt akácfa mellett.

Lányok köszönni szoktak a legénynek, sőt néha a legények is a lányoknak. Aztán következik:

– Hova, Böske?

Amire a lány csak szemérmes tovább-lebbentében válaszolhat. S meg is lehet állítani a leányt – egy percre –, ha éppen a lány is azt óhajtja.

– Egy szóra, kedves! Ne szaladj úgy tülem!

S más mindenféle nyájas beszélgetések is következhetnek – egy percre.

De persze Biri nem köszönt. Ő meg hát hogy köszönhetett volna? Hogy szólhatna már neki:

– Egy szóra, kedves...

Nem, nem lehet. A *nem-lehetnél* is lehetetlenebb! S ha mégis tenné, Biri azt vélné, hogy megbolondult. Elrémülve nézne rá, vagy elfutna. Nem, nem lehet!

Csak nézte, falta lángoló szemmel. Maga is érezte, hogy keserves ostobaság. S óhajtozta is:

– Ó, hogy az Isten éppen őrá bolondította az eszemet!

De mintha gúzsba kötötték volna, mikor a leány közeledett, csak megállt, s nézett a földre, mintha az esze esett volna épp ott ki a földre, s tűnődne: hogyan találhatná meg? Ritkán ha fölpillantott reá. S mikor a leány elsuhant mellette, mintha egy virágbokor suhant volna el, valami mennyei rózsabokor, amelynek leány-lába van.

Egy pernyi gyönyörűség volt, s utána még bolondítóbb szomorúság.

Az ő szőlejköböl oda lehetett látni a Kelesséék szőlejére, ahol krumpli, kukorica termett az aljon, s egy öreg diófa árnyékolta a kunyhót.

Ha Biri is kint volt, Pali kapája bizony hevert. Ott álldogált, üldögélt estig is a cseresznyefa mellett, és nézte: hogyan jár-kel, hajladozik a leány.

Aztán, ha Biri fogta a korsót, és a csorgóra indult, a szíve szinte az ingét verte a dobogásával. Lement ő is, mintha neki is arra volna dolga. Eléje került, s elmentek egymás mellett szótlanul, mint két árnyék.

– Hátha mégis szólnék neki – tűnekedett olykor.

S egyszer, hogy ezen tűnődve andalog a szőlőaljban, a vadbokrok között egy magasra nyúlt vadmályván áll meg a tekintete. A mályva virágos, fehérén virágos.

– Hátha mégis, mégis szólhatnék neki – tűnődött Pali.

S nézi a mályvát búban borongó szemmel, mintha az a mályva volna Biri, s mintha ott állnának a csorgónál, s Biri arra várna, hogy megtelik a korsaja.

Nézte bús-szerelmesen a mályvát.

– Aggyisten, Biri – remegte mámorosan.

S képzeletében a mályva, azaz hogy Biri feltekint. Csodálkozik.

S Pali hallani véli, hogy Biri a szemét szemérmesen lesütve feleli:

– Aggyisten ...

Pali néz, és sóhajt. A fejét csóválja:

– Hej, dehogy feleli, dehogy feleli. Egy szót se mukkant ő. Úgy nem szól ő, mint ahogy ez a kő nem szól.

– De hátha úgy megyek, mintha nem látnám, hogy ott áll a csorgónál? Ő csak áll. Elfordul, ha meglát. Ha elfordul, nem tudhatom: kicsoda? Rég nem voltam itthon: nem ösmerek más meg hátulról senkit se.

S elment a mályvától vagy húsz lépést. Megindult ismét feléje. Füttyörészve, a kalapját félfülre csapva, mint akinek legényes a kedve.

– Aggyisten, szép lány! Hagysz-e nekem is? Vagy a korsódból adsz, ha jó a szíved?

S várakozón nézett a mályvára.

Mi történhetik? – tűnődött aztán maga elé –, mi történhetik? Biri megfordul. Meglepődöm.

– Engedelmet kérek: nem ösmertelek meg.

Mármost Biri vagy szép engedelemmel néz rám, vagy haragosan.

Ha szépen néz rám:

– Mér is haragunnánk mink, Biri? Nyújtsd a kezed, ha akarod.

A fejét rázta:

Hej, nem nyújtja ő, dehogyis nyújtja. Megfordul, és úgy néz rám, mint a döglött békára. Valóságosan úgy, mint a döglött békára, amelyik hassal van felfelé. De bár én is olyan döglött béka vónék!

S lehevert nagy gyász-szomorúsággal a gyepre. Sóhajtott akkorákat, hogy majd széjjelment a melle.

Attól fogva mégis többnyire a mályva előtt hevert – ha Mácsék nem voltak künn a szőlejükben –, úgy hevert, hogy a mályván állt a szeme.

– Aggyisten, Biri.

Annyira Birinek érezte olykor, hogy így szólt:

– Virág ha vónál, rózsza vónál.

S tovább fonta szerelme mámorában:

– Madár ha vónál, galamb vónál. Leány ha nem vónál, angyal vónál...

A szőlőaljban egy kis lucernájuk nődögélt. A tehénnek vetette azt az anyja, s maga sarlózgatva, maga hordta haza a hátán. Hogy a fia már otthon volt, lehozta neki a padlásról a kaszát, fenkövet.

– Eredj ki, Palim, reggel: kaszáld le délelőtt azt a kis lucernát. Az ebédet kiviszem majd. Délután aztán kapálgatunk.

S másnap délben vitte is neki az ebédet: bableves kantáros fazékban. De még túrós csuszát is egy tányérkában.

Ahogy odaér, csodálkozva tekint a kis lucernatáblára.

– Mi a fenét csináltál eddig?

Mert a lucernából nem volt lekaszálva egy ház árnyékánál nagyobb.

– A szőlőkarókat vertem – mentegetődzött búsan Pali.

– De hiszen arra azután is ráértél vóna.

– Igen megdőlt egypár – mondta Pali olyan komolyan, mintha legalábbis a falu tornya dőlt volna meg, s neki volna dolga, hogy helyre egyenesítse.

– Igen megdőlt.

És sóhajtott.

Amerikát sajolja – gondolta az anyja –, az apját.

Pali csak evett kelletlenül, szótlanul.

Mikor felére jutott az ételnek, benne hagyta a kanalat.

– Elég.

– Mán megint nem eszel?

– Nem kívánom...

– Nem jó? Iszen azért tettem bele kétujjnyi szalonnát is. A császár is megnyalná a kanalat utána. Hát itt ez a csusza: ez majd tán jobban ízlik.

Pali a fejét rázta.

Fölvette a tarisznyája mellől a pipáját. Rágyújtott, és végigheveredett a gyepen: pipázott lógó fejjel, szótlanul.

– Mács is ma kaszál lucernát – mondta az asszony a völgyön áttekintve. – Neked is jobb ápitusod vóna, ha kaszáltál vóna.

S a maga ölébe vette a tésztás tányérkát: jó étvággyal villázgatta a szájába.

Pali megszitta a pipáját.

– Hogy is vót azokkal a Mácsékkal? – kérdezte unatkozó színnel. – Gyermekkoromban hallottam, de mán elfeledtem.

– Hogy vót? Hát úgy vót af-fiam, hát... hogy is vót? Úgy vót, hogy öregapádék hallották, hogy hazafelé tartanak a rácok, mer mán akkor hazafelé tartottak. Sok kocsi, sok szekér. Mind meg van rakva rablott húmival. Elibük kerültek éccaka. Ki puskával, ki pisztollyal, ki csak kaszával. Öregapádnál is av-vót: egyenesre kovácsolt, hosszúnyelű kasza. A boldogult Simon jegyző vezette őket, Balogh Simon. Én még ösmertem. Sokat játszottam az udvarába, a kis Ilonka lányával. Kasznár vette el, Pispeky nevű.

Hát lesbe állnak, a Varga erdő alatt. Mán nincs meg az az erdő: felszántották. Ott álltak lesbe. Aztán hát szétverték ott a rácokat. A zsákmánybul minden családnak jutott, akik ott vitézkedtek. A sebesült nemzeti öröknek osztották a szekereket, kocsikat. Akik nem sebesültek meg a harcban, azoké a pénz vót, meg az óra, meg a fegyver, amit a rácoktól elszedtek. Öreg apádnak be volt hasítva a képe, úgy, hogy a foga is kifehérett. Az öreg Mács Józsepnek meg a jobb karját lőtte át egy rác, pisztollyal. Hát ahogy elkiáltja a boldogult Simon jegyző úr, hogy az öregapádé ez meg ez a kocsi, Mácsé meg a másik, öregapád megpillantja, hogy az erdő egy tisztásán szöknek még rácok.

– Utánuk! – rikkantja dühösen. – Csak vidd az én kocsimat is – mondja Mácsnak –, állítsd be az udvaromba.

S lódul a többivel a rácok után. Verték őket agyon, mint a sáskát. Pedig mán akkor úgy folyt a vére öregapádnak, hogy a dolmánya zsebe is vérrel vót tele. A szabó varrta aztán itthon össze a képit, az Oroszlán szabó, a takácsnak az apja, no kontárul: azért állt hőtig olyan ferdén szegény öregapádnak a szája.

Hát mikorra hazavánszorgott, benn áll az udvarunkon a szekér. De nem az, akit öregapád kapott. Mács elcserélte.

Pali a fejét rázta:

– De hát bizonyos-e az?

– Hogyne vót vóna bizonyos! Öregapád emlékezett rá, hogy az ő szekeren veres dunyha vót legfölül, azon a szekéren meg, akit betoltak, kékcsíkos. Mács bizonyosan megmatatta útközben a két szekeret: látta, hogy a mienken úribb helyről való a zsákmányolt portéka. Adott is el hat ezüstkanalat, egy zsák kávé, meg ki tudja mi mindent a városban. A mi szekerünkön csak liszt vót, meg borsó, meg három hordó rossz bor.

Pali megint rázta a fejét:

– Ha akkor éccaka vót, hogyan látták, hogy melyiken mi van? Meg hogy milyen színű a dunyha?

– Hódvilágnál láthatták.

– Láta más is, hogy veres vót az a dunyha?

– Sz'épp av-vót a baj, hogy nem talált rá öregapád tanút. Veres dunyhát egy se látott, csak kéket meg fehérét. Mer, tudod, nemigen nézték.

Pali a fejét rázta:

– Tévedés lehetett. Abba a zavarodásba öregapám is csak tán egy pillantással nézhette azt a szekeret. Avval a pillantással meg bizonyosan inkább a lovakat nézte.

– A lovakat is nézte. A lovakat nem cserélte el Mács.

Pali kiverte a hamut a pipájából. Belevizsgálódott, mintha abban keresné a két lovat, veres dunyhát. Aztán unalommal dugta zsebre.

– Lehet, hogy ártatlan vót az a Mács.

Az asszony elképedt:

– Ártatlan vót?

– Ártatlan vót, lehet, hogy ártatlan vót. És az a nagy gyűlölség semmiből fakadt.

– Te tán jobban tudod?

– Hát lehet gondolni ezt is, azt is. Akinek a fejből vér csurog, kéket-vöröset összezavarhat. Hát például látott-e mán kend, édesanyám, ződ kutyát?

– Ződ kutyát? Mán hogy láttam vóna ződ kutyát?

– Hát én láttam.

– Ződ kutyát?

– Ződ kutyát. Láttam Amerikában. Ződ vót. Ződ kutya. Kicsi vót, ződ vót. Csak a feje vót fehér, meg a farka. Ha csak abba az egy pillantásba láttam vóna, ma is megesküdnék rá, Isten szent oltára előtt, hogy ződ kutya vót. De a kutya megint előfutott az emberek közül, és mán akkor közelebb, hát a csuda verje meg: ződ lajbi vót a kutyán, attul vót ződ. Ott úgy szokták.

Az asszony csodálkozva mosolygott. Aztán hogy a fia nem beszélt többet, fölkel, és összeszedte az edényt.

– Hát tudod – mondta elgondolkodva –, akár ződ kutya, akár fehér kutya, azér mégiscsak kutya. A halálos ágyán bizonyosan meg is győnta vóna, de mikorra a pap odaért, mán csak a szája széle mozgott. Essen a pokolba valamennyi!

Pali nem találta helyét a világban.

Mácsék akármilyenek is, de Biri olyan köztük, mint a galamb a varjak között – valami angyali, csak épp hogy szárnya nincsen. Aztán mi lesz, ha Lukács hazatér az aratásról? Most már hazatér pedig. Félni nem félt tőle, de a vérére se szomjazott már. Biri siratná...

És éjjel-nappal azon forgott az elméje: hogyan szólhatna Birivel?

Biri talán már nem is gyűlöli. Hiszen mióta itthon van, nemegyszer találkoztak. Láthatta a leány, hogy ő már nem ellensége. Igaz, hogy egyszer rászólt:

– *Siess: a csendöröd!*

No, azt nem kellett volna cselekednie.

Elvörösödött, ha rágondolt: igen bánta. Hogy a fenébe is jött ki az a szó a száján? Aztán hát mire volt az jó? Az őrmesteren úgylis kiadott a leány.

Hej, csak egyszer szólhatna vele. Csak annyit legalább:

– Biri, meghalok érted!

Egy délután Mácsék babot szedtek künn. Négy óra tájban fogja Biri a korsót. Indul a csorgóra.

– No, most!...

S Pali nagy szívlükkenéssel nézi. Lódul a hegyről, Pödri a bajuszkáját. A szeme is rebeg. Úgy siet alá, mintha valakinek a szénája égne lent valahol, s annak az oltására futna.

– Aggyisten, Biri – így fogja kezdeni.

Aztán majd csak lesz valahogy.

A lucernatáblánál véletlenül csigára tapod. Arról eszüdik csak, hogy mezítláb van. Nem: mezítláb mégse megy oda. A csizma ott hever a cseresznyefa tövében, ahol ebédelni szokott.

S odakanyarodik nagysebtén. Megtörli hamar a talpát a fűben, s egy-kettő: fenn a csizma.

De lám, a csizma poros. Szakít egy répalevelet, törli vele sebtén. Másik répalevelet is. De áldott lapu a répa! Még levele is van: egyszerre fekete tőle a csizma.

S lódul le tovább.

A leány már elhaladt a hegy alatt: mindjárt odaér a csurgóhoz.

Tartja-e vajon a korsót? Vagy csak leállítja, s őmaga leül addig?

Siet a legény tovább.

De amint közeledik az úthoz, a két csizma ... mintha az Isten ólommal változtatta volna: nehéz és egyre nehezebb ...

Pali meglassúdik. Az úton már csak ballag. Az arca meleg. A melle is nehezül.

– Csak azt ne mondtam volna, azt a csöndört... A holló vacsorázza meg! Most minden könnyű volna ...

Egy asszony jön szemben. Bárányné. Puttony a hátán. Tököt visz haza, s a kezében kapa.

– Hova, Pali?

– A csorgóra. Földült a korsóm.

– Ott a Mács lány – mondja szemöldök-emelintéssel az asszony.

S továbbhalad.

Pali megáll. A falu véleménye ...

Nem, nem kezdhet ő szót azzal a leánnyal.

S áll csüggedten az út közepén.

Aztán egyszerre mintha valaki felrázná:

– Most vagy soha! Ki tudja: mikor találom megint így, egymagában.

S megindul ismét, mintha meglökték volna.

De a csizmák már mázsányi neheznek. A mellében is valami malomkülyü zuhog.

Felnéz.

A leány ott áll háttal az útnak. Karcsún. Kék szoknyában. Csak ing fehérlik rajta, mint nyáron, mikor a bürün találkoztak. A fejét ahogy lehajtja, hosszú szép nyaka gyönyörű vonalban hajlik a sötétzöld borostyánfal előtt a korsó fölé.

S körülötte csend. Csak egy harkály kopog valahol.

Nem bírt tovább menni. Valami soha nem érzett gyávaság nehezedett rá. Jobb lesz tán, ha leül itt az árokparton, s Biri majd erre jön, és szól neki: – Aggyisten, Biri...

S Biri valóban megmozdul. Kiloccsant a korsóból, s megindul vele. Fel is tekint. Negyven lépésnyire van csupán.

A legény ül az árokparton, s néz szomorúan, epedő szemmel, mint az útfélre rogyott koldus, akinek egyetlen reménysége a feléje haladó.

A keskeny kocsúton két gyalognyomás van kétfelől. Pali annál ül, amelyiken Birinek el kell haladnia, mellette, szinte érintve őt a szoknyájával.

Biri közeledik.

Milyen szép! Milyen szép! A vadmályva ...

Már csak húsz lépés. Már csak tizenöt... tíz...

S Palinak mintha a nap a szemébe süttött volna, s attól káprázna. Káprázott, pillogott.

– Mi lesz most, mi lesz?

A csizmája orrára egy dongó száll, s legott fésülgeti a szárnyát. Pali azt nézi. Oly érdeklődéssel nézi, mintha a világon semmi se volna más, csak az a csizma meg az a dongó.

Egyszer aztán árnyék vetődik a keskeny sárgaföldű útra. A dongó elszáll.

Pali felnéz.

Biri lépked az út túlsó felén a kis fekete korsóval, fehér ingében, könnyen lebegő, kék szoknyában, szép hosszú nyakával, gyönyörű szemöldökével. Lépeget nyugodtan, szépséges egykedvűen.

A szemét lesütve halad el Pali előtt.

Különös kiáltások hallatszottak aztán a földeken, a szőlőkben:

– János! Péter bácsi! Máté! Pista!...

Mindenféle nevek. Más-más hangokon: gyerekhangokon, asszonyhangokon. De veszedelmet sejtető kiáltások.

Pali felnéz.

Futókat lát a falu felől: gyermekek, asszonyok. Azok kiáltoznak.

Valami történt a faluban.

De se kongatás, se füst.

Egy menyecske: Keszeg Szabó Maris, lobogó szoknyával siet a forrás útján. Sírva rázza a fejét. Pali rákiált:

– Mi baj, Maris?

– Viszik az uramat! Jaj, istenem!

– Hát mit csinált az urad?

– Jaj, semmit – lihegte szenvedőn az asszony –, háború lesz!...

Most dobolták, hogy azonnal jöjjön haza minden katonabeli!...

Jaj, jaj, jaj!... Reggel már viszik őket!

S tovább sietett.

– Jaj, jaj, jaj!...

A falu olyan volt aznap este, mint a megzavart méhes. Nagy jövés-menés, sietkezés az utcán. Minden ház ablakában világosság. Minden kéményen füst. Minden asszony szemében könny.

A községházán olyan nyüzsgés, hogy az udvaron a kutya se fért meg. Minden hadbeli személyesen akart beszélni a jegyzővel, hogy nincs-e valami tévedés az ügyben. Hogy csakugyan beszélítják-e őt is? Hogy csakugyan mennie kell-e neki is holnap reggel? Talán később is jó: a cséplés nem hagyható most abba!

Különösen az obsitosok hitetlenkedtek.

Azonban se a jegyzővel, se a bíróval nem lehetett beszélni akkor. Bent ültek az esküdtekkal sűrű pipafüstben, a község nagy könyvei és háborús nyomtatványok között. A kérdezősködőket a kisbíró fogadta az utcaajtóban, és százszor is elmondta egymás után, amit dobolt:

– Mindenkinek be kell rukkolnia, aki katona vót, és negyvenháromon innen van. Ahun a király parancsa a falon.

Hát az ott is volt, lámpás is égett mellette kétfelől. Olvasták is szünetlen, hangosan. Mikor elvégezte valamelyik, megint másik kezdett bele.

Az ostor vége mégiscsak azon durrant, hogy mennie kell mindenkinek, aki már tudja, hogy hogyan kell beletenni a golyót a manlikerbe. Két napra való élelmet is parancsolt a király, hogy vigyen ki-ki a tarisznyájában, hát ebből tetszik ki, hogy csütörtökön már Szerbiában aprítjuk a rácot.

– No, az árgyélusát annak a kutya rácnak – szitkozódta az udvaron – iszen csak az én markomba kerüljön egy!

De persze nemcsak a fegyverre kötelesek érdeklődtek a parancs iránt, hanem minden férfiember. Pali is ott pipált az egyik csoportban a községháza előtt. Fülelte a híreket, amiket egy-egy kifelé jövő mondott.

– A szerbek vezérért már is elfogták Pesten – kiáltotta ki egy esküdt az ablakon.

– Éljen! – kiáltották néhányan.

– Dehogyan éljen: vesszen! – mondta Bokor János.

A kocsmáros zsidó is kifordult a községháza ajtaján. Sápadt volt, mint a juhtúró.

– Feljelentem a jegyzőt, a bírót, postamestert! Már tegnap megjött a parancs. Részeg volt a postamester? Vagy a kihordó?

Feljelentek mindenkit!

A sokaságon Lukács nyomakodott át.

– Utat! Utat!

Abban az órában érkezett haza valamelyik uradalom aratásáról. Meg se mosdott, csak azon porosan, fáradtan, napon-sülten tört át a sokaságon. Megállt a plakát előtt, és ráncolt homlokkal olvasta.

Palinak rajta állt a szeme. Arra gondolt, hogy háborúban sokan meghalnak...

És ez a gondolat kellemes volt a szívének.

Azon a héten történt, hogy Kis Vargáék is kimentek kapálni. Már hát csak a két asszony. Az ember most már katona. Az idő ugyan esőre formázik, de hát legalább nincs meleg. Otthon csak a kis hatéves Jóska gyerek maradt, házőrzőnek.

A kertben ugyanis kékül már a szilva. Csak két fa. De rossz a garád – régi fűzfonatú garád: korhadt – és a szomszédba sok a gyerek. Hát ott legyen a szeme mindig a garádon.

Jóska oda is ült hűségesen. A szomszédnak is van Jóskája: az is oda ült túlfelől. Valami két szem gubacs volt a zsebében, azt faragcsálta.

– Mí van?

– Gubacsom.

– Mit csinálsz vele?

– Pipát, kis pipát.

– Adj nekem is.

– Nem adok.

– Ha adsz, hozok ki dohányt, igazi dohányt, édesapámébul.

Hamarosan megegyeztek. A gubacs pipába szár is került földéből kihúzott nádszálból. Aztán megtömték. Jóska masinát is szerzett. Elbújtak a garád mellé, s úgy eregették, pappogatták a füstöt, akárcsak az öregek.

Hanem egyszer csak a garád valami furcsán ropog mellettük. Füst is csap fel, s nyomban láng is.

– Jaj!

A két gyerek próbálta volna leverni kalappal a lángot, de annál jobban nőtt, terjedt. Ijedten futottak el onnan. Dehogyan szóltak volna, világért se szóltak volna senkinek, hogy ég a garád.

Csak mikor már a disznó is égett a szomszédban, s a disznó is sítta a bajt, akkor kezdték a sikítozást az asszonyok is.

– Jézus segíts!

Szerencsére csak három ház égett el, meg három kazal élet. Az eső már előbb is szemerklélt: épp akkor zuhogott szépen alá, mintha csak a mennybéli Jézus meghallotta volna, hogy a nevéét kiáltozzák.

Mégis hát nagy volt az ijedelem faluszerte. A kár is töméntelen a három házban. Egy asszony a lángokon át hozta ki az ágyneműjét. Amit kihozott, elégett. A rajtavaló ruha is. Ami bentmaradt, megmaradt, mert a mennyezet nem égett be.

Aznap délután sokan megfordultak ott. Palinak is sógorasszonya a szerencsétlen: ő is benézett délután.

A sógorasszonyt egy rocska víz megmentette a haláltól, mégis hát az arcáról, két kezéről lesült a bőr. Lefektették. Sírt, nyöszörgött.

– Jaj, bizony még meghal!

Egynéhány asszony ápolgatta. Olajjal kenték a képét, kezét.

Mácsné is köztük.

Biri is.

Pali leült.

Biri ottvolta annyira megzavarta, hogy semmit se kérdezett. Csak ült, és pipázott a kis matrózpipájából. Még hátat is fordított, mint a macska az egérnek, amelyet elszalasztott.

Mégis hát látta, hogy Biri nem olyan rózsás képű, mint szokott lenni. Azokban a napokban sok leány és sok menyecske elvesztette a színét. Biriék is siratták Lukácsot.

– Látjuk-e valaha, vagy soha többé?

– Karácsonra meggyövíünk – biztatták az otthonvalókat a hadba vonultak.

De hát aki háborúba megyén, nem bizonyos annak a kalendáriuma.

Az ablakon besütött a nap, besütött rézsút az esőfelhők közül. A sugara olyan volt, mint a most mosott aranyráma. Ahogy a tükröt verte a fénye, a szoba megvilágosodott.

Pali pipázik, de mintha valami vonná a szemét a tükörré.

Odafordítja a szemét, hát látja, hogy a tükörből Biri csodálkozik reá, Biri azzal a szomorú szép tündérszemével.

Csak egy pillanat volt. Csak ahogy összecodálkoztak a tükörben.

Pali napokig leste: mikor mennek ki Mácsék megint a szőlőbe?

A sötét keserűséget földérintette már az a tükörbeli napsugár.

Véletlenül nézett-e Biri is akkor a tükörbe? Vagy már előbb is szemlélte őt? A fő az, hogy a szeme nem fejezett ki gyűlöletet. Sőt, valami melegség volt a szemében – legalább úgy tetszett – , valami olyan melegség, mint mikor a lány a leánypajtásának néz a szemébe.

De talán csak ő képzelte.

Mégis érezte már, hogy ha még egyszer úgy találkozhatnak a forrásnál, mer neki szólni:

– Aggyisten, Biri.

És éjjel-nappal csak ezt mondogatta, hol komolyan, hol édesen, hol hangosan, hol halkán. Még mikor délben a kását fújta is:

– Aggyisten, Biri – lehelte jóízű tikkadozással.

De el-elfogta a csüggedés is. Ha Biri azt mondaná rá gúnyosan, kegyetlenül:

– Mit?

S elnehezült a feje, a melle. Valami nehéz bizonytalanság szállta meg. Megint ingadozott a reménysége, mint a fa, amely fejszecsapásoktól van dülőfélben.

– Mit?

– A halálomat – fogja felelni rá.

Azonban egy perc múlva mintha új életre serkent volna a szeme megcsillant. Mert hátha Biri nem gúnyos-kegyetlenül kérdi, hogy: mit? Hanem szép szelíd-szemérmesen kérdi:

– Mit?

Akkor ő a lelke minden szerelmével válaszol reá:

– Téged édes, csak téged! A többi megszerzem én az én két munkás kezemmel.

S a következő percekben már megint csüggedés szállotta meg: hogy veszett volna az a veres dunya annál a rácnál!

Többnyire a szőlőben töltötte már akkor Pali a napjait. S nemcsak a leányért, hanem mert az ő szőlejük volt szélről, és cigányok is járnak néha arra. S ha cigányok nem, de a szőlőcsöszt is jó szemmel kísélnie: kézen hordja-e ki neki az asszony az ebédet? Vagy puttonyban?

Holdtöltekor kint is hált egynéhányszor. A revolva mindig vele volt odakünn.

Végre egy szombati napon Mácséknak a kocsija ott állt megint a szőlő aljában. A vén Kесе meg a fiatal Pajtás. A diófán gyerekek mozognak: tehát a diót verik.

Ott van-e Biri?

Ott van a gyönyörű! Ott hajladozik, szedi a diót az anyjával. Barna kendő van átkötve a derekán. A lábán csizma: az idő hűvöskés.

Leste Pali, leste. Még fel is ült a cseresznyefára. Ott pipázgatott reménykedő, mély szemlélődésekben, aminőkkel csak a Kolumbus árbocán ülő matróz szemlélhette az eléjük bontakozó partvidék szépségeit.

Nem indul ő előbb vízre, csak délben. No akkor... akkor bizonyosan!

Sose is emelkedett az égi nap olyan lassan az égboltozat tetejére, mint akkor.

S délben végre ... Hát mi történik délben? Forduljon fel minden szőlőhegy: egy gyerek siet ki Mácsék szőlőjéből a korszóval.

Pali elkeseredetten szállt le a cseresznyefáról. Kibontotta nagy-búsan a tarisznyáját. De még a szalonnára is olyan szomorúan nézett, mintha nem is szalonna volna, hanem valami gyászjelentés.

Délután egyszer csak látja, hogy a gyerekek úgy három óra tájban ellóduznak a szőlőből hazafelé.

Csak a gyerekek.

A kocsi, a két ló marad. Mácsék is maradnak. Levették-e már mind a diót? Mért siettek el a gyerekek? Igaz is: szombat van, litániára kell menniük.

A reménység újra éledez Paliban: hátha még egyszer jön az a korszó? Négy-öt gyerek mindent falogat a szőlőben. A futás, ugrálás is szárítja a torkot. Főztek is talán a vízből...

Lesi nagysóváran a cseresznyefáról: mozdul-e Biri a korszóval?

Egyszer csak egy férfihang szólal meg a fa alatt:

– Tán cseresznyét szedsz, Pali?

Pali megrezzen. A bíró áll az úton a fa alatt. Arra van neki is a szőlője.

S meg se várja Palinak a válaszát, tovább beszél:

– Jó, hogy itt talállak. Csak azt akarom mondani: nehogy a szentmihályi vásáron ruhára költekezz. Majd ad a császár neked is. Készülhetsz.

– Bizony nem készülök én, bíró uram – felel le büszkén Pali a fáról. – Köszönöm különben a szíves jó tanácsot. Nem készülök.

A bíró szeme elkomolyodik.

– Hát hallod-e – mondja méltósággal –, először is, ha velem beszélsz, vedd le a kalapodat. Másodszor: ha velem beszélsz, én nekem ne fatetejéről kukorékolj, hanem szállj le, és beszélj gyalog, illedelmesen. Egy-kettő: gyere ide.

Pali egy percig haboz, aztán leugrik a fáról. A kalapot a före veti. (Ő bizony nem tartja a fülén.) Leereszkedik a parton a bíró elé. Megáll előtte szintén méltósággal.

– Tessék, parancsoljon.

– Azt mondtam, hogy ne költekezzetek. Mert te is katonasoros vagy. Szent Mihály nap után való nap vizitálnak. Mingyán bent is maradtok. Háború van.

– Én meg azt mondom, bíró uram: Köszönöm a szíves jó tanácsát: nem készülök. Nem készülök a vizitációra.

– Nem készülsz?

– Nem.

– Hát akkor majd teszünk rúla.

– Nem tehetnek rúla.

– A csendőr marka majd tesz rúla.

– Nem tesz rúla. Mert én amerikai polgár vagyok: énnekem semmiféle csendőr nem parancsol. És a király se parancsol. Mert a király csak magyar polgárnak parancsolhat. Én pedig amerikai magyar vagyok: ott Ferenc Jóska senki. Az én királyom: Vilzony.

– Vilzony? – hőkölt el a bíró –, ki a fene az a Vilzony?

– Kicsoda? Király az is, csakhogy negyvenkilenc országnak a királya. Ferenc Jóska ahho képest csak csizmadiainas.

Megfordult, és visszakapaszkodott a partra. Csak onnan szólta még egyet:

– Isten áldja, bíró uram. Köszönöm a szíves jó tanácsát.

A bíró elképedten bámult utána. No hát ez megbolondult, ez a Kelesse fiú.

– Van-e írásod? – kiáltotta.

– Van.

Megint gondolkodott a bíró.

– Nem ér semmit – mondta a fejét felkapva –, háború van. Ilyenkor a békekességben kelt írások semmisek. Aki itthon van, fegyverre köteles.

Pali már akkor fenn állt megint a parton. Fölvette a kalapját, és föltette.

– Semmire nem köteles – mondta dacosan. – Én csak vendég vagyok itthon. Mehetek vissza, amikor akarok.

– Jó-jó: majd a csendőr megoktat.

– Ha a csendőr hozzám mer nyúlni, azonnal jelentem Pesten Konz úrnak.

A bíró csak nézett:

– Ki fene az a Konz úr?

– Az én uram és védelmezőm – felelte vállról Pali –, minden amerikai polgár hozzá fordulhat. Ferenc Jóska se parancsol úneki.

A bíró szinte káprázó szemmel állt: ekkora hetvenkedéssel még nem találkozott másféléves bírói méltóságában.

De rémlett neki, hogy csakugyan beszéltek a községben arról valami négy esztendeje, hogy Kelesse kilépett a község kebeléből, és hogy nem magyar többé. De hát hogyan lehessen nem magyar az, aki egyszer magyarnak született? Ezt nem értette akkor se, mikor esküdt volt.

Lógó fejjel indult útjának, de aztán megint megállt:

– Mégiscsak hazád ez – mondta haragosan –, itt születted, itt vagy. Anyád házában vagy. Ha anyád házát fel akarják gyújtani, te is csak védelmez.

– Védelmezem – hagyta rá Pali.

– Hát a hazád is anyád! – vágta rá diadalmasan a bíró.

Pali elmosolyodott:

– Azt is védelmezem. Ha ide gyön az ellenség, én is kiállók elibe, bíró uram. De akkor se Ferenc Jóska parancsára.

A bíró a fejét rázta, és elballagott.

Pali diadalmasan ült vissza a lesőhelyére. Beszélte ő már erről a legénypajtásainak is: őrajta nincs hatalma a császárnak. Vilzony nagyobb úr minden császárnál: nyegyvennyolc vagy negyvenkilenc országnak az ura.

S másnap valóban, hogy szétküldte a bíró a sorozásra szólító cédulákat, őneki nem vittek. A jegyző írása volt minden cédula. A jegyző is tudta, hogy őneki nem parancsol a király.

Harmadnap megint megjelentek Mácsék a szőlőben. Mács a kis búzaföldjük tarlóját szántotta. S Biri is künn volt vele. Lehetett látni a cseresznyefáról, hogy gallyat szed délfelé: tüzet rak.

No most: bizonyos a bizonyos!

S csakugyan elő is válik Biri a szőlőből: ki a szőlőkapun. Mezítláb.

Pali szíve akkorát dobban, hogy majd leesik a kalap a fejéről.

Egyszerre ünnepet érez. Hopp: kapja ő is a korsaját... Csak most ne hozzon mást is a forrásra az ördög!

Megvigyázta a bokrokból, hogy a leány előtte jusson a vízhez, nehogy megforduljon, ha őt látja, hogy ő is vízért megyen.

S Biri ellépett a bokrok alatt gyanútlanul, könnyű lebegéssel, ahogy szokott.

Pali örömmel gondolt rá, hogy a víz azokban a napokban vékonyan csörgött, oly vékonyan, hogy akár lúdtollon jöhetett volna: sok idő, míg a korsó megtelik.

S hogy a csizmája ne kopogjon, a kociút közepén szedegette a lépést, a két kerékvágás között nőtt fűben.

Az arca piros volt. A bajuszkáját háromszor is megpödörte. Halkan köhintett. Nyelt. Bátorítgatta magát: most vagy soha!

Biri odaért a forráshoz. Macskalábon lépkedett a köveken által. A szoknyáját egy mozdulattal begyűrte elől. S odaigazította a korsóját a vízér alá.

A nap sütt. Néhány kései pillangó fáradtan lebegett a kis pocsolya fölött. Valamelyik szőlőből tompa pufogás hallatszott: abroncsot ver valaki hordóra.

Biri tartja a korsót. A lába is azonképpen helyezkedik a kőre, mint gyerekkorában: egymás mellé illesztetten. S tartja a korsót.

Pali lépked halkan, ájtatosan, félkézzel a bajuszkáját pödörgetve.

Mikor már csak tíz lépésnyire van, Biri megneszeli a közeledést. Viszatekint. Áll tovább, mint előbb: háttal Palinak. Tartja a korsót.

Pali odaér.

Megáll a félőlnyi pocsolyánál.

Néz.

Áll.

S nehéz melléből remegve, halkan, melegen tör ki a szó:

– Aggyisten, Biri...

A leány mintha megrezdült volna... A szótól rezdült-e meg? Vagy hogy a lábára víz csöppent? Vagy hogy egyáltalán meg se rezdült. Áll, ahogy állt: háttal az útnak. Tartja a korsót.

A nap rásüt. Pirosvirágú szoknyája, formás szép lábaszára a vízben is tükröződik, be igen gyönyörűn tükröződik!...

S áll a legény, áll. Áll égő arccal, mint egzámenkor állott az öspörös előtt, mikor szinte bizonyosnak érezte, hogy a válasza után azt mondják: ó, te szamar!

– Biri – szólal meg újra esdeklőn.

A leány megfordul, és csodálkozva néz reá. A szeme nyugodt, szinte férfias.

– Mit akarsz? – kérdezte büszkén, szigorún.

S így mondta: *mit akarsz?* Világ nem hallotta, éktelen vakmerőség, hogy leány tegezően szóljon a legénnyel. Ha együtt gyerekeskedtek is, a fiú attól fogva, hogy felöltötte a pitykés lajbit, maga. A nő ellenben: te akkor is, ha a fiú még legény, a leány meg már asszony – ha egykorúsak.

Pali azonban nem gondol most erre. Csak néz könyörgő szemmel, mint valami oltárképre, amelytől gyógyító csodát vár a halálos beteg.

– Csak azt mondtam vóna, Biri... Csak azt, hogy...

– Semmire nem vagyok kíváncsi, amit mondanál.

S megfordul. A szoknyáját begyűri. Tartja a korsót.

A legény nézi csüggedt fejjel. Egy fürt haja a szeme elé lóg. Elrázza.

– Nem tehetek róla, Biri – mondja mély sóhajtásból szakadó szóval. – De nekem se éjjelem, se nappalom... Mióta megjöttem, se éjjelem, se nappalom ...

A leány nem mozdul. Tartja a korsót.

A legény tovább nyög:

– Nem tehetek róla, Biri, de én úgy vagyok veled ... Olyan kimondhatatlanul... Nincs nekem se éjjelem, se ... nappalom ...

A leány megint kifordul, s néz szigorún:

– Mintha nem is te gyötörtél vóna mindig kiskoromba! Mintha nem is te csavartad vóna ki a bábum nyakát. Mintha ...

– Igen megbántam, Biri.

– Mintha nem is te töccsentetted vóna rám a sarat, a szép sárga szoknyámra.

– Megbántam.

– A hajamat összeborzoltad úrnapkor. Utálatosnak mondtad a szememet. Rám uszítottad Barczáék kutyáját, mikor az új, piros szoknyát kaptam: lehasította rólam.

– Bocsáss meg ...
 – Csúfoltál: tolvajnak mondtál.
 – Bocsáss meg ...
 – A mi kezünkő soha nem ragadt egy hamis fillér se. Az én öregapám szekeren nem vót veres dunyha. Se pénz, se kincsek. Csak épp hogy az egyik zsákba talált karácson előtt hat ezüst kanalat. Oda vót bedugva a korpába.
 – Bocsáss meg, Biri, iszen ...
 – Gyaláztál mindig: utcahosszat kiáltottad rám a tolvajt.
 – Bár némultam vóna meg, Biri, mikor...
 – Hát mikor itt ezen a helyen elszakítottad a kalárisomat...
 S nézett igen haragosan. Elfordult. Beigazította a szoknyáját.
 Tartotta a korsót.
 A legény szomorún pillogott.
 – Bár szakadt vóna el a kezem, Biri. Nem gondótam, hogy így eszedbe tartod ... Kicsinyek vótunk akkor, és én igen ostoba vótam. Saul vótam én akkor, Biri, mint a bibliába tanultuk ...
 Nyelt és gondolkodott, hogy hogy is volt az a Saul története?
 A hordó-dongatás újra kezdődött, s olyan volt, mintha koporsót szegeznének.
 Egy kék szitakötő ide-oda cikázott köztük, s nagysebten leült egy hosszú, száraz fűszálnak a hegyére.
 A leány fordultan állt, s tartotta a korsaját. Csak félvállról felelt:
 – Semmi beszédem nincs veled.
 A legény mélyet sóhajtott, hallgatott néhány percet. Aztán megint megszólalt:
 – Hát még mindig gyűlölsz?
 A leány nem felelt.
 A legény rezgő hangon folytatta:
 – Bár itt hálnék meg mingyán, ha még most is gyűlölsz...
 – Nem gyűlöllek. Senkit se gyűlölök – felelte vállról a leány. – De ösmerni se akarlak... mer nagyon is ösmerlek.
 – Dehogy ösmersz, Biri.
 – Elég. Tágulj innen. Isten ne verjen meg, ahogyan érdemled. Ez az utolsó szavam.
 S feljebb igazította a korsaját.
 A legény hallgatott. Aztán megint sóhajtott:
 – Hej, megvert mán engem. Úgy, ahogy érdemlem. Tudom, hogy azért nehezítette meg a szívemet... a te képeddel... hogy se éjjelem, se nappalom...
 És olyat sóhajtott, hogy a melle majd szétszakadt.
 Már látta, hogy a leány engesztelhetetlen. A szeme elnedvesült. Csak nézte a sarat szomorún. A szitakötő már nem ült ott. A hordó-dongatás úgy hangzott, mint mikor koporsóra hull a göröngy. Pali csak állt, és hallgatott.
 A leány is hallgatott.
 Egyszer aztán elvette a korsaját a csorgótól, s kiloccsantott belőle.
 – Eredj előlem – mondta szigorún –, sose hittem, hogy ennyit is beszélek veled.
 A legény hátrább állt.
 A leány óvatosan lépkedett vissza a köveken, ki a szárazra.
 Pali nézte bús szemmel.
 A leány arca hideg maradt. Csak éppen hogy pirosabb volt, mint előbb.
 Nem pillantott többé Palira. Ellépkedett szaporán a szőlejük felé.

Palinak elsötétült még az égi nap is.
 – Világgá megyek! Vissza Amerikába! Vagy akárhova! – dűnnyögte gyászosan. – Mert hogy én mindennap lássam, mindennap szakadozzon a szívem, nem, ezt nem bírom el.

Csak hevert a cseresznyefa alatt, hevert kábultan, mint aki részeg. Nem áll övele szóba többé az a leány – a képe. Elveszett a képe. Mi rongy az olyan ember, akinek nincsen képe!

Nyögött, sóhajtott olyanokat, hogy az ég is leszakadt volna, ha sóhajtság tartaná az eget.

Nem evett, nem ivott.

Estefelé már arra gondolt, hogy az ő élete már nem ér egy nyeletlen bicskát. Biri nélkül nyeletlen bicska az élet: semmire nem jó. És hát sok minden bizonyos a világon, de az az egy a legbizonyosabb, hogy Biri nem lesz az övé. Sem ezen a világon, sem a másikon, nem lesz az övé. Ha Biri meg is engesztelődött volna, Mácsékhoz ő akkor se mehetne kérőnek. Vasvillával vetné ki Mács a Kelesse fiút.

Nem ér az élet egy nyeletlen bicskát.

S a bicskáról a revolverre gondolt. Kivette a dolmányából. Megnézte. Benne van az öt patron azonképp, ahogy Amerikában megvette.

Gondolkodott.

A nap akkor ereszkedett le a hegyeken. Szinte szétfolyt ott egy aranytóban. Aztán lesüllyedt. A völgyben homály keletkezett. Az őszi bogarak elkezdték már a hegyeken bús kis bogárdalocskájukat:

– *Prii-prii, jön az ősz! Priii-priii! ...*

S a másik bogárka felel távolabbról:

– *Priii-priii, jön a hervadás, priii-priii...*

S a harmadik bogárka harmadik felől:

– *Pri-pri, ki telet ki közülünk? Prii-priii...*

Pali elgondolta, hogy ő se telet ki. Micsoda tele is lenne, ha még az is történe a télen, hogy új kérő jelentkezne Mácséknál? Aztán hogy ő azt lássa: hogyan jár oda a kérő, hogyan vezeti ki Birit koszorúsan, muzsikaszóval a templomba. Jobb azt meg nem érni. Jobb, ha még ma elbúcsúzik az élettől. Reggel majd megtalálják a fűben.

A szőlőcsősz fogja megtalálni. Elrémül majd, mikor megpillantja, hogy valaki ott fekszik hanyatt: piros, nagy vérfolt a mellén, a kezében a revol.

A szőlőcsősz bizonyosan besiet a faluba. És csakhamar megcsendül a lélekharang.

– Ki halt meg? – kérdik mindenfelől.

– Kelesse Pali halt meg: mellbe lőtte magát.

Már akkor jön is érte a szekér. A szekéren szalma lesz és lepedő. A legénypajtások előre sietnek. Rigó Pesta, Ács Laci meg még vagy három. Sietnek könnyes szemmel, szótlanul. A faluban mindenki azt kérdi:

Mért cselekedte?

Csak Biri nem fogja kérdezni senkitől.

Aztán szépen eltemetik. A legénytársak viszik a vállukon a koporsóját. Ott lesz majd künn a temetőben Biri is. És könnyes lesz a szeme. És vet egy szál virágot, egy marok földet a koporsójára.

Felvonta a revolver kakasát. Egy rántással szétnyitotta a lajbit a mellén. Az inget is. A revolvert a szívére tette ...

Hideg vas... Bánta is ő már. Egy durranás, és nincs többé se hideg, se meleg. Se Magyarország, se Amerika. És főképpen nincs Biri-bú...

Összeszorította a fogát... És... *klakk ...*

Csak *klakk*, és nem *durr*.

A revol nem sült el.

Annyira meglepődött ezen a váratlan életben-maradáson, hogy percekig bámult maga elé.

A revolból bizonyosan régen nem lőttek. Talán meg kellett volna olajozni? Vagy az a házaló csalta meg? Hogy a Szabadság-szobor düljön rá arra a huncutra!

Felvonja ismét a kakast, és maga elé próbálja.

A revolver megint *klakk ...*

Bosszúsan pattant megint maga elé. A harmadik lövés is csak *klakk*, a negyedik lövés is csak *klakk*.

Az ötödik egyszerre lánglobbanás, és *durr!*... – úgy, hogy a keze is megrándult belé.

S a lobbanástól káprázó szemmel, a durranástól megrettenten bámul a búzzal füstölgő revolverre.

– Isten nem akarja, hogy meghaljak ...

Ez volt az egyetlen gondolata.

Ott ült egy órahosszat is még, és bámult a sárga falevelekre. A homály egyre sötétült. Az őszi bogárkák mindenfelől hallatták már panaszos pri-pri éneküket.

– *Priii priii, jön az ősz, a bervadás, ki teled ki közülünk?*

A hegyek között ezüstösen kélt a hold sarlója.

Pali arra eszmélt, hogy fázik.

Fölkelt, mint az alvajáró, és egy nyaláb venyigét vitt a kunyhó elé. Meggyújtotta.

Előbontotta a tarisznyájából nagybúsan a kenyerét és a szalonnáját.

Másnap Pali nem találódott sehol se.

Az anyja fűtől, fától tudakolta. Nem tudott róla senki se. A csösz látta utoljára, hogy ott ült este a kunyhó előtt a tűznél. De nem tért be hozzá, mert érik a szőlő: nem jó, ha a csöszet látják a tolvajok. Valaki lőtt is.

Kelesséné az első nap csak nyugtalankodott. Második nap már siránkozva bolyongott mindenfelé, a szőlő körül, az erdőn. A Pogányfordító árkot is végigjárta.

– Hova lett az egyetlen fiam, hova lett? Agyonverték talán? Valaki agyonverte! Pénzt sejtettek nála, hogy magával hordja az amerikai pénzét: agyonverték!

S gyerekeket küldött le az árokba, hogy kutassák át a bokrok, lapuk alját: nem látnak-e holttestet valahol?

– Ó, egyetlen fiam! Egyetlen, édes jó fiam!

Vigasztaló szívek biztatták, hogy majd csak előkerül. Ha valami baja történt volna, ráakadtak volna már eddig valahol.

Vélték némelyek, hogy tán visszatért Amerikába: valami lány lehet ott, valami amerikai leány, akihez visszavonta a szíve. Hiszen látnivaló volt, hogy búskodik valamin.

Hát ez igaznak is látszott. Az amerikai útlevele nem találódott aládában: hát magával vitte. Aki halálba megyen, annak nem kell útlevél. De a pénzből nem hiányzott több húszt koronánál: Amerikába nem húszt korona a költség.

Ez valamennyire megvigasztalta Kelessénét. Azt is megértette, hogy a fia búcsúzatlanul távozott: már a legénysorbeli nem szereti, ha az asszonyok ellene beszélnek a szándékaiknak.

De hát mért ment el? Hova ment?

– Majd megírja – biztatta mindenki.

De hetek múltak, hónapok múltak, a tél is elmúlt – semmi levél, semmi hír.

Pünkösöd előtt való hétfőn szaladt aztán át Salánkyné az újsággal:

– Hallottad-e mán? A fiadat...

– Hol van?

– No hát ülj le, mert nagy örömet mondok.

– Mondd, mondd.

– Hát megvan. Él.

– Hol? Hol?! Hol van?

– Azt nem tudom. Csak azt tudom, hogy él. Katona.

Kelesséné a székre esett.

– Jaj! – lihegte – katona... Ki mondta? Honnan tudod?

– Mácsné mondta, Lukács írta nekik, hogy ott van Pali is.

– A háborúban?! Jézus Mária!

– Hát ott van.
 – Jézusom, Máriám! Mit mondtak még rúla?
 – Nem mondott egyebet, csak annyit, hogy ott van.
 – Hozd el azt a levelet, az Isten áldjon meg, hozd el! Ne mondd, hogy nekem kell, csak hozd el.

S két tenyérrel törölgette a könnyeit. Salánkyné habozva állott.
 – De hát mit mondjak mégis...
 – Mondj, amit akarsz... Jaj istenem, hogy épp oda ment, ahol ölnek!...
 – De hát mégis valamit...
 – Akármit, csak azt ne, hogy én kéretem. Tudod, hogy én nem kérhetem. Istenem, Istenem, ilyen szerencsétlenség.

Salánkyné ment, s visszatért.
 – Nem adják ide a levelet.
 – Ó, hogy az Isten égesse meg őket! Mondtad ugye, hogy nekem kellene a levél?
 – Mondtam, hát mondtam.
 – Azért nem adják. Ó, a gonoszak. De hát legalább elolvastad vóna.
 – Nem engedték. De mondták, hogy nincs benne semmi egyéb, csak annyi, hogy Pali is ott van.

Kelesséné szinte belebetegedett a hírbe. Hol a fiát siratta, hol Mácsékat szidta. Micsoda pogány szívtelenség! Hátha mégis van ott valami a levélben, amit ő jobban megértene. Visszaadná ő a levelet becsülettel.

S tudakolódott mindenkinél, akiről csak tudta, hogy Mácséknál megfordul: látták-e a levelet? Még a papházba is elment Veronhoz, hogy beszélt-e valamit Biri a levélről.

– Beszélt – mondta Verón –, de csak annyit, hogy Pali él, és ott van a hadban. És hogy frajter. Magátul állt be katonának.

No lám, hát mennyivel több van a levélben! Lehet ott még több is.

Esdekelt Veronnak, hogy szerezzze meg a levelet, kölcsönbe, csak egy megtekintésre. De bizony Mácsék még Veronnak se adták ki a levelet.

– Elzárta édesapám a sublótna – mondta Biri –, nem adja ki senkinek.

Akkor aztán a paphoz ment be Kelesséné, hogy a fiának talán valami szerencsétlensége van a levélben, vagy tán halála is, azért nem adják ki Mácsék.

A pap elküldte Veront Mácsékhoz a levélért. A levelet maga Mács vitte el.

A pap elolvasta.

Mikor Mács elment, behívatta Kelessénét:

– Nem történt a fiadnak semmi baja. Él és egészséges. Olvastam a levelet. Eredj haza és hálálkodj Istennek, hogy derék fiút adott neked.

De hát mért nem adták Kelesséné kezébe a levelet? Mert ez volt benne Paliról:

No, máma egy kis öröm is ért: új erőket hoztak. Köztük látom Rigó Pistát is meg Ács Lacit. Ahogy szerbuszolok velük, kit látok még: a Kelesse fiút. Avval nem szerbuszoltam, csak ahogy szalutált nekem, fogadtam, mert muszáj. De láttam a szemén, hogy tudja, mit gondolok. Markomba kerültél. Majd megtudod most mán, hogy ki a kutyamosó!

Mégis hát az első nap nem éreztetem vele a tenyeremet, mán csak azér se, mer frajter. A csillagot azért kapta korábban, mert maga akaratóbul lett katona. Arra ám nem gondolt, hogy a kezem alá teszik. Tudja az Isten, hogy kinek hogy fizessen.

Lukácstól aztán érkezett még vagy tíz levél. Mindennaposan jöttek a rózsaszínű tábori levélkártyák. De azokban már nem volt szó Paliról. Jobban csak arról írt, hogy a muszka nagy erővel nyomakodik előre. Néha éheznek is. Az idő sáros: nehéz a marsolás. S más efféle apróságokat írt, csak úgy plajbásszal, ahogy térden írnak a katonák.

Egyszer aztán el is maradtak a levelei.

Más házakba is érkeztek persze olyan rózsaszínű kártyák, de azok is csak jobban azzal voltak tele, hogy *jóegészséget kívánok mindnyájatoknak, nekem is jó van, Istennek hála stb.* Aztán, hogy kiket tisztel a katona, s végül: *ezzel bezárom leveletem* stb.

Az efféle tiszteletes sorok közé persze kevés hír fér.

Újév hetében mégis érkezett két olyan levél a faluba, amelyikben Lukácsról is volt szó.

Egyik azt írta, hogy meghalt az ütközetben.

Másik azt írta, hogy megsebesült.

Mármost melyik az igaz?

Ha nem ír Lukács, akkor meghalt.

Hát vagy két hónapig nem is írt, és ugyancsak könnyezgették már Mácsék mindennaposan, minden órában. De márciusban végre érkezett levél, ténálval írt, bőséges szép levél a krakkói kórházból.

Jó egészséget és hasonló jókat kíván. Most már az övé is jó. Megír mindent, mintha gyónna.

... Hát azon napon ütközet előtt való napalkonyat felé kérdi a hadnagy úr:

– Ki vállalkozna rá, hogy megkémeleje azt a malmot ott a patak mellett, és ha lehet, felrobbantsa? Három ember kell. Aki vállalkozik, vitézségi jegy a jutalma. Aki meghal, a családjának négyezer korona.

Hát még közepin se mondja, Kelesse kilép.

Engem ett a méreg, hogy úgy mindenre kiugrik, és hogy neki már van is egy vitézségije, hát én is kilépek, mindjárt őutána, a végit se várva a szónak.

Indulunk hárman. Csúszunk hason. Fele útján se vagyunk, mondom Kelessének:

– Ne köhögj, mert úgy csaplak pofon, hogy rakétát hány a szemed.

Megint csúszunk, becsúszunk egy bomba-gödörbe. Mán akkor láttuk a muszka őrt.

Kelesse megint köhög.

Még akkor se bántottam. Mert mondok, főellenség a haza ellensége a magunké azután következik. Csakúgy parancsolgattam neki, mint a többinek, de soron kívül nem beszéltem vele.

– Eredj vissza – mondok –, küldj magad helyibe mást.

Nem szól, nem mozdul, mint aki siket.

– Nem hallottad? Eredj vissza.

Nem mozdul.

Avval én neki. Csak állja, a szeme is alig rebben.

– Vissza – mondok –, azonnal.

– Nem megyek – aszongya –, engem a hadnagy úr parancsolt ide.

Pedig mán akkor az orra vére is folyt.

Mán kihúztam a bagnetomat, hogy leszúrom, de ő csak úgy nézett rám, mintha egy cigárétlit húztam volna ki a zsebemből. Állt velem szembe, és nézett jámboran, mint aki arra vár, hogy cigárétlival kínálják meg.

Hát le is szúrtam vóna ott abba a minutába, mer aki nem engedelmeskedik, az a rendje, hogy le kell szúrni, de Rigó Pesta megránt:

– Kushadjunk – mondja –, jön a muszka.

Csakugyan jött is. Ránk találtak, mert Kelesse köhögött.

Húszan is estek ránk. Vagy ötöt lelőttünk, ők is lövöldöztek ránk. Rigó Pestát fejbe is lőtték. Akkor én kiadtam a puskámat. Kelessét is kirántottam a kezéből: feldobtam.

A muszkák bevettek bennünket a malomba.

Ott vótunk éjfélig. Éjfélkor Kelesse kinyomta a deszkát. Felkötött. Visszaszöktünk, a részeg muszkák közt, hason a táborba.

Hajnalba kezdődik az ütközet. Rettentően dörög az ágyú, hull a golyó, a safnel, a bomba.

– Rohamra!

Egy tarlón csak elbitolyodik a lábam, elesek. Valami bombadarab csapott meg. Ott maradok.

A többi tovább rohan.

Ott hevertem a véremben a tarlón. A szörnyű dörgésben, a golyó, a safnel, a bomba.

Nagy kínnal mégis ódalt fordulok, hogy, mondok, kaparok magam alá egy kis gödröt. De úgy el vótam én már akkor gyengülve, hogy nem bírtam ásni. Mert már akkor is hullt körülöttem a safnel, a bomba. A sapkám előttem a földön karnyújtásnyira. Egyszer csak látom, hogy meggyullad. De nem bántam már én akkor.

Órák múltak, mintha évek volnának. Vártam a szanitécokat. Közben a tomporomba is esik egy fáradt golyó.

Vártam.

Csak nem gyönnék, hogy is gyönnének oda, ahun fekszek, a tüzes gyehennába. A képem is csupa vér, mert a homlokomat is súrolta egy golyó.

Egyszer csak futnak a mieink visszafelé. Még a nyakukat is behúzzák, hogy a fejük össze ne ütődjön valami bombával. Futnak.

Felém is egy, de a nem futott, csak ballagott, mintha kapálni menne.

Megáll.

Néz engem:

– Élsz-e? – aszongya.

Nem feleltem neki, mert a Kelesse fiú vót. Még akkor is dagadt vót a fél képe a kezemtől.

Lehajolt. Látta, hogy pislogok.

Se szól, se beszél, csak megragadja a szíjat a derekamon, a hátára vet. Le a vőgybe.

Mikor már kint vótunk a veszedelemből, megszólalok:

– Tudod-e, kit viszel?

– Tudom – aszongya.

Vitt tovább.

Gondoltam, letesz valamelyik árokba, vagy bokor mellé, aztán megöl.

Hát le is tett egy bokor mellé. Bekötötte a lábamat. Vízet is adott a maga kulacsából. Ő se beszélt. Én se szóltam.

Elment. Meg visszagyűtt egy szanitécclal. Saroglyára tettek. Bevittek a piros keresztbe.

Ott szólal aztán meg, ahogy letesznek;

– Köll-e még valami?

– A kezed – mondok.

Idenyútotta a kezit barátságosan.

Ezt a levelet se adták oda Mácsék. Nem is mutatták senkinek, de beszéltek róla.

Biri elmondta Veronnak. (Csak a pofozást hallgatta el.)

Veron elmondta Kelessénének.

Ismét rózsaszínű kártyák következtek.

Lukács napról napra megírta, hogy már a pihenőben van, vagy ahogy katonáék mondják: üdülőben.

Aztán csak két hónap múlván küldött terjedelmesebb levelet:

Itt vagyok megint a harctéren. Kelesse Pali is velem. Úgy beszélgetünk, mintha sose haragudtunk vóna. Káplár már, és mind a három vitézségi a mellén.

– Mi újság otthon? – mondok.

– Nem tudom – aszongya –, mer anyám se tudja, hogy itt vagyok. Nem írtam neki, nehogy megjedjen. Hát te?

Bizony – mondok –, van má egy hónapja is, hogy nem kaptam hazulról levelet. De ma kaptam megint.

– *Mi van benne? – aszongya.*

– *Biri írt – mondok.*

Nézi, olvassa. Mutatom neki a többi levelet is.

Olvassa.

Adtam aztán neki szalámit is, akit Karakóból hoztam. Meg dohányt. Eszembe jutott, hogy mikor otthagytam a szanitéceknél, azt kérdezte:

– *Köll-e még valami?*

Hát mikor megette a szalámit, én is kérdeztem:

– *Köll-e még valami?*

– *Köllene, ha ideadnád – aszongya.*

– *Odaadom, mondok, akármit kérsz is.*

Hát csak pislogott, sokáig nem mert szólani. De aztán aszongya, hogy:

– *Adj hát egy levelet.*

– *Micsoda levelet?*

– *Hát azokból, amiket kaptál hazulról.*

– *Nesze – mondok –, akár valamennyi. De minek ez neked?*

– Hát, aszongya, hogy legyen nálam valami a faluból, ha elfognak, vagy ha kórházba kerülök. Mer, aszongya, bíz én egy fűszálat se hoztam el.

– *Hát csak válassz, mondok.*

A te leveledet választotta Biri, amelyikben azon könyörögsz, hogy ne bánjak rosszul veled.

Ez már május elején volt.

Mindjárt utána, megint egy csatáról írtak haza a falubeliek.

Lukács is írt. Azt írta, hogy Pali elveszett a csatában: vagy meghalt, vagy elfogták.

Másik legény azt írta, hogy Pali megsebesült.

Egy harmadik azt írta, hogy a holtak között látta. Az amerikai pipárul ismerte meg. Még holtan is a szájában volt.

A vége az, hogy Paliról nem írtak többé, se Lukács, se a többi.

5. fejezet

Az országúton egy leány sietett, az állomás felé.

Sietett.

Lobogott a szoknyája.

Sietett.

És egyre jobban sietett, mert a vonat már süvöltött a dombok között. Akkor már futott is. Futott lelkendezve. Futott, ahogy csak szoknyában futni lehet.

Aztán egyszer csak megállt. Már hiába: a vonat odaért az állomásra: akárhogy futna is, mikorra odaér, jegyváltásra nincs idő. Vagy ha megválthatja is a jegyet, a vonat otthagya: a jegy kárba vész.

De aztán arra gondolt, hogy néha hosszasabban is áll a vonat, mint ahogy szokott: megint nekilódult, s futton-futott. Futott lobogó szoknyával, szíve szakadásával. Futott – jaj, engedné Isten, csak hogy odaérjen.

No, nem ért oda.

Pedig már csak száz méternyire volt az állomástól. A vonat füttyült, és tovaduffogott. Elfüstölt.

A leány lihegve, szinte aléldozva állt meg az országúton. A keblére szorította a kezét, és kókadtan rogyott a mérföldköre.

Lehelődzött.

Az állomás fái közül egy katona vált elő. Köpönyeg volt rajta, fakó, és batyu a hátán, boton. Távolról is látszott, hogy a félszeme be van kötve – fekete kötéssel van bekötve.

Ballagott.

Az ég borult volt. Az akácfa már sárgák. Az országúton helyenkint egy-egy kis tócsa, ahogy eső után szokott lenni. Lószagos, gyenge sár. Egy szarka cserregve szállt fáról fára a katona előtt.

A leány ült, és nézett: falubeli-e a katona. A melle még zihált. Az arca piros volt a futástól, és izzadt. Szőke haja a homloka fölött mint egy kis csepű-csomó.

Nézett, hogy ismerős-e vajon.

Nem látszott ismerősnek. De mikor már csak harminc lépésre volt, a leány egyszerre megismerte.

– Pali! – rebbent meg – Pali...

– Aggyisten, Veron – mosolygott rá a katona –, csak nem rám vártál talán?

– Nem, nem is tudtuk. Elkéstem. A városba mentem vóna a patikába. Tésasszonyomnak kellett vóna... Elkéstem. Jaj, de megszidnak! ...

– No, akkor anyám nem kapta meg a leveletem. Vagy baja van?

– Nincs annak semmi baja. Gyalog kellett jönnöm. Nincs kocsi: szántanak. Kevés a ló a faluban.

– Nem kapta meg a leveletem. Hát akkor visszagyössz: gyerünk.

– Mi lelte a szemét, Pali?

– Kilőtték. Nem baj. Azér adott az Isten két szemet: ha egyiket kilüvik, maradjon. Mi újságok vannak otthon? Kik haltak meg? Ki lányok mentek férjhe a tavasz óta?

– Nem halt meg senki. Csak az öreg Tánczos Lajos halt meg. Meg Szabó Marisnak a kislánya, Keszeg Szabó Marisé. Ó, a kedves. Férjhez meg nem ment senki a tavasz óta. Igaz, hogy Rigó Pista meghalt?

– A szemem előtt. Ács Laci meg a kórházban. Neki az orrán ment keresztül a golyó: mind a két szemét kilőtték.

– Jaj!

– Én késértem ki a temetőbe.

– Ó, istenem ... Pedig milyen szép szobrot állítottunk a templomba, szép Máriát. A plébános úr maga ragasztotta rá egy nagy darázsokőre *ipsszel*, vagy mivel. Olyan por az, mint a liszt, de kűvé válik, ha vízzel keverik. Jaj, igen szép ... Az anyák adták össze rá a pénzt.

– Láttam olyat. De hallod, mintha mégis azt hallottam volna, hogy a tavaszon más lány is férhe ment. Kit is hallottam, no? Ejnye, hogy nem jutott eszembe ... Tán Mács Birit hallottam ... lehet...

– Biri? Eszi ágába sincs.

– Hát az a csöndőr, aki járt hozzá?

– A csöndőr? Birinek nem ízlett.

– Hát akkor másvalakivel hallottam, hogy kapcsolták a nevit.

– Mese. Én csak tunnám.

– De hátha neked se mondja meg.

– Nekem ne mondaná! Iszen én biztatom legjobban, hogy ne válogasson olyan igen. Mer aztán megvénül. Mikor a csöndőrörmester kerülgette, akkor is én biztattam, hogy mondok, ne szalajtsd el a szerencsédet. Kire vársz? Senkire, aszongya, de inkább senki, ha nem a szívem szerint való. Jó-jó – mondok –, de hát akkor hogy élsz? Lukács mellett, aszongya, oszt az ő gyerekeinek marad majd a részem. Ugyancsak megszedelőzködtek mostanában. Libájuk vót sok. Két csikót is neveltek. A vén lovakat eladták. Most mán Mács hordja a városba a jegyzőt, papot, bírót. Az orvos úrér is őt küldözzük. De hát mit ér most mán a pénz? Most mán aztán ha akarna se mehetne férjhe. Kihó? Iszen minden legény katona. Ki tudja, hazagyön-e csak egy is?

Sok lány marad pártában.

– Mint te.

A leány nevetve rázott a fején:

– Én mán nem.

S mutatta a bal kezén a gyűrűt.

Pali meglepődve tekintett oda.

– Kivel vagy jegyes?

– A geróf kocsisával: Halasival, Halasi Imrével. Nem fiatalember mán, de jó ember.

Mindenki aszongya, hogy jó ember. Pénze is van: másfélezer koronája. Eleinte nemigen tetszett nekem, az igazat megvallva, de aztán nem tudom mán, hogyan, de megvette mégis a szívemet.

– De hát hogyan juthatott az hozzád: a szomszéd faluból?

– Mindig ő hozta a doktort a tésasszonyomho.

Sóhajtott:

– Most mán nem hozza: ő is katona. Hálístennek, hogy nem ott, ahol ölnek. A lókorházba van: a sebesült lovak mellett.

– Hát Pesta! Azt hittem, őhozzá mégy.

– Pesta? Micsoda *Pesta*?

– Ugyan-ugyan ... Mintha nem tudnád, kirül van szó.

– Nem tudom én.

– Nem tudod? Te nem tudod, éppen te nem tudod?

– Nem, Isten engem.

– Éppen te nem tudod, hogy Dúló Pesta kicsoda.

– Hát kicsoda? Szomszédok vótunk, együtt játszottunk, mikor kicsinyek vótunk. Nincs tovább.

– És hát ő nem is nézett rád más szemmel...

A leány vállat vont, s gondolkodva tépegette a kendője rojtját.

– Lehet, hogy kedvelt. Hordott ki nekem gyümölcsöt, aszalt szilvát, mit. Nincs ebbe semmi. Mézeskalácsot vett búcsúkor. Nincs ebben semmi.

– Magára vette az iskolában, hogy ő szakította le a tanítóné rózsáját, pedig tudta, hogy megverik. Nincs ebbe semmi. Meg se csókoltad soha?

Veron legyintett:

– Az csak olyan gyerekkori izé vót... Bolondság ...

S mosolyogva biggyesztett.

– Bolondság vót. Kinőttünk belüle.

Pali mellére tekintett a négy éremre.

– Be sok érdempénzt szerzett.

– Megszógtam érte – felelte Pali röviden.

– Vitézséggel, ugye?

– Akarattal.

Hallgatva lépkedtek tovább. A leány látta, hogy Palinak nincs beszélgető kedve, hát csak sóhajtott:

– Bizony.

Aztán a szakácsasszonyra vitte a szót: hogy mennyi pénzt gyűjtött a pap mellett, s milyen szép ruhái vannak a szekrényében. Csak téli kendője van három. S lám itt kell hagynia pénzt, ruhákat, téli kendőket – nem éri meg a tavaszt.

Vasárnap délután Pali kiindult a szőlőbe.

Mióta megjött, nemigen találta helyét. Birit nem leste már. Ha az utcán találkoztak is, olyanféle érzés nyilallt át a mellén, mintha érzékeny sebe volna belől, s valami gonosz kéz szaggatná a sebet. Köszönt neki, mindig köszönt neki.

– Aggyisten, Biri – mondta halkán, szomorún.

A leány soha nem fogadta.

De azért Pali köszönt. A kalapját is bágyadt mozdulattal emelintve köszönt neki.

S a leány olyankor lehajtott fejjel lépett el mellette, mintha attól nem látná, hogy a földre néz.

Nem is beszélhetnek ők egymással addig, míg Lukács haza nem tér. Az szép cselekedet volt, amit Lukács megírt, de hát a faluban senki se tud róla. Mácsék igen hálásak érte, de hát mit szólna a falu? A falu tudja, hogy megverte egyszer Lukács egy karóval a Kelesse fiút, igen megverte. Nem, addig nem kerülhet nyilvánoságra a levél, míg Lukács meg nem jön, míg Lukácscsal együtt nem látja a falu Palit.

Addig Mács is, Mácsné is csak olyan nem-látlak formán jár el Pali mellett, mint azelőtt. Biri meg éppen.

De hát... hátha nem tér haza Lukács se? Sokan nem térnek haza, akik elmentek ...

Ballagdál Pali kifelé.

A legelő hervadt már. Nagy kerek pókhálók a gilice bokrokon – a felső levélhegyről a föld fűszálig – pókhálók mindenfelé. Mintha az egek figyelmét akarnák fölkelteni a kis takácsművészek, hogy ne jöjjön a télen dér és fagy a földre. Az idő máris kezét kékítő hideges.

Pali ballag.

A posztóruhája van rajta, és báránybőr süveg a fején. De köpönyegnek a zöldekre fakult katonaköpönyeg. Még az öt lik is azonképp van rajta, ahogy a golyók hagyták. A mellén a négy érdemtallér. Bal szemén a fekete kötés.

Az égen darvak vonulnak délnek, és rekedt kiáltásuk hangzik a magasból. Egymásnak kiáltanak-e? Vagy hogy a falunak kiáltanak:

– Isten veled, magyar földnek falva!

Pali ballag.

Ő is így fog elvándorolni. Egyszer csak se szól, se beszél, csak a tarisznyába tesz a kilencszáz koronából háromszázat, aztán csak a hegyről pillant majd vissza utoljára:

– Isten veled, szép falum határa! Isten veled, Biri! A nagy Amerikában végig nincs annyi szomorúság, mint itthon ebben az egy faluban!

Ballag.

Ahogy a Pogányfordítónál a bürü végén föltekint, látja, hogy a hegyoldalon egy kocsi jön. Két könnyű járású ló fut előtte.

Messziről is megismeri, hogy Mácsnak a kocsija. Mácsról ismeri meg, mert maga Mács ül a bakon. Nagy, fehér bajszaról hogyan ismerné meg.

S egyszerre azt is tudja, hogy Mács az orvost hozza szomszéd faluból, a grófnak az orvosát. Mire előtt beszélgették, hogy a plébános szakácsasszonya most már igen a végén jár, és hogy Veron lesz a szakács, annyira érti már a sütést-főzést. De hát csak háború végéig, míg a vőlegénye haza nem tér.

Pali ballag, maga elé gondolkodva, ballag. De egyszer csak valami kiáltást hall a távolban. Föltekint.

Hát Mács kocsiját ragadják lovak. Azt is látni: miért. Egy automobil jelent meg szemben velük az úton: gróféktől valaki. Bizonyosan a vasúti állomásról igyekezett az *ajtómobi* hazafelé.

Mács kocsiját elragadták a lovak.

Már hallani is a robogást-zörgést, lovak dübörgését... A falu felé ... A legelőn át... Le a lejtőn, a nagyároknak ...

A kocsin már csak Mács maga hanyódik. Hajadonfővel kapkod, fel-felkapaszkodik a löcsbe, meg elvágódik. Kapkod, ordítóz:

– Hó! Hóha! Hó!...

De a két táltos se lát, se hall: tajtékot hányva ragadja, mint a fergeteg, a kocsit keresztül-kasul a legelőn, neki az ároknak ...

– Hó! Hó! Hó! – ordítózza egyre Mács a löcsbe kapaszkodva. Ősz bajusza csakúgy röpköd, le-föl.

– Hó!

Mikorra Pali arra gondolt, miként lehetne más irányba teríteni a két megvadult állatot, már ott termettek.

Még egy perc, s a lovak, a kocsi, a kocsiban ülő, minden lerobban-reccsen az árokba.

– Hó! Hó! – ordítja most már ő is.

Ledobja a köpenyegét. Lódul. Egy-két szökkenéssel előttük terem. Puff! Orrba ököllez az egyik lovat! Elkapja egyben a másik lónak a kantárját...

Égszakadás... földindulás... lovak forgószéltánca!... Kocsirecsegés ... láncszakadás... Pali egy nagy lökкенéssel a lovak lába alá hemperedik.

– Hó! Hó!...

De a kantárt akkor se eresztette el.

No, ez nagy történet volt a faluban.

Mács csak épp eloldta a lovak istrángját. Nyügöt vetett a lábukra.

Az öreg harangozó – levélhordó lett a háborúban – akkorra már szintén ott termett.

Fölszedték, fölfektették a legényt Mácsnak a kocsijára.

No, nem sok élet látszott benne. Feküdt, mint a holt. Az arca, mint a viasz. Orrán, száján vér. A jobb lába úgy félrefityeg combtul, mintha csak a ruha tartaná.

Mács zablán vezette a lovait a Kelesse portára.

A legény sokáig hevert, mint a holt.

Locsolták.

– Orvosért! – kiáltotta Mács. – Bizonyosan ott van a papnál.

Mert az orvos nyilvánvalóképpen leugrott hátulról.

– Fussatok az orvosért: én fizetem – rekécselte Mács izzadt homlokkal –, minden köttiségét fizetem. Ha két orvos kell, hozzák át a járási orvost is. Ha három kell, hozzanak a városbul is. Fizetem.

S hogy ott állt a legény ágyánál, nézte sápadtan, csüggedt fejjel. A lógó ősz bajuszát marokkal vonogatta.

Az orvos hamarosan odaérkezik. A térdén el van repedve a nadrág, és sántít. Kutya-kedvetlen. A szobából mindenkit kizavar. Csak János sógor maradhat bent. Végigtapogatja, megforgatja a legényt, hallgatódzik mellén, hátán. Gipszért küld a paphoz. (A papnál van tán még gipsz: a lurdi Mária gipszéből.)

Kelesséné ott ájuldozott az ajtóban:

– Ó, hogy ez az egyetlen fiam is!... Meghal, ugye meghal, doktor úr? A csatákból kijött elevenen, itt meg elpusztul, mint az eltaposott féreg!

– Ne óbégassanak itt – kiáltott ki az orvos szigorún.

Mikor a gipsz megérkezett, nagy tálat kért, meg egy rossz lepedőt. A lepedőt összehasogatta hosszában.

A legény aztán elaludt.

Csak valami negyedórát aludt. Akkor egy kis rés nyílt a szeme pilláin. Csak annyi, mint mikor az ajtónak egy hajszálnyi kis nyílásán ki lehet látni, hogy napos-e az idő vagy borult.

– Doktor úr – sivákol az asszony –, megmarad-e a fiam? Mondja meg igazán ...

S a választ meg se várva borul az ágy fejére.

– Ó, egyetlen fiam, egyetlen szép derék fiam ... az én szép reménységem...

– Így jó nekem – gondolja bágyadt fejjel a legény. – Ezt keresem én mán esztendeje.

Mégis szólni akar, hogy az anyját vigasztalja, de a nyelve nem mozdul. Csak a szemét hogy épp megnyithatja kissé.

Mintha négy árnyékot látna: valakik ott állnak. Aki az ágyfejnél jajgat, az bizonyára az anyja. A négy ott álló közül az egyiknek zsebkendő van a szemén. Nő az. A feje mozgásáról látszik, hogy az is sír.

És meg is szólal, sírástól remegő, halk hangon:

– Doktor úr, ugye nem hal meg?

Biri hangja!... Véli, hogy álmodik.

S egy férfihang is szól szintén halkán:

– Én minden köttiséget teljesítek. Ha Pestre köll vinni, azt is megfizetem.

Megismeri, hogy Mács az, aki szól.

– Álom ez, álom – révedezik magában.

S fekszik, mint a holt. Az orvost is csak árnyékképpen látja. Látja, hogy az ablak előtt áll: fél lába a széken. Egy asszony férceli a nadrágját.

Az orvos a vállát vonogatja:

– Vért nem köhög: jó jel.

– Ó, Istenem! – zokogja Biri. – És én hogy bántam vele!... hogy bántam vele!

Pali szeme megnyílik.

– Él – rebben meg Salánkyné.

Biri csak térdre esik, odaborul az ágyra, a legény fejéhez.

– Pali... Ne halj meg, Palim – sírja –, ne halj meg ...

A legény csodálkozva néz rá, és az ajka megmozdul. Alig hallhatón, boldogan rebegi:

– Aggyisten, Biri...

– Életet neked – fakad öröme Biri.

S odaszorítja könnyes arcát Palinak az arcához. Nyomja gyöngéden a tenyerével a legény arcát, a magáéhoz.

– Életet neked! – Egészséget, életet!...

– Te mondod-e? – rebegi a legény.

– Én, én...

És forró lehelettel puszogta a fülébe:

– Hiszen az én szívem mindig a tied volt, Pali. Mindig. Már akkor is... gyermekkorunkban ...
már akkor is...